

ARACS 2025/1. (96. SZÁM)

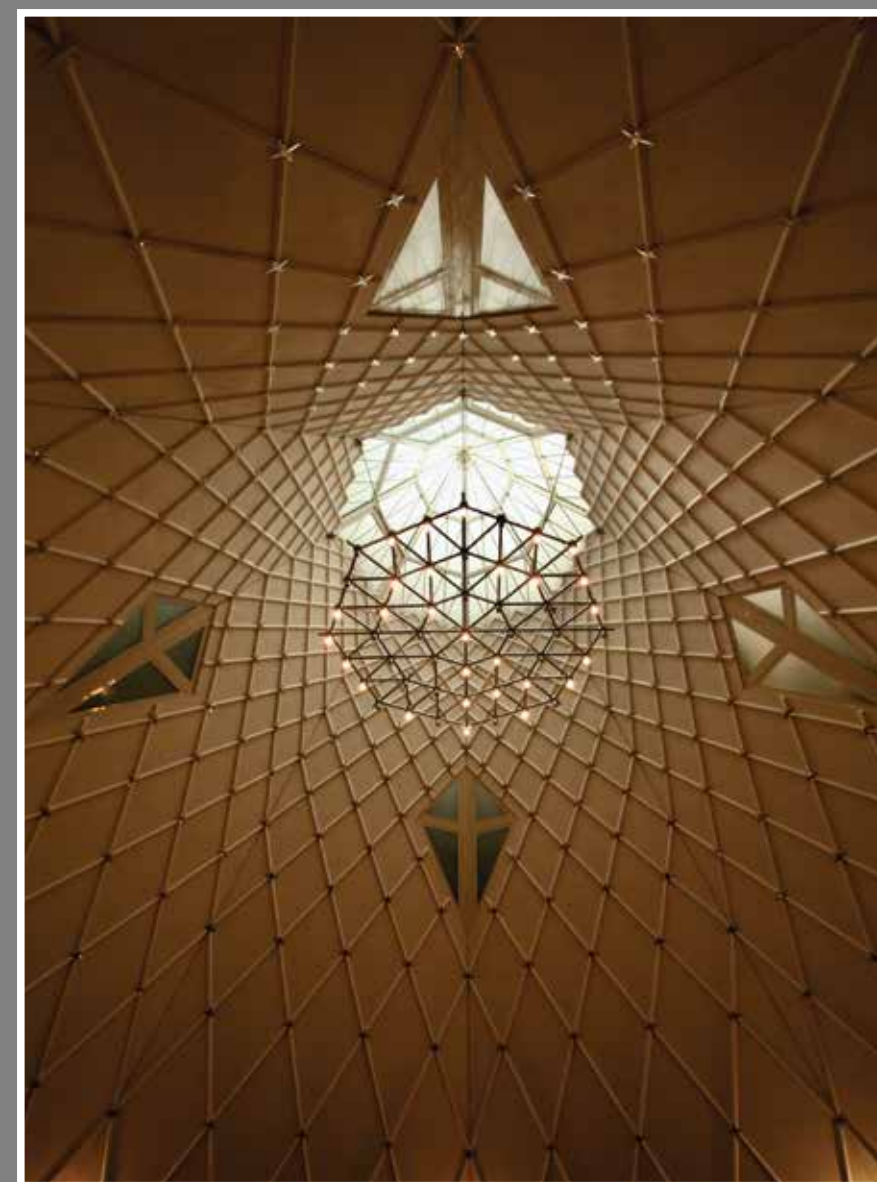
ARACS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

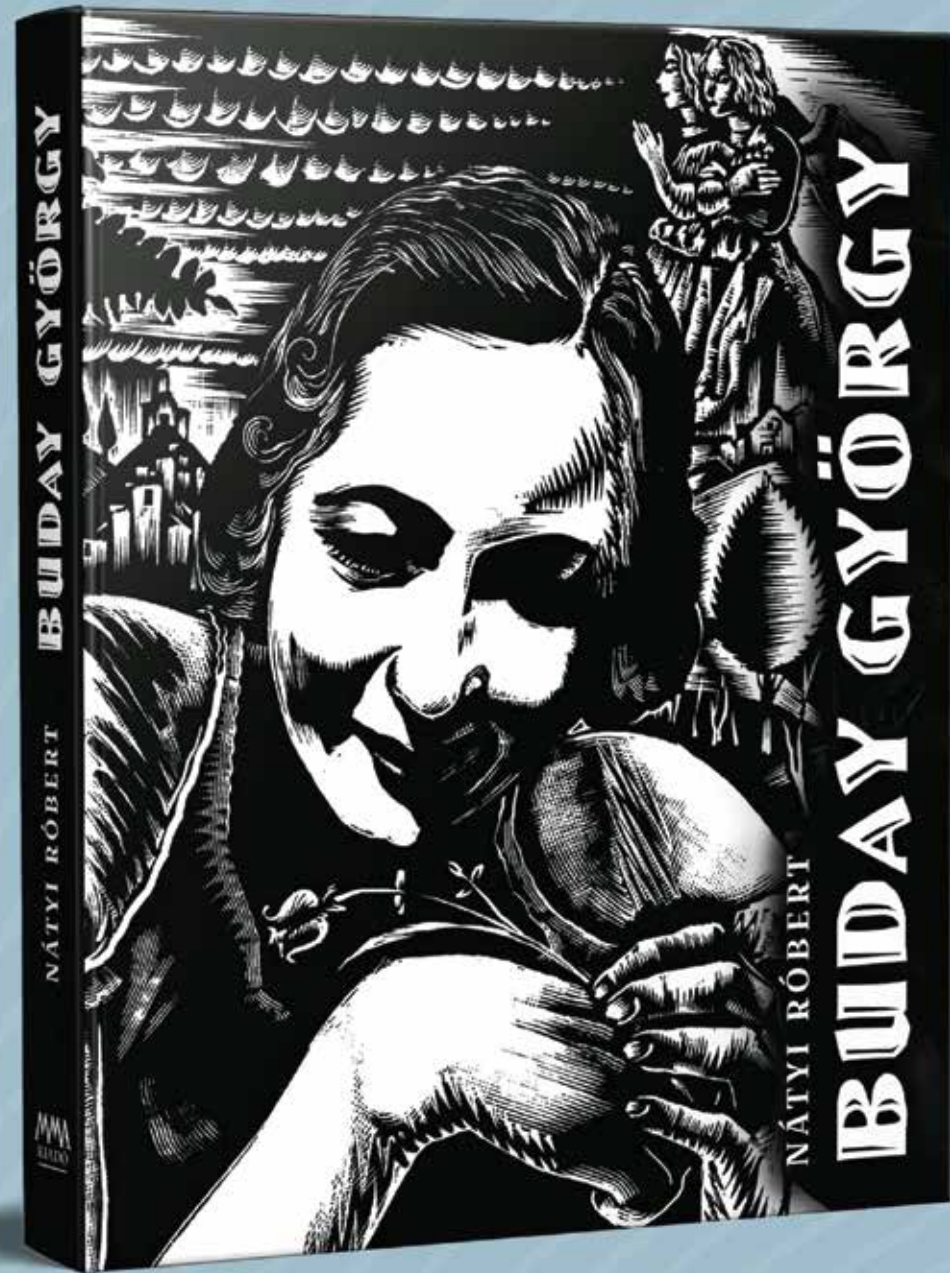
2025. március 15.

XXV. évfolyam, 1. sz.

ISSN1451-1762

MŰVÉSZKÖNYV EGY KÖNYVMŰVÉSRŐL

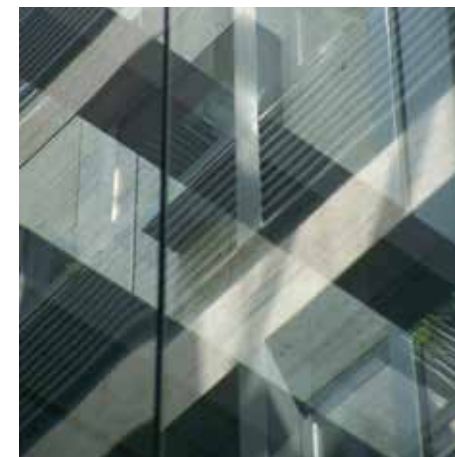
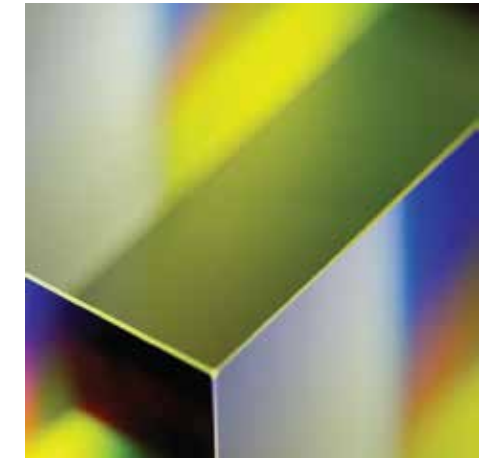

mmakido.hu

MMA
KIADÓ

érték minden oldalon

MMA
MAGYAR
MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

Németh János képösszeállítása az *Életút* című kiadvány borítóján

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2025. március 15.

XXV. évfolyam, 1. sz.

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Alapítók: **dr. Gubás Jenő** (elnök), **Utasi Jenő** (főszerkesztő), **dr. Vajda Gábor** (felelős szerkesztő)

Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos

Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota

Lektor: Kulhanek Edina

Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Harangozó Attila

Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka

Nyomdaigazgató: Özvegy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin, Utasi Jenő

A szerkesztőség címe: 24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.

Telefon/fax: (+381)-24/542-069

E-mail: gubasagi@gmail.com

A folyóirat olvasható a www.aracs.org.rs honlapon.

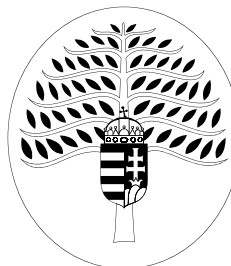
E számunkban Szél Ágnes fotóművész munkásságába nyújtunk betekintést.

A címlapon: A Csete György tervezte debreceni református templom kupolabelsejének fényképe, amelyhez

a fotóművész a következő üzenetét fűzte: „Számomra e templom öt tornyának van kozmikus olvasata is. Elemek: Föld elem, Víz elem, Tűz elem, Levegő elem, és ami léttel tölti meg, az a SZER-elem.”

A hátlapon: Botos Péter Narancs-Ék című üvegszobrának belső fényei

Támogatók:

Nemzeti
Kulturális
Alap

Együttműködő partnereink voltak az **Alapítvány a Közjóért** és a **Magyar Művészeti Akadémia**.

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
– Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001–. –
Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

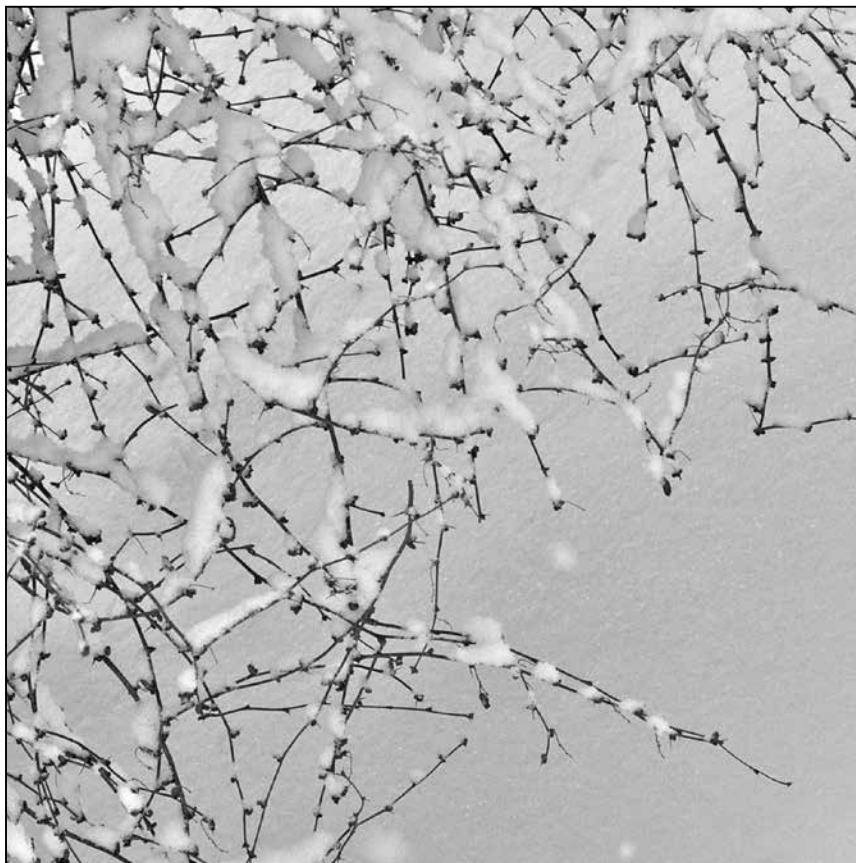
COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

In memoriam

Hódi Sándor	Az egészséges kritikai attitűd keményen bírál, de ugyanakkor őszintén elismer	5
Nagy Ervin	Kultúránk identitásmagjait mi határozzuk meg!	7
Vajda Gábor	Önvallomás	9
Hascák Mária	„A Föld most sivár, nyugtalan, fáradt hely...”	24
Iancu Laura	Jelenetek az öltözőből	25
Szokolczay Lajos	Jubileumi limerick	26
Bertha Zoltán	Köszöntés, jubileumra	27
Gubás Ágota	Lenni vagy nem lenni akar a délvidéki magyarság?	31
Mérey Katalin	Emlékfoszlányok a Magyar Tanszék hőskorából	36
Stanyó Tóth Gizella	Főként a tanárokon múlik, tanítanak-e az 1944/45-ös magyarellenes népiirtásról – Nagy Tibor történész vallomása	38
Döbrentei Kornél	Muslincák évada	48
	Magyarországgal Istennek terve van	49
Kövér László	A magyar lélek csodája a Kárpát-medencében	52
Perjés Klára	Vasvári Pál, a szabadságharc hőse kerüljön be a magyar történelmi köztudatba!	55
P. Maklári Éva	Versek	63
Kondor Katalin	Kitaszítottak	64
Bobory Zoltán	Versek	66
Mezey Katalin	A szellemi honvédelemről	68
	Naplójegyzetek XXVIII.	71
Tráser László	Cédulák XLII.	74
Csámpai Ottó	Szemelvények J. A. Comenius pedagógiai és filozófiai elveiből ..	78
Gyémánt Richárd	A történelmi Torontál vármegye Párdányi járásának etnikai és vallási viszonyai – I. rész	84
Papdi Izabella	Az Aracs folyóirat 24. évfolyamának repertóriumra	101
Botlik József	Pontosítás – kiegészítés	110
Szél Ágnes	A „FÉNY képészének” vallom magam – a beszélgetőtárs Angster Mária	112
Szél Ágnes	Ars poetica, önéletrajz	114
Színes melléklet	.....	117

E számunkban Szél Ágnes fotóművészt mutatjuk be.

Csipke télen 1.

Érintetlen

Hódi Sándor*

Az egészséges kritikai attitűd keményen bírál, de ugyanakkor őszintén elismer

Köszönőbeszéd az Aracs-díj átvételekor

Kedves ünneplők, tisztelt megjelentek! Az ember ilyen alkalmakkor megfelelő gondolatokat keres a fejében, és jut is eszébe sok szebbnél szebb, de azért mégis válogatni kell belőlük. Nekem most, e pillanatban a díj átvétele után Goethe szavai jutnak eszembe, aki azt mondta: az embert életszervezésében, különösen, ha a tenni akarás, a lázas tenni akarás fűti, két veszély fenyegeti. Az egyik, ha túl sokat képzel magáról, elszaladnak vele a lovak, a másik ugyanilyen súlyos veszély, ha alábecsüli magát, hiányzik az önbecsülés a cselekvéshez. Én mint pszichológus az elmúlt 30 év alatt sok-sok emberi életet próbáltam korrigálni, és tanúsíthatom, hogy mind a kettő nagy kockázati tényező. Hogy lehet ezeket a buktatókat kikerülni? Úgy, hogy nem nélkülözhetjük a közösség visszajelzését, barátaink elismerő szavait és ellenfeleink bírálatait. Enélkül vagy az egyik, vagy a másik irányban eltévedünk. A díj, amit most átvettem, egy megerősítő visszajelzés. Hálas vagyok érte, és köszönöm. Azonban az is eszembe jutott, hogy olyan világban élünk, amikor bár mindannyian szomjazzuk az elismerést, a visszajelzést, a helyzetértékelést, szükségünk van mások véleményére, gondolataira, nagyon óvatosnak, kritikusnak kell lennünk, mert a média egyfelől olyan sötét képet fest a világról, olyan reménytelen jövőt vetít elénk, néha olyan gazembernek ír le bennünket, ami elveszi életerőnket, hitünket. Talán ez is a cél. Nos, ettől a sötét képtől, ezektől a rossz gondolatoktól, ezektől a béklyóktól meg kell szabadulnunk. Igen ám, de másfelől szintén a médiában dúl a hamis illúziókeltés. Egyre-másra hallhatjuk, olvashatjuk rangos összejöveteleken, politikusok nyilatkozataiban, hogy dübörög az ipar, fejlődünk, rohanunk a felzárkózás útján, végre

elértük a nemzetek megbékélését stb., stb., demokráciában élünk, most már azután szava sem lehet senkinek. Kérem szépen, ez talán még nagyobb rossz, mint az előző, mert hamis illúziókkal eltakarja előlünk azt, hogy hol a szakadék, hol a víz, hol s mit kell megkerülnünk, hol az út, amerre mennünk kellene. Ködbe vezet bennünket. Ma, 20 év után sokfelé készítették számvetést, vizsdatekintést, hogy mire mentünk, mire ment a térség, mire ment a mi nemzetünk, mire mentek más népek. Hol tartunk valamennyien? Nem úgy sikerült semmi, ahogyan terveztük, talán nem is tervezett senki? Erről itt és most nem beszélnek hosszan, írások jelennek meg, elemzések, erről még sokat kell tanácskozásokon beszélnünk. Vajmi kevés számú az a műhely, amelynek képviselői, hordozói nem adták fel azt az egészséges kritikai attitűdöt, amely ha kell, bírál kíméletlenül, keményen, nem hagyva befolyásolni magát, ha kell, bátran, őszintén, szívből dicsér, elismer. Há-

(Torontáltószeg, 1943. október 31. –
Budapest, 2024. december 27.)

lás vagyok, és sok sikert kívánok a szervezetnek is, és a folyóiratának is. Köszönöm, hogy meghallgattak!

(Dr. Hódi Sándor 2009. augusztus 28-án vette át Szabadkán a régi városháza dísztermében az Aracs-díjat.)

***

„Sajnos a kisebbségi sors és a kommunista időszak folyamánként a délvidéki magyar értelmiség lelkében mély sérüléseket szenvedett, ami meggátolja az erkölcsös magatartást, a tudatos nemzetvállalást, a nemzetért való bátor kiállást, a közösség érdekeiért való összefogást. [...] Szíve joga mindenkinek az általa észlelt közösségi bajokat, hiányosságokat szóvá tenni. Más kérdés, hogy a nemzeti felelősségre hivatkozva, annak számonkérésével mennyire lehet valamely közösség cselekvésre ösztönző erőforrásait növelni, gyarapítani. Mennyire lehet az értelmiség fokozottabb szerepvállalásával a közösség bomlási folyamatait ellensúlyozni, a valós nemzeti élet hiányát pótolni? Annak, aki ma nemzetmentésre buzdítja honfitársait, tudnia kell, hogy a nemzeti érzés sokat veszített korábbi jelentőségéből – a társadalom többsége számára elvesztette mozgósító erejét. Ma a szavazatok világát éljük. Egy ember, egy szavazat. A hatalom (a legitimitás) alapja a többség, nem a tudás, az érény, az ész, a közösségi érzés vagy más effélék. [...] Nálunk is, mint a világon másfelé, a fogyasztói mentalitás válik az egyetlen vagy legfontosabb cselekvésre ösztönző magatartásformává. A korábbi »ordas eszmék«, amelyek lejáraták a közösségi

élet kereteit (köztük a nemzeti együvé tartozás érzését), elhalványulnak az új, térhódító divatos eszmék mellett, gondoljunk csak a globalizált banditizmus új keletű gattetteire, a kamatrabzolgaságra és egyebekre. Sajnos a »társadalmi összefogás« hívó szavára sem figyel már senki. [...] Tudjuk mindnyájan, hogy a nagy rendszer-váltás – politikai színjáték – nem várt fordulatot eredményezett, a vágyott szép új világ helyett a romlás és meghasonlás felgyorsulásához vezetett. A ránk erőszakolt kollektívák időszakát az öncélúság és parttalan individualizmus váltja fel, a züllés és züllesztés nyomul a nemzeti érzés és elkötelezettség – közös lelki alapunk – helyére. [...] A régi idők nagy lovagjai, akik ma még az összetartó nemzeti élet hiányán bánkódnak/bánkódunk, és a mostoha körülmények ellenére a nemzet felemelkedésén és megújulásán fáradoznak/fáradozunk, lassan mind Don Quijote sorsára jutunk. [...] A magyarság hányatott sorsa ellenére is sok mindent képes lett volna kiverítékezni magából. Ehhez csak bátorság kellett volna, konok hajthatatlanság, a nemzeti elkötelezettség melletti kiállás.”

Részletek a *Merjünk magyarok lenni – Tisztelegés Gubás Jenő előtt közelgő 75. születésnapja alkalmából, avagy néhány gondolat dolgaink állásáról* című írásból (Magyar Szó, 2012. november 12.)

* Dr. Hódi Sándor közéletünkről vallott gondolatainak felidézésével emlékezünk a 81 éves korában elhunyt pszichológusra, íróra, közéleti emberre.

Diagonál 2.

Kultúránk identitásának magjait mi határozzuk meg!

„A liberálisok ebből kifolyólag felvállalják azt is, hogy a közösséget alárendeljék az egyén autonómiájának. Azaz az egyén fontosabb, mint a család, a nemzet (mint természetes közösség) vagy bármelyik egyház. Ha mindezek egymással szembekerülnek, mindig az egyént részesítik előnyben. Ez a másik lényeges vitatott pont. A liberálisok az erkölcsöt az individuumba zárják, és pusztán a szabadság mennyiségi növelésétől várják a boldogabb életet. Ezzel szemben úgy gondolom, hogy közösségek nélkül az erkölcsi viszonyrendszer végtelenül szubjektívvá és relatívvá válik. Ráadásul »kipottyannak« olyan értékek, mint a kölcsönösség, a szolidaritás, az önzetlenség, az önfeláldozás és az igazságosság. Valójában a humanizmust és az igazságos társadalmat veti el az, aki tagadja a közösség erkölcsi forrását. A liberalizmus teremtette magányos ember végül elveszti hitét a jóban. Vagy maga teremti meg magának, ami tragikusan elbizonytalanítja.”

(*A szabadság illúziói. Aracs, 2011/4., 91–92. old.*)

„Mindezekből kitűnik a modern liberalizmus szélsőségesen individualista álláspontja. A közösség számukra csupán egyes atomizált emberek valamiféle közös magatartása vagy véletlenül egybeeső preferenciájuk szerinti összerendeződése. Így jogokkal sem illetik a közösségeket. Sem a családot, sem a nemzetet, sem bármiféle hitből fakadó társulást. De korlátokat is csupán a közösséget alkotó individuumok kárából kiindulva határoznak meg. Ez a szélsőséges individualizálás a liberalizmus egyik legnagyobb történelmi bűne. Erkölcsi szempontból, az emberre nézve. Tévedés ne essék: nem a szabadság szükséges voltát támadom, hanem a végtelenített és kizárólagosan individualista módját. A túlzás szélsőségeinek bűnét. Mert emiatt, a boldogságot és a jót

kergetve, egy bizonytalan területre érkeznek meg a posztmodern ember. Ahol végső soron a közösségben megélt biztonságából eredő boldogságát veszti el. A liberálisok szabadságfelfogásának köszönhetően.”

(*A liberális szabadságfelfogás zsákutcája. Aracs, 2012/1., 94. old.*)

„Mindezek alapján cáfolható az a világszinten elterjedt hazugság, miszerint a szabadságjogok ma elfogadott nemzetközi gyűjteményében, illetve az egyes demokratikus kormányzású országok alkotmányaiban csupán a liberalizmus által megálmodottakat és megharcoltakat lelhethjük. A különböző politikai ideológiák – a konzervativizmus, a szocializmus – és azok elágazásai is sokat tettek a mai társadalomban élő ember szabadságának megerősítéséért. A liberalizmus ma már nem léphet fel a kizárólagosság igényével. Nem tarthatja magát a változások egyedüli döntőbírájának.

Viszont felbukkan egy más jellegű vita az ideológiák között. A konzervativizmus a közösségeket valóban létező, tulajdonságokkal rendelkező, értékhordozó »lényeknek« tekinti. Épp ezért véli úgy, hogy megilletik bizonyos jogok is. Konzervatív kezdeményezés a család – mint értékadó alapközösség – alkotmányos védelme. De a nemzet mint államalkotó kollektív létező is kaphat bizonyos előnyöket. A liberálisok ezeket megkérdőjelezik vagy elutasítják, mert a közösséget pusztán egyének atomjaiból álló csoportnak tartják, melyeket valamiféle véletlenül egybeeső egyéni magatartás vagy cél rendez egybe. Nem védendő kollektív létezőknek definiálják, hanem az egyének által alkotott változó, laza csoportnak. Épp ezért szerintük annyiban kell csak védeni, amennyiben az egyéni szereplőjét is védeni kell.”

(*A kizárólagosság gögje. Aracs, 2013/3., 66. old.*)

A magyar konzervatív gondolkodás és politikai gyakorlat 15 pontja

1. A határtalan önmegvalósítás helyett biztonságot nyújtó és a közjót szolgáló közösségeket kell építenünk, így lakjuk be a teret és az időt.

2. Hisszük, hogy sem keletre, sem nyugatra, hanem a történelem magyar oldalára kell állnunk az átalakuló világrendben. Ezért globális kérdésekre lokális válaszokat keresünk.

3. Tagadjuk az egyformaságot.

4. Nem engedjük a férfi és a nő, az anya és az apa, továbbá a gyermek és a felnőtt közötti határok eltörlését.

5. Hisszük, hogy az igazság nem az egyenlőségen alapszik. Az igazság lényege szerintünk az erényen és a teljesítményen nyugszik, azaz kinek-kinek a saját érdemei szerint.

6. Hiszünk a klasszikus erényekben. A lojalításban, a bátorságban, az igazságban. A szorgalmas munkában. A tiszteletben, a becsületben és a felelősségben.

7. Elvetjük a felvilágosodás kincstári optimizmusát, és elutasítjuk a céltalan, vég nélküli progressziót.

8. Nem gondoljuk, hogy megismerhető és legyőzhető a természet, ezzel szemben védjük a teremtett világot.

9. Hisszük, hogy Európa vagy keresztény lesz, vagy semmilyen. A tízparancsolat és Jézus tanítása nélkül elveszítjük az élet nagy döntése-

ihez szükséges iránytűt, éppen ezért védjük a zsidó–keresztény kultúrát.

10. Tagadjuk az utópiákat, a nácik és a kommunisták lázálmaid. Visszautasítjuk a szabadságot korlátozó mai ideológiákat, a liberalizmus mai formáját, a korlátok nélküli, végtelen szabadság kultuszát, valamint a woke-marxizmus eltörlés-kultúráját.

11. Esménk a magabíró Magyarország. Nem kívánunk megfelelni a Nyugatnak, nem a politikai baloldalhoz viszonyítjuk saját magunkat, meg akarjuk törni az utóvédharcot folytató neoliberais hegemoniát.

12. A stabilitást és a rendet fontosabbnak tartjuk, mint a határok nélküli egyéni szabadságjogok végtelen kiterjesztését.

13. A béke és a biztonság megteremtése a legfontosabb célunk.

14. Saját mintákat teremtünk, elővesszük és újraértelmezzük a múltból azt, ami már egyszer bevált, azaz saját szabályaink szerint élünk! Így hátunk mögött hagyjuk a progresszív napirendnek való megfelelési kényszert.

15. Saját, nemzeti kultúrát akarunk teremteni! Olyan kultúrát, amelynek identitásmagjait mi határozzuk meg.

Budapest, 2025. január 31.

* A 47 éves korában elhunyt filozófusra, íróra, a XXI. Század Intézet kutatójára emlékezünk.

(Gyöngyös, 1977. IX. 1. – 2025. II. 1.)

Önvallomás

Bevezető

Már egy évtizede többen is noszogattak, hogy a tanulság kedvéért írjam meg az életrajzomat, s az eddigi szerény terjedelmű, szűkebben vett szépirodalmi tevékenységembe is nyújtsak betekintést. Most, miután egy amerikai egyetem szociológiai tanszéke számára (a Magyar Írószövetség fölkérésére) megírtam az eddigi élet- és munkarajzom vázlatát, valamint amióta tudatták velem, hogy a három évvel ezelőtt írt tandrámam inkább való könyvbe, mint színpadra (?), úgy éreztem, hogy meg kell tennem, amit hosszú éveken át halasztottam, s válogatást fogok készíteni az utóbbi húsz év irodalmi terméséből. Az így összeállt anyagból kitűnik, hogy az én szépirodalmi vállalkozásaim az élettapasztalatommal és a környezetemmel való összefüggésben keletkeztek, s hogy valóságföltáró-önmegismerő érdekűek. Azért született belőlük ilyen kevés, mert én a rációközpontú tanulmányok, esszék, kritikák mellett köteleztem el magam. Azt hittem ugyanis, hogy az értékzavar korában elsősorban az eligazító szándékú kritika műfajára van szükség a Vajdaságban, s én az értekező prózában nyújthatok legtöbbet. Eközben novellaciklusok vázlatai és regények tervei gyülemlettek föl bennem... Szépirodalmi szövegeimben az ironikus és a szatirikus hangnem s e mögött a problémák megnevezése és megoldásának vágya dominál. Ebből is látszik, hogy a kelleténél gyakrabban voltam őszinte ember. A lelkiismereti érzékenység és a tárgyilagosságra törekvő tudományos ambíció miatt nem lettem tagja a JKSZ-nek, noha annak egyes elveivel mind a mai napig egyetérték. Jobban mondva egyetértének, ha ezeket az elveket nem maga a JKSZ árulta volna el teljesen és véglegesen. Nem kényszerültem Tito eszményítésére vagy idézgetésére, viszont az, amit a naplórészletem idézte félkihallgatás kapcsán mondok a titoizmusról, az nincs ellentétben a meggyőződésemmel. Meglehet, lesz-

nek olyan olvasói e könyvnek, akiket pusztán a kritikai műhely titkai iránti kíváncsiság vezérel, minthogy velem ellentétben kizárólag a szűkebb értelemben vett esztétika szemüvegén át szemlélik az irodalmat. Előre figyelmeztetem őket: mi vár rájuk. Én ugyanis annak ellenére, hogy eddigi életem során jó néhány évet foglalkoztam az irodalomesztétika kérdéseivel (is), a mi antikulturális körülményeink között egyszerre tartottam volna provinciálisnak és sznob jellegűnek, ha a fennkölt vagy a túlzottan áttételes kifejezésformát választom. Azt, amelyet több mint három évtizeddel ezelőtt az akkor viszonylag nagy port fölvert (ebben az összeállításban mellőzött) versemben, a *Feketehegyi imában* választottam.

Vallomás a pályámról Részletek

A vezetéknevemet viselő első bácsfeketehegyi ember (Vajda Mihály) az egyházi adatok szerint a tizenharmadik században Bácskába érkező kunhegyesi telepések egyike volt. Mind anyai, mind pedig apai ágon a kuláktól a béresig, a gazdag kereskedőtől a mesteremberig többféle társadalmi helyzetű ember létezett a családukban, csak éppen értelmiségi nem. Akkor sem, ha az általam még ismert elődeim kevés kivétellel jó tanulók voltak a hatosztályos iskolában. S ha apám, aki a két háború között béresként kezdte, lap- és könyvterjesztéssel, nagytrafik vezetésével folytatta, majd a Forum Lap- és Könyvkiadó topolyai tisztviselőjeként fejezte be pályafutását. Anélkül, hogy a két nyomatékos fölszólításnak engedve belépett volna a Kommunista Szövetségbe. Én tehát vadhajtsásként jelentkeztem konzervatív paraszti hagyományok talaján kispolgári külsőségekhez igazodó szüleim és rokonaim világában. Egyre nyugatabbra dörögtek a fegyverek, amikor 1945 telének végén (február 20-án) Feketicse – a hajdani Bácsfeketehegyen – megpillantottam

a napvilágot. Kínlódva, hosszúkás fejjel. Apám, mielőtt bevonult volna a petőfistákhoz, hogy a valószínű fordulat után ne hurcoljanak el bennünket, meghagyta: „Nehogy svábot neveljete a fiamból!” [...]

Én mindenesetre az első szavakat svábul gagyogtam. Öreganyám miatt. Anyám ugyanis német kiejtés nélkül beszélt magyarul, s ma is őrzöm a bizonyítékát annak, hogy a helyesírása volt olyan, mint számos, a Vajdaságban egyetemet végzett magyar emberé. Később aztán, amikor apám szerencsésen hazatért a Petőfi-brigádból, magyarul eredt meg a nyelvem. Egyre inkább. Főleg azoknak a könyveknek a segítségével, amelyekkel apám bástyázott körül, s amelyekre ma is ámulattal gondolok vissza. Némelyeket fejből is fújtam, s mind a mai napig megragadtak belőlük egyes részletek az agyamban. Álmodozó és évekig beszédhibás létemre bennük és sokféle játékomban találtam menedéket. No meg apai nagyanyám gyümölcsösében. A magyar szőlőfajták közül jó néhányval (pl. a később Németh László drámájából is megismert mathiással) ott találkoztam először. A szüleim büszkéek voltak a „túlokosságomra”. Már az iskolába íratásom előtt ismertem a betűket, s hacsak nem magoltattak velünk, már az órán elsajátítottam a tudnivalókat. [...]

Hatodikos elemista koromig ott éltünk, ahol születtem: tanyán. (Ma már az aszfaltútnak és a villanynak köszönhetően nem tűnik a világ végének ez a néhány ház az Adria utcában.) Akkor nekem, gyöngye idegzetű és fizikumú lévén, nagyon távoli volt az iskola. Ennek ellenére a református vallásórákat is rendszeresen látogattam, s noha az itt elsajátított erkölcsi normák és bibliai ismeretek miatt elég sok bajom volt a(z) (ál)kommunista világban, hálásan gondolok vissza hajdani paptanítóimra. Későbbi kritikus tevékenységem erkölcsi alapjait elsősorban nekik köszönhetem. [...]

Sokféleképpen sportoltam én ahhoz, hogy valamelyik ágban sikeres lehettem volna. Noha egyke voltam, s a szüleim túlzottan féltettek, azért idejekorán megtanultam úszni. Ha városra kerül, ne valljon szégyent, mondta anyám, s én neki köszönhetően tízéves koromban jóváhagyással kezdtem csapkodni az akkor még viszonylag tiszta vizű Krivaja patakban. Hogy testalkatom dacára több stílusban mind a mai napig jól úszok, az a kulturális szokáson, a kondícióigényen túl

egzisztenciális szükségletből eredt. A kétszínűségre kényszerített szerkesztők fenntartásait, a megalkuvó politikusok kóros gerinctelenségét s a kényszerhelyzetem időnkénti traumáit az én idegeim csak fölfokozott rekreációs tevékenységgel viselhették el. Egyszer sem fordultam pszichológushoz. Topolyán a tó segített, Becskereken az uszoda, Palicson a tó helyett inkább a favágás és a faültetés, valamint a kerékpározás. A nyolcvanas évek második felében a nyarakat a tengeren (Hvar szigetén) töltöttem, a víz közelében olvasva és írva. A változatosság kedvéért öt kilométeres kocogás vagy tíz kilométeres lendületes gyaloglás sem volt ritka a programomban. A jógaelemekkel kombinált kemény talajtorna nélkül ma sem tudom elképzelni az életemet.

A távlatot kezdettől fogva észak jelentette. Az elérhető pontot Szabadka. – Ott tudnak magyarul – mondta anyám, akit a két háború közötti magyar-szerb oktatáspolitikai jócskán megkínzott (két osztályt magyarul, kettőt németül, kettőt pedig szerbül kellett végeznie), s aki azért a falubeliekhez viszonyítva szerbül is túrhetően beszélt. Szabadka mítoszához, persze, az általam már kora gyermekkoromban néhányszor megtapasztalt Palics is hozzátartozott. Úgyhogy nem véletlenül állítottam egyik szintén harmadikos barátommal szemben, hogy Szabadka nagyobb Újvidéknél. A vitát számomra kedvezőtlenül a tanítónk döntötte el államnyelvű földrajzi néven: – Novi Sad. Annak ellenére, hogy a tantárgyak között a vegytant és a fizikát szerettem legkevésbé, a szüleim a napi propaganda és Balla László hírnevének hatására a technika jövőjével annyira teletömték a fejem, hogy én 1959-ben felsőbbsségesen nem a gimnáziumba, hanem a szabadkai technikai iskola vegyészeti tagozatára iratkoztam. Dr. Bruck Mátyás, a Kosan növényvédő szer nagy hírű fölfedezőjének keze alá... Szerencsére nem tartoztam azok közé, akiket, a szerb osztály létszámát kiegészítendő, egyszerűen átvezényeltek. Így – két kiváló tanárnak, Vajda Józsefnek és Süli Izabellának köszönhetően – elsajátíthattam a legfontosabb tudnivalókat a magyar irodalomról. [...]

A szintén falumbeli Bányai János példáján felbuzdulva 1964-ben a különbözeti vizsgákat követően beiratkoztam az újvidéki Magyar Tanszékre. A viszonylag jó tanulási és anyagi lehetőségekkel élve egy ideig a feketehegyi művelődésszervezői

tevékenységemet is folytattam. Ennek eredményeként Podolszki József, a későbbi neves publicista és költő, miután búcsút vett a verbászi élelmiszeripari technikumtól, szintén a Magyar Tanszéket választotta. Mi több elhitte nekem, hogy nem szerbül kell verselnie, ahogyan azt addig tette, hanem az anyanyelvén. Ezt jellemzően Feketehegy központjában, az Orjen nagykoksmában vitattuk meg, míg rendezvényeinket a tűzoltóotthonban levő könyvtárban tartottuk. Itt is lehetett iszogatni és udvarolni, s én mindkettőből derekasán kivettem a részem. Újvidéken az Új Symposium folyóirat vonzaskörébe kerültem. A hatvanas évek második felének Jugoszláviájában az „európai tavasz” szelének közeledését érezve még lehetett hinni abban, hogy ha nem nemzeté is, de a többségiekkel egyenrangú nemzetiséggé válhat a jugoszláviai magyarság. Mint a Magyar Szó ösztöndíjasa, az Ifjúsági Tribün magyar műsorainak szerkesztője, később pedig az Új Symposium rovat szerkesztője e remény jegyében dolgoztam. Tudva azt, hogy a mi utóbb naivnak bizonyult és sokszor nagyképű, tudálékos szövegeink szellemi felüldülést jelentenek a magyarországi értelmiségnek, amelyhez többször is csak átcsempészve lehetett eljuttatni folyóiratunkat. [...]

A származásomhoz, eredeti neveltetésemhez való ragaszkodásomat egyetemista és szerkesztő koromban a *Feketehegyi ima* c. versemben is kifejeztem. Olyannyira, hogy Tolnai Ottó, a *Hol ó hol* c. költői antológia szerkesztője sokallotta a teremtő aposztrófálásait, és két „Uram”-ot kihúzott a deista alap gondolatú szövegből. [...]

A Magyar Tanszéken a „második fokozaton” (miután egy évig a dél-bánáti Székelykevény magyart és vegytant tanítottam) találtam igazán magamra. Szelí István – annak ellenére, hogy én az esztétika iránt érdeklődtem – azt ajánlotta: legyek a titkára Vlado Popin tartományi pártfunkcionáriusnak. Engem azonban nem vonzott a politikai karrier. Ezért miután magas tanulmányi átlagomért a Bölcsészeti Karon kitüntettek, 1969 őszén a Hungarológiai Intézet adjunktusa lettem. [...]

Könyvmolygubómból (Feketicsről csupán az intézeti napon, tehát hetente egyszer kellett Újvidékre utaznom) hiperkritikussággal próbáltam kiröpülni. Nemegyszer „szálemalejkumot” köszönve állítottam be az intézetbe. Később viszont pl. a közlönyünk címébe kötöttem bele. – Vannak

tudománytalan hungarológiai közlemények is? – kérdeztem. – Ha nincsenek, akkor miért kerül a fedőlapra az, hogy A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei? Miért nem elég az, hogy Hungarológiai Közlemények? – Valószínűleg a büszkeség akadályozhatta az idősebbeket abban, hogy igazat adjanak nekem, mert csupán a fölmondásomat követően változtatták meg (nyilván elfeledve, hogy ki volt az első javaslattevő) az intézmény közlönyének címét az én ajánlatom szerint. A helyzetem tehát azáltal is súlyosbodott, hogy a családommal nem Újvidéken telepedtem meg, hanem Feketehegy központjában kezdtünk építkezni, s csak a nemzeti önmegismerésben találhattam rá a visszaszorított magyarság felemelkedésének lehetőségére. Folytatni igyekeztem a már említett művelődésszervező tevékenységemet, s tőlem telhetően támogattam a szintén Magyar Tanszéket végzett feleségemnek és szülőfalum lelkes kultúrmunkásainak néprajzi-szociográfiai vállalkozását. Ennek fontos része a falu történetének megírása volt. Az ügygel kapcsolatban nemegyszer tanácskoztak Feketehegyen az elszármazott értelmiségiek, s a viták során a hatalomhoz kevésbé igazodók a monográfia megírása mellett kardoskodtak. Az aggályoskodók azonban csak átmenetileg hátráltak meg, mert hiába látogattam én el a budai Országos Levéltárba, hogy a falumbeliek Kunhegyesről való elszármazásának dokumentumait kutassam, s mentem el Tápéra a település nagymonográfiájának beszerzése végett, s hiába gyűjtögette az anyagot a legállhatatosabb feketicsi tanár, Sárközi Ferenc, a belügy rövidesen közbelépett, mondván, hogy a falu magyarjainak és telepeseinek történetét együtt kell megírni.

Minthogy azonban akkor még négy évtizede sem volt annak, hogy a montenegróiak ismerkedni kezdtek a közép-bácskai humusszal, s a monográfiában a kötelező szólamok ellenére is a magyarok kultúrfölénye domborodott volna ki, ezért a telepések a közös múltkutatót szabotálták. Amit „kint” nem lehetett, azt én „bent” próbáltam megvalósítani. A magiszteri fokozat megszerzése után a következő lépcsőfok a tudományos doktorátus volt. [...]

Nekem az volt a – mind a mai napig e tekintetben változatlan – véleményem, hogy nekünk, akik között úgyszólván mindenki paraszt-, mun-

kás- vagy kispolgári származású, nincs erkölcsi jogunk elérhetetlenségük miatt értelmetlen eszményeket állítani az emberek elé, akiket többnyire csupán a giccs befogadására készített elő az élet. A mocsárban csak a felhőkre bámulva nem igazodhatunk el.

Ezzel azonban betelt a pohár. Bori ugyanis kijelentette, hogy nem támogat többé, s hogy a disszertációt ilyen formában nem fogom tudni megírni. Ezért (s amiatt is, hogy a vajdasági magyar kultúra szempontjából olyan alapvetően fontos témákat, mint Szenteleky vagy Farkas Geiza munkássága, ő már lefoglalta, pl. a zavaros misztikájú Aszlányi Dezsőt ajánlva...) 1978 februárjában, néhány hónappal az (elsősorban Bányai Jánosnak köszönhető) újraválasztásom után fölmondtam a Hungarológiai Intézetben. A Halász-értekezésemet viszont a következő évben befejeztem, s miután a tanszéken szabálytalanul több mint két évig elfektették azt, 1981 júniusában végre lehetővé kellett tenniük a munka megvédését – ami sikerült is. Annak ellenére, hogy erről a szellemtörténeti összefüggésekben készült, magyar és világirodalmi viszonylatokat szem előtt tartó monográfiáról Juhász Géza a közönség derűltségét kiváltva megjegyezte: a dolgozat nem Halász Gáborról szól. *A harmincas évek szellemi háttere* c. fejezet valóban nem. Szelinek, Bodnár Györgynek (és az ugyancsak Budapestről érkezett József Farkasnak) nem volt komolyabb kifogása. (Ennek a munkámnak csupán a részletei jelentek meg a Hídban és az Új Symposionban, valamint a budapesti Literaturában. Egyedül a szabadkai Üzenet nem volt hajlandó részletet közölni belőle. Könyv formájában azért nem adtam közre, mert a szerkesztő, Tomán László két fejezetet össze akart vonni benne. Az egyiknek *A líra ellenforradalma* volt a címe...) A Borival való konfliktusra mélyebb okok miatt került sor. Főnököm („atyai” barátom, akinek a családjával 1969-től 1974-ig szoros kapcsolatban voltunk) ugyanis az intézetbe való fölvételem kezdetétől az én világirodalmi ambícióim támogatója volt. Ám ő – engem és a hungarológiai kutatásokat korlátozandó – azt kívánta, hogy a világirodalmon kívül semmi mással ne foglalkozzak, s a magiszteri fokozat megszerzése után menjek át a tanszékre. Én ebbe átmenetileg örömmel beleegyeztem (s három évig vezettem is a vi-

lágirodalmi gyakorlatokat), utóbb azonban megdöntöttem magam. A munkahelyemen rám nehezedő nyomásnak is szerepe volt abban, hogy a Hungarológiai Intézet tervezetében jegyzett Kázmér-témát, ha nem doktori disszertációként is, de tudományos munkaként feldolgozzam. Időközben a fiatalabbaktól tartó főnökeim egymás közötti kapcsolata is megjavult, úgyhogy Bori a hetvenes évek közepén már sürgette az intézeti kutatásokat, s ezáltal késleltette a Halász-dolgozatom készítését. A Kázmér-kismonográfiám néhány évvel később a Forum kiadásában megjelent. (A munkám visszhangjával meg voltam elégedve, hiszen Újvidéken, Szabadkán, Kecskeméten, Budapesten, Pozsonyban és Münchenben kilenc kritikus mondta el a többnyire egészen pozitív véleményét róla.) Ám ezt megelőzően, még 1977-ben az anyag jelentős részét, mint az intézeti munkám eredményét, leadtam a titkárnőknek. Az értekezletünkön a titkárnő (minden bizonnyal a főnökünk rendelkezésére) nem emlékezett rá, hogy átadtam volna neki a tanulmány fejezeteit... Az ok nyilván abban rejlett, hogy én még három évvel korábban (1974 tavaszán, a budapesti avantgárdtanácskozásunkat követően) a szakmai megbeszélésünkön elutasítottam a Bori által javasolt módszert, amely szerint Kázmér munkásságát a föl kutatott tényeket hosszadalmasan leírva kellene földolgoznom. Fölháborodva vettem el a napi politikai direktívának megfelelő, szellemtörténetnek álcázott pozitívizmust, amely szélesebb és mélyebb összefüggésekbe állító értékelés nélkül „bizonyította” volna, hogy nekünk, vajdasági magyaroknak milyen gazdagok a külön hagyományaink. (Eredetileg én javasoltam, hogy közösen írjuk meg a jugoszláviai magyarok irodalmának történetét. Csakhogy nem a Fruška Gora csúcsát tartottam mértékalapnak, mint Bori.) Hogy az újvidéki hungarológuskarriernek féljebbot mondjak, az is lényegesen befolyásolt, hogy 1977 októberében az igazgatóm jóváhagyásával a budapesti könyvtárakban egy hetet Farkas Geiza adatainak föl kutatásával töltöttem. A visszatérésem után nagy megrökönyödésemre az igazgatóm – arra hivatkozva, hogy a projektumfőnököm már lefoglalta ezt a témát – a Budapesten összegyűjtött adatok beszolgáltatására szólított föl. Később jöttem rá e szakmai féltékenység mögött rejlő szélesebb

összefüggésre. Zrenjaninban ugyanis az európai szintű Farkas helyett szintén a kótyagos Aszlányit ajánlotta számomra kutatásra a könyvtáros – néhány nap múlva az érdeklődésem után. Ám ha akkor még azt gondoltam, hogy az általam javasolt Farkas Geiza-napot csupán annak fölvázolt tartalma miatt utasítja el a belügy, egy évtizeddel később, a B. Szabó György-napok megalakulása egyértelművé tette számomra, hogy a polgári magatartással szembeni előítéletekről van szó. B. Szabó György, a rendkívül sokoldalú, tervehalmazó, kiváló tanárember, mivel kedvezőtlen időben élt, nem hagyhatott maga mögött olyan szívfonalas opust, mint amilyen a káprázatosan művelt, jó körülmények között dolgozó Farkas Geizáé volt. Ennek dacára az utóbbit Bori Imre is elhallgatta a hetvenes évek második felétől, holott néhány évvel korábban – Szenteleky és Herceg nyomán – az autonóm vajdasági magyar kultúrhagyományok csúcsán látta azt. Az újvidéki tudományos fellegréből a topolyai középiskolába való önkéntes „alászállásomnak” még egy, a Farkas Geiza-adatok beszolgáltatására vonatkozó fölszólítást egy-két hónappal megelőző, még dermedtöbben súlyos oka volt. 1977 nyarán az igazgatóm a titkárnőnk jelenlétében méltatlankodva kijelentette, hogy a Szentelekyt kutató projektumvezetőnk nem számolt el az általa fölvett (félfizetésnyi) pénzösszeggel, tehát nem kutatott. Mikor én erre nyíltan visszaélésről, sikkasztásról kezdtem beszélni, s Bori, ezt meghallván, indultosan felelősségre vonta Szelit, az utóbbi riadtan kirakatvizsgálatot végző ellenőrző bizottságot állított össze, miután én az intézeti értekezleten nem voltam hajlandó visszavonni azt, amit tőle hallottam; vagyis képtelen voltam azt hazudni, hogy ártatlan főnökeimet rossz hírbe hoztam. Emiatt fegyelmi eljárást indítottak ellenem. Naiv voltam még: világok dőltek össze bennem, rögeszmésen igazmondóban... A kocsimmal Újvidékről hazafelé tartván a szabadkai Balázs-Piri Aladár hajdani tanárom, akkori kollégám velem jött Topolyáig. – Magának igaza van, Gábor, de ne így mondja! – tanácsolta. Nem alaptalanul, mert a számomra hihetetlennek tűnő provokációkra úgy reagáltam, mint akit hátulról gombostűvel szúrnak meg. Később Pastyik László kollégám keresett föl Topolyán, az akkor készülő tó melletti lakásunkban. Miközben a teraszról a

munkálatokat figyeltük, ezt mondta: – Mindenki tisztában volt velem, hogy igazat beszélsz, de senki sem mert szólani. Hogy 1969-ben miért nem engedélyezték számomra a budapesti továbbképzést, akkor világosodott meg előttem, amikor Pató Imrét fölvettük a Hungarológiai Intézetbe, s a Magyar Tanszék munkatársaival közösen arról tanácskoztunk, hogy hol kellene folytatnia a szótártani tanulmányait: Hadrovicséknál, Budapesten vagy a „szerb Athénban” (Újvidéken). A mintegy harminc ember között én voltam az egyetlen, aki kijelentette, hogy szakmailag Pató többet kaphat Budapesten, mint Újvidéken. Ezzel szemben Bori – a napi politika érdekeinek megfelelően – új munkatársunk Újvidéken maradását javasolta, s neki adtak igazat, a mi „önigazgatásunk” elvére: a vajdasági magyar nyelv és szakszókincs viszonylagos függetlenségére hivatkozva. [...]

A Borival való konfliktusomban nem a hatalomvágy ösztönzött. Ezt azzal bizonyíthatom, hogy amikor főnököm a hetvenes évek közepén az egyik értekezletünkön bejelentette, hogy lemond a tervezetvezetői szerepéről, akkor én a kínos csöndet az ő maradására vonatkozó javaslattal szakítottam meg. Igaz, később annak a Kafka-novellahősnek a szerepében éreztem magam, aki előtt tárva-nyitva a kapu, s ő az élehetlensége miatt kívül marad...

A szellemi szabadságomat másutt valósíthattam meg. 1974-ben ugyanis érvénybe lépett a viszonylagos tartományi függetlenséget biztosító alkotmány, s engem nem tekintettek oly mértékben ellenzékinek, hogy ne lehettem volna 1977 januárjától öt éven át (amikor Végel László, majd Vukovics Géza szerkesztette a Kílátót) a Magyar Szó heti kritikusa. E Bányai János munkáját fölváltó tevékenységem kezdetben inkább csak abban tért el szellemi elődeim módszertanától, hogy én hosszabb időn át és iskolai keretek között, a kultúrpolitikai divatoktól függetlenebbül sajtóíthattam el mindazt, amibe ők tudomány- és iskolaszervező munkájuk során, politikai szerepet is vállalva, félig-meddig autodidaktaként jöttek bele. S a későbbiekben is a helyzetem miatt jóval több időm volt a tudomány művelésére, mint nekik, akik többnyire közéleti funkciókat is kényszerültek vállalni. Ám éppen emiatt voltak fenntartásaik az én tudományos, illetve kritikus gyakorlatomat illetően. Hogy a Magyar Szóban

hetente ne jelentethessek meg nekik többnyire nem tetsző cikkeket, először az intézetbeli munkanormámat akarták fölemelni, nagyobb mennyiségű írott szöveget követelve. [...]

A mindenki által többé-kevésbé érzékelhető valóságához való visszatérést a hetvenes évek végén a társadalmi ellentmondások kieleződése mellett a magyarság ellenőrzöttségének változatlansága, kivándorlásának, számbeli csökkenésének felismerése tette elkerülhetetlenné. Ez egyrészt az irodalom és a humántudomány hatóság általi elefántcsonttoronyba küldésével, az álavantgard (posztmodern) intézményes támogatásával, másrészt a nyomor föltárásának dokumentumaival, az elvek és a gyakorlat között tatóngó szakadék érzékeltetésével, az államnacionalizmus rejtett emberellenessége tényeinek kimutatásával járt együtt. Én a plebejus színezetű polgári humanizmus szellemében gyakoroltam – munkám tárgyánál s a meggyőződésemnél fogva csupán közvetve ellenzéki – kritikámat. Ha nem Belgrádban magisztrálok, aligha tűrtek volna meg, hiszen a marxizmusban csupán azt tartottam (és tartom ma is) értéknek, ami benne és a kereszténységben közös. Nincs szebb utópia a kommunizmusnál, ám az eddig alkalmazott módszerei többnyire iszonyatosak. [...]

Viszont annak ellenére is rendszeresen újraválasztottak a Hungarológiai Intézetben, hogy megismételt hívásra sem voltam hajlandó belépni a Kommunista Szövetségbe. Legfeljebb provokáltak, mint olyan embert, akinek lendületét nem lehet visszafogni az évről évre változó „önigazgatási” szabályzatok gyártásával, s aki eszerint nem hajlandó beépülni az újvidéki magyar csúcserőtelmisségi struktúrába. Ennek később az lett a következménye, hogy az emberek által készített irodalomtörténeti összefoglalókban és lexikonokban félrevezető információkat is közölte(tte)k rólam. Hogy nem elsősorban bennem volt a hiba, azt a többi között az is tanúsítja, hogy míg én önként jöttem el tőlük, addig a nyolcvanas években néhány embert (köztük az elsők között alkalmazott Pastyik Lászlót és a távozásom után fölvetett Hornyik Miklóst) ők távolították el. A Magyar Szó szombati rovatában, a Kilátóban kifejtett kritikusi munkám egyre inkább a nálunk megcsontosodni kezdő tekintélytisztelet és az alkotási sémák ellen irányult. Ha elődöm inkább csak a saját

érdeklődésének megfelelő könyveket méltatta, az én „kemény” fejem anélkül, hogy törődött volna ellenségeim növekedő számával, minden Forum-könyvről őszinte és független véleményt igyekezett formálni. [...]

Urbán Jánosnak, a kommunista funkcionáriusnak a népfelszabadítói emlékeit fölelevenítő könyvéről *Hátrálva előre* címen írtam. Bogdánfi Sándornak az ugyancsak gyöngye könyvét viszont pusztán azért nem harangozhattam be *Travesztíák és malackodások* címen, mert a szerkesztő, a „bajkeverő”-től tartva a második kifejezést „paródiák”-ra enyhítette. De nem csupán a politika kilógó lólábát vettem célba, hanem a konfekciós avantgárdot, a költői szélhámoszást, vagyis a modern giccset is. A korszerű világirodalom ismertetése mellett tehát az én kritériumom szerint igyekeztem bemutatni a legújabb magyar, vajdasági magyar és jugoszláv könyvtermést. Irodalompolitikai és részben írói körökben egyre népszerűtlenebb lettem, mivel – s ezt főleg Borinak a Krleža-könyve kapcsán 1977-ben folytatott vitám tanúsítja – engem elsősorban a mű érdekelt, s ennek általam látott jelentősége szerint tiszteltem a mögötte álló alkotót. Igaz, e vitacikkeim hangneme túlfűtött, gondolatvezetése viszont helyenként egyoldalú volt. A viszontválasszommal kapcsolatban Végel fölhívta a figyelmem: ha ezt leközlí, legalább húsz évig eltemettem magam. – Nem érdekel – feleltem. Azt persze jól tettem, hogy nem voltam hajlandó elismerni a külön vajdasági mércét, s ahelyett, hogy a tartomány viszonylagos autonómiájának kultúrpolitikai szellemében gondolkodtam volna, az egyetemes magyar kultúra egysége lebegett lelki szemem előtt. Ennek érdekében hiába volt alkalmam korábban a legkorszerűbb, a művészet témáját, tartalmát csak harmadsorban emlegető módszer-tani törekvéseket tanulmányozni, éreztem, hogy a mi körülményeink között e szempontok átvétele takargatástudományhoz, kulturális degenerálódásunk taktikus elleplezéséhez vezet.

Ezért, szándékom szerint mindig szem előtt tartva a formát mint a művészet lényegét, az alkotói üzenet megfejtését is fontos feladatommak tartottam. Az öncélú tudományt azok művelődési alibijének, lélektani túlkompensációjának éreztem, akik a pártpolitika közvetítői voltak a kultúrában. Akkor is, ha belőlem sem hiányzott teljességgel az írástudó szakmai nagyképűsége.

Annak ellenére, hogy az én szülőfalumban a magyar lakossággal szembeni kegyetlenkedés jóval kisebb mértékű volt, mint másutt, s hogy nekem a hetvenes évek második felében a készülő Topolyai-tó partján a feleségem által szerzett tanári lakásban az anyagiakat illetően jó dolgom volt – mindinkább csak a valóságot föltáró irodalomnak, az adott életet értékelő alkotói magatartásnak lettem a híve és pártfogója. Vagyis a tudományos fellegvárból leereszkedve boldogan nyújtottam át a Híd-díjat Herceg Jánosnak és Varga Zoltánnak, s nem rajtam múlt, hogy Dudás Károly a *Szabadó* c. kiváló riportkönyvéért nem részesülhetett a jugoszláviai magyaroknak ebben a legjelentősebb irodalmi kitüntetésében. [...]

V. G. írásait nem kell lektorálni – mondta a Magyar Szó egyik legjobb nyelvűvelője. Annyiban nem alaptalanul, hogy a szövegeimet szintén magyar szakos feleségem gépelte át. Ahogyan azonban teltek az évek, egyre inkább rájöttem: a kritikus sorozatgyártásnak is megvoltak az akkor érzékelhetetlen hibái. Nem csupán az olykor elhamarkodott ítéletekre gondolok, s nem is csak arra, hogy többször élesebben kellett volna fogalmaznom (mi tagadás: a nyolcvanas években némely esetben az országból való kiutasításomtól tartva lapítottam is, mintha nem tudtam volna túrhetően németül – sőt valamennyire angolul és franciául is –, s nem lett volna jómódú rokonom és barátom Nyugat-Németországban), hanem a pontosabb, világosabb kritikus nyelv helyenkénti hiányára is. Legfeljebb másoknak az enyémenél nagyobb hibáival takarózhatom. Azzal, hogy 1984-ben, amikor Fekete J. József a Hídban (s általában a vajdasági kultúrpolitikában) mindinkább egyeduralomra jutott esztétizálás normáinak megfelelően, tehát a kötelességét teljesítve, de eléggé tájékozatlanul dorongoló bírálattal illette *Források és partok* c. írásgyűjteményemet, akkor válaszként a klikkesedésre, kultúránk kirakatjellegére, „kritikusom” nyelvi-stilisztikai vétségeinek pontokba foglalásával igyekeztem fölhívni a figyelmet. Hasonló feladat előtt álltam, amikor Danko Grlícnek és Sveta Lukićnak a Thomka Beáta által fordított tanulmányköteteit mutattam be a Magyar Szó olvasóinak. A fordításokban nem volt ritka a pongyolaság és a tudálékosság, s úgy éreztem, szóvá kellett tennem a vétségeket. De hogyan? Hiszen a Magyar Tanszék te-

kintélyes tanárának („komaasszonyomnak”) a fércmunkájáról volt szó, akinek a poétikáját korábban Szajbély Mihály velem szemben tartotta fontosnak megtámogatni a Mozgó Világban. Óvatosan, él nélkül kell bírálnom, hogy ne legyen hangsúlyos: ki felelős a magyartalanságokért – így beszéltük meg a szerkesztővel. Mentősegemre szolgál, hogy akkor (1982 januárjától) már ritkábban engedték be írásaimat a Magyar Szó hasábjaira. Ennek ellenére (a provokációktól eltekintve) a belügy sohasem gyakorolt rám közvetlen nyomást. Egyszerűen megfigyelt, lehallgatta a telefonomat, de nem idézett be, nem vont felelősségre. (Legfeljebb 1982 őszén az expresszvonaton, amikor Zágrábtól Stuttgarton át – velünk együtt háromszor is átszállva – egészen Kirchheimig elkísértek, hogy meggyőződjenek: igazat mondok-e.) Ehelyett a megbízható káderei által elállta az érvényesülésem útját. Főleg a topolyai pedagógusmunkámat kísérte árgus szemekkel. Amikor – az újvidéki fölmondásomat követően – két évig kultúrológiai tárgyat tanítottam a középiskolában. Nagy többségében feminin környezetben. Éppen akkor, amikor a férfiember az „életútjának felénél” tart, s a tetejében egy lánycsapattal a Középiskolások Művészeti Vetélkedőjén, Becsén és az irodalmi esteken Újvidékig és Budapestig elhallatszó sikereket arat. Sohasem volt több irigyem, mint akkor. [...]

Ennek a kritikus időszakomnak főleg annak határozott kimondása volt az értéke, hogy az intézményesen támogatott (ál)avantgárd (amelyet egyre inkább posztmodernnek nevezünk) miatt csökken az olvasóink száma. Vezető íróink (Brasnyó, Tolnai) is beálltak a sorozatgyártók sorába, cinikus semmitmondásuk bogozgatása nem éri meg a befektetett időt. Egyébként mindennél többet mond a válságukról az a tény, hogy abban az időben egyetlen tanulmányt sem írtak róluk kritikus nemzedéktársaik. Én igen. Erősen fenntartásosakat. Bori Imrének viszont szóbelileg igyekeztem fölhívni a figyelmét az Alkotók Gyűlésén arra, hogy a budapesti könyvtárak használata nélkül már nem alkothat jelentőset irodalomtudományunk, minthogy a magyarországi liberalizációnak köszönhetően a fontos nagyotmondásaink konjunktúrájának vége; citatamániánk és szövegátmeséléseink kultúrájának is befellegzett, rá kell térnünk a tanulmányírás európai útjaira. [...]

A válaszfal az élet és az irodalom között egyre vastagodik, méghozzá mesterségesen, gyarló emberi érdekeknek megfelelően, az olvasót elidegenítő módon – állítottam a Kanizsai Író-tábor tanácskozásán 1982 őszén. Ezt követően kezdte biztatni Bányai János a *Ketrecbál* c. kiemelkedő fontosságú regényébe kezdő Dudás Károlyt, hogy azután, a mű megszületését követően, cenzorként is közbelépjen. S ezután nem hívtak meg engem majdnem másfél évtizedig a Kanizsai Író-táborba. Nem csoda, hiszen a Képes Ifjúságban sorozatban megjelent kiseszszéim már a címeikben rendkívül provokatívák voltak: *Amikor még avantgárd volt az avantgárd*, *Eretnek-égetés?*, *Cinizmusok gondolkodnak*, *Az epigonizmusról*, *A giccsemler konjunktúrája*. S a Dolgozók irodalmunk helyzetével kapcsolatos ankétjára íródott válasznak is hasonló a címe: *Álirodalmi termékek virágzása*. Túl konkrét volt ez a kritikus kimutatások fedezetével született sommázás ahhoz, hogy ne sértettem volna ismét végig a Forum Könyvkiadó, valamint a lapok és folyóiratok öntelt vagy cinikus, netalán csak gépies szerkesztőit. Ilyen szövegek írogatása közben (a karrierizmus körjáról mondottakat nem közölték), a valószínű választ sejtve, a bürokrata pofátlanság határait tanulmányozva pályáztam meg jó néhány munkahelyet, köztük vezető állást (pl. a Forum Könyvkiadó és az Új Symposion főszerkesztői munkahelyét) is. A elszigeteltség élménye még inkább arra ösztönzött, hogy vitákat provokálva szóvá tegyem irodalmunk és kultúránk álliberális irányítottságát. Szánalmasan egyedül maradtam. Amiről már 1981-ben Hornyik Miklósnak a tévé részére készített műsorában a folyóiratainkról szólva is beszéltem. A magánéleti vonatkozástól eltekintve az Újvidékről való másodszori távozásom végső indoka az volt, hogy a fiatal symposionisták is elenem fordultak. Pedig csak azt írtam róluk, hogy nincs hiteles valóságélményük, mert képtelenek kilépni a már beépült közvetlen irodalmi elődeik és a konformista politikusok árnyékából. Utóbb, mikor már ráeszméltek, hogy manipulálják őket, s emiatt meg kell vívniuk (végül tragikusan végződött) szellemi harcukat, s tudomásul vették, hogy értük haragszom, nem ellenük, változtattak magatartásukon, s elnézést is kértek tőlem. Csakhogy én már Nagybecskerekén éltem, fé-

lig-meddig önkéntes száműzetésben a második feleségemnél. (Mellesleg: a költözködésem előtti napokban, amikor huzamosabban kellett telefonálnom, s így öntudatlanul is sokat foglalkoztatam a lehallgatókat, két, számomra addig csupán látásból ismert nő állított elém: egy újvidéki és egy szabadkai... Nem álltam kötélnek, noha éreztem, hogy az elvtársaknak legkevesbé az én Becskerekre való költözködésem felel meg.) A nyolcvanas években kisebb mértékben tartottak igényt az írásaimra Újvidéken, mint Szabadkán. Ám itt is rövidesen az Üzenetre korlátozódott a megjelenési lehetőségem, mert a 7 Nap irodalmi rovatszerkesztőjének (Csordás Mihálynak) kritikai kéziratát könyvben való megjelenésre alkalmatlannak találván nem küldtem több kéziratot ennek az akkor népszerű hetilapunknak. Nekem persze jobban fájt, mint a szerkesztőnek, hogy fércművét kiadhatatlannak minősítettem, de számomra az egészséges önbecslés a 7 Napban való rendszeres megjelenésemmel is fontosabb volt. Azzal vigasztalódhattam, hogy alig volt olyan írásom, amelyet Dévavári Zoltán ne közölt volna az ugyancsak szabadkai Üzenetben. Másodközlésben kibővítve is a lehető legmagasabb tiszteletdíjért. A nyolcvanas évektől novellákat is írtam, ezeket főleg a Magyar Szó közölte. Nagybecskerekéről a Majtényi Mihály novellapályázaton is részt vettem – több szöveggel. A Bányai János felügyelete alatt működő zsűri a kisebbségi élményt kifejező novellákat nem ajánlotta közlésre. Pedig hol voltam én a nemzeti elfogultságtól?! Egy empatikus kozmopolita is lehetett volna a diszkriminált írók szerzője. Elszörnyedtem, undorodtam. (Azóta nem szánok időt a szépprózáírásra, pedig úgy érzem: novellaciklusok, regények feszítik a tarsolyomat. Egy szatirikus drámát írtam 1998-ban *Titoan Kámen*, *avagy a gerinctelenek* címmel, a háború utáni magyar sorsot, a degenerálódás okait és formáit modellálva a szereplőkben. (Színházaink természetesen inkább továbbra is külföldről importálnak darabokat, csak hogy egy ilyen fundamentális kisebbségi önkritikát ne kelljen színre vinni.) Mivel a Bánság a vajdasági magyarság beolvasztásának stratégiai pontja volt, ezért a belügy nem nézte jó szemmel ott-tartózkodásomat. [...]

Egyik bennfentes újvidéki komparatista ismerősöm (Dávid András) közölte velem, hogy a

belügy dossziéja szerint „V. G. nagy erővel (sic!) rossz irányba vezeti a bánáti magyarokat”. A már tudottak ellenére is meglepett ez az információ, mert addig nem volt tudomásom róla, hogy én „vezetek”. Hacsak olyképpen nem, hogy némelyik, becsei vetélkedőn jól szerepelt diáknak (telefonon) azt tanácsoltam: iratkozzon be a Magyar Tanszékre. Vagy amikor beadvánnyal fordultam a becskerekai Petőfi Sándor Művelődési Egyesülethez, hogy létesítsünk hagyományápoló, értéktudatosító vitatribünt (Zrenjaninban!, ahol a környezet és a magyar kultúremlékek pusztítása „példásan” előrehaladott állapotban volt, s ahol a Béga régi medre melletti séta néhány perc alatt mazochista vergődéssé zülhetett az iszonyattól). Egyébként Vicei Károly zentai íróársamat be is börtönözték ehhez hasonló kísérletéért. A Farkas Geiza-napok megalapítására vonatkozó javaslatomat elutasították, mire én az ezzel kapcsolatos naplójegyzeteimet eljuttattam az újvidéki és a szabadkai szerkesztőségekbe. Senki sem merte közölni őket. [...]

Második feleségem, aki egy ideig gépelte a szövegeimet, matematikus lévén megtanított a szövegszerkesztésre, s én 1987-től Amigával dolgozhattam. Továbbra is penzumírásokkal árasztottam el az Újvidéki Rádió irodalmi mellékleteit, de tanulmányokat is írogatva Kafkáról, Camus-ról, Hesséről, Csáthról, Kosztolányiról, Papp Daniellről, Gozdsu Elekről és Szentelekyről, akiknek a munkásságát a budapesti Országos Széchényi Könyvtárban is többször hetekig tanulmányoztam – a saját költségemen, mert ekkor már a Forum sem akart támogatni mint tudóst, s a tartományi tudományfejlesztő intézmény is elutasított. Igaz, a Híd (az 1984-ben Bori által szerkesztett is) igényt tartott ezekre a többnyire vitalista szempontú, téma- és motívumközpontú vizsgálódásokra. A kritikáimra viszont – főleg Geroldnak köszönhetően – nem. Ugyanakkor annál fontosabb volt számomra, hogy Czine Mihály és Pomogáts Béla Budapesten, Gáll Ernő Kolozsváron, Ilia Mihály Szegeden és Tüskés Tibor Pécsen érdeklődést tanúsított a munkám iránt. Miután a magyar irodalomtudomány újvidéki fellegvárából eljöttem, nagy örömmre szolgált, hogy a budapesti Literatura közölte a Kassák-tanulmányomat és a Halász Gábor-értekezésem részletének is helyet adott. A szlovének érdeklődése is jólesett: az ő

fölkérésükre terjedelmes tanulmányban tekintetem át a jugoszláviai magyar gyermekirodalom műveit a kezdetektől. Ahhoz, hogy a két gyerekmről gondoskodhassak (a gyermektartás nem volt magas, de ez engem nem nyugtatott meg), és hogy a több ezer kötetes könyvtárban maradhassak, a csökkenő tiszteletdíjakat 1985-től 1988-ig feketézéssel igyekeztem pótolni. Édeséggel felpakolt tanárnőket szállítottam évente ötször-hatszor Romániába, Temesvár, Déva, Arad és Nagyszentmiklós piacaira. Ez a kemény munka egyszerre legfeljebb két napig tartott, s élménydús volt. Az esett nehezemre, hogy azokat is másfelé vezették az érdekek, akiket joggal tarthattam barátaimnak. [...]

Zrenjanin belügyeseinek ellenszenvét főleg azal fokozhattam, hogy amikor a nyolcvanas évek közepén (ötödmagammal!) el akartak helyezni, nem reagáltam az idézésükre. Az kevés lehetett nekik, hogy 1983-ban viszonylag jó zsoldért – nem merve elutasítani a katonaságtól érkező föl-szólítást – a tartalékosok századostanfolyamát is elvégeztem Szarajevóban. Igaz, megbízhatatlan lévén, beosztást (hála istennek!) nem kaptam, tehát kapitánnyá sem léptethettek elő. (Ez később a polgárháború idején vált időszerűvé, ám én ekkor már, kockáztatva, hogy nem fogom megkapni a számomra egzisztenciális fontosságú útlevelet, ellenálltam. Hiába kerestek tehát öt ízben is a lakásomon. Nem akartam a testvérgyilkosok bűntársa lenni.) Ezek után nem volt más választásom, mint hogy távozzam a Bánság fővárosából. [...]

Egy ideig haboztam, hogy Budapestre menjek-e, vagy Szabadkára. Több mint egy évig (1990 őszétől) a jugoszláv–magyar művelődési csereakciónak köszönhetően (s annak, hogy a jugoszláv belügy a háború előtt szabadulni igyekezett a magamfajta gyanús értelmiségiektől) Budapesten (a Stefánián) volt lakásom. Ebben az időben a Soros Alapítvány Farkas Geiza munkásságát fölölelő tervem alapján („pályadíj” címén) egy évig tekintélyes összeggel támogatott, s így befejezhettem a délvidéki magyar irodalomról utóbb készült összefoglalóm alapozását. Annak ellenére, hogy nekem nem lettek volna különösebb anyagi gondjaim Budapesten, még a nyolcvanas évek végén Szabadka mellett döntöttem, és Palicson vásároltam villát gyümölcsösrel. Kezdetben, a VMDK térhódításának

idején azt hittem, közegekre találtam, s belevettem magam a művelődésszervezésbe. Akkor még nem sejtettem, hogy átvedlett politikusainknak könnyen mozgatható emberek kellene, s a saját fejük szerint gondolkodókat legszívesebben áttessékelnék a határon. Én ennek ellenére sem áskálódtam, s nyílt, konstruktív, érvelő, értékorientált kritikára törekedve elleneztem a pártviszállyokat. Ennek dacára a belügy Palicson is szem előtt tartott. Egyik szomszédom, akinek mint jó szakembernek kényszerből kellett a rendőrség érdekeinek megfelelően elhelyezkednie, lelkiismeret-furdalásból bevallotta, hogy feladatként kapta az én megfigyelésemet. Arról kellett neki jelentést tennie, hogy kik szoktak ellátogatni hozzám. Az írásaimnak ekkor is nagyobb keletje volt Magyarországon, mint a Vajdaságban. A kilencvenes évek elején az újvidéki Híd folyóirat szemlélete változatlanul idegen volt számomra, a szabadkai Üzenetet pedig megszüntette a városi önkormányzat. A zsrnálkritikáim egy ideig még megjelenhettek a 7 Napban, viszont a Magyar Szó legfeljebb a problémákat elkenő írásokat lett volna hajlandó tőlem közölni. Ezért én – a megélhetésemet is szem előtt tartva – magyarországi folyóiratokban (Kortárs, Magyar Napló, Hítel, Világszövetség, Magyar Fórum, Szivárvány, Életünk, Forrás, Alföld, Tiszatáj) jelentettem meg számos terjedelmesebb kritikámat. A Tokaji Író-tábornak 1992-től 1998-ig a törzsvendége voltam, úgyhogy a kultúránkról és irodalmunkról tartott beszámolóim, hozzászólásaim rendszeresen napvilágot láttak az évkönyvekben. Mégis: amibe Nagybecskerekben belebuktam, az Szabadkán látszólag sikerült. 1991-ben – a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság keretében – megalapítottam a Szabad Líceumot. Ennek mind a mai napig vitatribün jellege (is) van, mivel a szerintem lelki beteg magyarság gyógyulásának fontos feltétele a nyilvánosság előtti, nyílt eszmecsere. Az emberek megszólaltatása könyvek, írók és létfontosságú művelődési gondok kapcsán. Az előző évtizedek ideológiai dresszúrája és a polgárháború azonban megtette a magáét: ha érzékenyebb, veszélyesebb témát taglaltunk, a pedagógusok és a diákok közül alig jelent meg valaki ezeken a kéthetenként tartott rendezvényeken. A rettegéshez és a nélkülözéshez egyre inkább új lelki teher társult: a VMDK-ban önző pártpoliti-

kai érdekek gyöngítették a magyarság önvédelmi akcióképességét, a médiában rendre személyeskedő vádak jelentek meg, lejáratva az addigi tekintélyeket, lehűtve a reménykedők lelkesedését. Így aztán, annak ellenére, hogy az önkormányzat később anyagilag támogatta a Szabad Líceumot, a politika lényegében nem adott az itt megnyilatkozó értelmiség szavára. Mert követelésünkre az Üzenet folyóirat újraindult ugyan, de a magyarországi és vajdasági visszarendeződés eredményeként, az oligarchia érdekeinek megfelelően, ismét elhallgatta a kultúra vitális kérdéseit. A magyar színház is ismét működni kezdett, ám a repertoárjában alig szerepeltek a vajdasági magyarság lélekállapotának és valóságos igényeinek megfelelő, komplex kisugárzású darabok. A tanítóképzés az évekig tartó huzavona után visszatért ugyan Szabadkára, de – ahelyett, hogy magyarországi tanárokat is alkalmaztak volna – az elidegenítés változatlan szellemében főleg azok okítják a leendő tanítókat, akik akadályozták ennek a kulcsfontosságú intézménynek a Szabadkára való visszakerülését. A magyarországi tankönyvek behozatalát sem tartják kellő nyomatékkal napirenden. S a nyári Kosztolányi Dezső Irodalmi Táborban a nagy érdeklődés dacára a nyolc nap kevés ahhoz, hogy a fiatalok nemzeti kultúrájukban találhassák meg önmagukat. S a tetejében 1999 óta a szabadkai városi önkormányzat a háború okozta anyagi nyomorra hivatkozva nem támogatja többé ezt a rendezvényt. Emellett a Szabadkai Városi Könyvtár (ahol végül művelődésszervezőként és kutatóként 1996-ban munkaviszonyba léptem) anyagiak hiányában és a behozatali engedélyt nélkülözve nem vásárolhat magyarországi könyveket. Hiába próbálkoztam személyesen az alapítványoktól kapott könyvek áthozásával, néhány eredményes út után a szállítmánnyal együtt visszaküldtek a szerb vámosok. Az elmondottak alapján világos, hogy én nem voltam s nem is vagyok „Szabadka-párti” – Újvidék ellenében. Ahelyett, hogy a hibáiból erényt fabrikáló lokálpatriotizmus híve lennék, egy virtuális szabadkai iságnak és Tisza-partiságnak voltam és vagyok a híve. Jugoszláviában ugyanis mindenekelett Szabadkán és Zentán lenne megalapozható a vidékünkön élő magyarság kulturális és egzisztenciális önvédelme. [...]

A vajdasági irodalomtudomány szemlélete – sajnálatosan – alig változott. Pedig kultúránk gennyzacskójának közepébe metszettem bele, amikor 1992-ben *A muszáj-Herkules* címen tanulmányokat írtam a jugoszláviai magyar irodalom két világháború közötti kulcsfigurájáról, az addig homályban hagyott Szenteleky Kornélról. Dokumentumok alapján vitatkozva e pályával kapcsolatos előítéletekkel. A kommunista érában elefántcsonttoronyba zárkózott vajdasági irodalomkritika annak az irodalomtörténeti összefoglalóknak sem örült jobban, amelyet, kritikusi munkásságomat összegezve, *Magyar irodalom a Délvidéken Trianontól napjainkig* címen a budapesti Bereményi Könyvkiadó fölkérésére írtam – 1993-ban. S a vajdasági költők műveiről főleg a kilencvenes években készült, utóbb *Lefojtottság* címen kiadott bírálataim is többnyire ellenérzést váltottak ki a körülmények által nyomorgatott, megalkuvó kultúrfelelősökben. E sorok írása közben jut tudomásomra, hogy Bori Imre jugoszláviai magyar irodalomtörténetének legújabb kiadásában teret szentel e könyveim ismertetésének, annak ellenére, hogy alapkonceptióm az övével ellentétes. Könnyen szerezhethet érvényt a pluralizmus elvének, hiszen a vajdasági magyarság elidegenedésének folyamata visszafordíthatatlannak látszik. Az újvidéki központú csúcsértelmiség inkább cinikusan mellébeszél, mint hogy az egyedül célszerű kulturális radikalizmus útjára lépne. Alig akad valaki, aki kellő felelősséggel viszonyulna a vajdasági magyarság pusztulási folyamata lassításának kérdéséhez. Az 1998-as magyarországi kormányváltás s annak eddigi eredményei mindenesetre reményt keltenek, hogy agóniánk a jövőben kevésbé lesz fájdalmas. Ha még sokáig a pénz lesz is a legfőbb érték a drasztikusan lecsökkentett életterű ifjúság számára. Nem függetlenül attól, amit Bori Imre úgy fogalmazott meg, hogy nincs egységes magyar irodalom, ha nem ugyanaz a pénznem csörög a magyarok zsebében... Ha arra gondolok, hogy kik és miért tisztelnek engem (noha ezt szavakkal vagy tettekkel nem mindig tudják kinyilvánítani), akkor sikeres embernek érzem magam. Pedig ma csupán egyetlen megjelenési helyem van a Vajdaságban: a Szabad Hét Nap. [...]

Jó közérzetemnek a tiszta lelkiismeretemen túl az az oka, hogy nagyszerű érzés abban a tudatban élni: önerőmből, klikkektől és politikai pártoktól füg-

getlenül lettem viszonylag ismert és elismert íróvá, esszéistává. Nem vagyok senkinek a lekötelezettje, senkiről sem írok vizontszolgálatra számítva. Büszke vagyok rá, hogy az általam méltatott írók között jóval több a barátom, mint a politikusok táborában. Ez az attitűd nem sok hivatalos elismeréshez juttat, de minthogy tisztában vagyok vele, leginkább mi a föltétele a díjszerzéseknak, szívesebben maradok inkább továbbra is a garabonciás, a „kultúrfenegyerek” hírében. Tudva, hogy a „durvaságom”-nak inkább a tapintat, mint a keménység a problémája. Nem csupán határon innen, hanem azon túl is. A magyar kritikának ugyanis, főleg a lehetséges posztkommunista restauráció miatt, nincs szellemerkölcsi gerince. Hiánycikk a műélmény kendőzetlenül őszinte, a tudományos kategóriákat csupán segédeszközökként használó bevallása. S még kevesebb a kritikusnak nem tetsző művek előítéletektől független, körültekintően argumentáló elemzése. A mindenkivel jóban levés, a mindent egybeölelés attitűdje ma a betűkultúra eszeveszett utóburjánzása idején legalább annyira káros, mint a klikkérdék szerint vagy ízléscsúszás miatt kegyetlenül megsemmisítő kritika. Ma a művet létrehozó s a benne megtestesülő értéktelenségek tudatosítására is óriási szükség van. *Visszaidegenedés* című válogatott polémiáimat tartalmazó kötetem a Püski Kiadónál jelent meg 2000-ben. Nem tudom, vajon ez is úgy jár-e, mint *A magyar irodalom a Délvidéken Trianontól napjainkig* c. többnyire radikális ártértékeléseket tartalmazó irodalomtörténeti összefoglalóm, amelyet főleg a Hídban támadtak fergetegesén és a folyóirat történetében nem látott terjedelemben. [...]

Irodalmunk sokszor a nagyvilágban eltévedve a teljességről mondott le, amikor nem örömeink és fájdalmaink totalitásában jelenítette meg életünket: érzelmeinket, gondolatainkat, lefojtottságainkat, látomásainkat, óvatosan fölismert erényeinket és rosszul magyarázott hibáinkat. Az ábrázolásbeli szűkösség évtizedeken át lényegesen hozzájárult a társadalmi tudat csonkaságának fokozásához, az iskolai nevelés és tanítás okozta degenerációhoz, aminek következményeként csupán politikai változás kellett az exodushoz. Engem (naivan) jó értelemben vett karrieristának neveltek. Apám, akit ma, 85 éves korában is – groteszk módon – a munkaneurózis gyötör, az egészséges becsvágyat és a méltányosság hitét alapozta meg bennem. [...]

Gyermekkoromból a protestáns szellem segítőkészségét, a fölvilágosítás ambícióját hoztam magammal. Ebben gyökerezik az, hogy az irodalom engem mindig is a művelődési összefüggéseiben érdekelt. S talán a (legalábbis látszólag) „túlzott magabiztosság” is, amit olykor a szememre vetettek, részben ide vezethető vissza. Meglehet, anélkül, hogy a tudatában lettem volna, legbelül a predesztináció elve működtetett engem. A falumbeliek fölényességre való hajlandósága ugyanis nem alaptalan, hiszen annak ellenére, hogy a kétszáz évvel ezelőtt Közép-Bácskában letelepedett őseinket, a még vagyontalan telepeseket a szabadságharc idején a svábok és a szerbek teljesen kifosztották, s hogy a két háború között nagy nyomás nehezedett rájuk, a bölcs Ágoston Sándor püspöknek köszönhetően a feketehegyieknek a második világháború idején még polgári iskolájuk (!) is volt, amelyet a szomszéd falvakból is látogattak a más vallású diákok. Szülőfalum, ahol ma már talán két és fél ezer magyar sem él, ma is a jugoszláviai protestánsok központja s nemzetközi ökumenikus jellegű rendezvények színhelye. S az utóbbi években a falu világi művelődési élete is föllendült. Hetente tartanak legkülönbébb előadásokat, s évente a tartományi szintű Podolszki József Irodalmi Emléknapot is megrendezik. (Ennek az ünnepnek a Szabad Líceum volt a kezdeményezője Szabadkán 1996-ban.) Nem tagadom: számomra az lesz igazán nagy nap, ha a tartományi előjáróink és Feketehegy politikai vezetői megembereklik magukat, és a magyar nyelvű oktatás magyar igazgatót kap, véget vetve a több évtizede tartó megaláztatásnak.

Akik a Tito-korszakban éltek, azoknak aligha lehet teljesen tiszta a lelkiismeretük. Nekem nagy mulasztásaim, tévedéseim nem lehettek. Már a helyzetem miatt sem, hisz a művelődési életben törvényen kívül voltam. Másoknál jobban kellett vigyáznom, hogy ne hibázzak. Aki ugyanis kockázat nélkül akár önmaga szemében, akár az újvidéki (ritkábban: a szabadkai) kultúrpolitikus-klikknél poénokat akart szerezni az elmúlt negyed évszázadban, netalán valamely értékelésben alaptalanul mellőzve, esetleg támadva érezte magát, esetleg bizonyítani akart a főnökeinek, vagy magasabb beosztásba akart jutni, az könnyen megtámadhatott. A személyeskedésen

túlemelkedő vita ritkán alakulhatott ki, mert többnyire nem azzal vitatkoztak, aki az írásaimban voltam, hanem akit belelátni akartak vagy kényszerültek a szövegembe. A nálunk társadalmi-történelmi okokból túlfejlődött irigykedésre való hajlam is sokszor befolyásolta őket. Úgyhogy olykor éreztem: a doktorátusomból több károm van, mint hasznom, pedig a helyzetem miatt rosszul esett, amikor az utóbbi tíz évben, érveket nem találva a fejtegetett téziseim ellen, néhány ízben alattomosan a tudományos fokozatomat igyekeztek eltagadni. [...]

Jellemzően alig jutott eszébe valakinek, hogy fölvesse: mennyit nyerhetett volna kultúránk, ha az én autonóm emberre esküvő művelődési koncepcióm veszi kezelésbe a vajdasági magyar nyomorúságot. A determináltságok, a merev szükségszerűségek töltötték ki alibiként kádereink tudatát. Ha élesebb (becsületesebb) hangnemben akartam írni valamely vezető tekintélyünk művéről, leginkább az volt a szerkesztői ellenvetés, hogy az illető (nagyon) beteg. S én – mivel a szorongás mellett az együttérzés is mindig működött bennem – leginkább engedtem a félrevezetésnek. Pedig a halálos betegek továbbra is tették s még most is teszik a magukét. Engem pedig másik oldalról még inkább furdalt a lelkiismeret: ahelyett, hogy filantropikusan (gátlásosan) engedtem a belém nevelteknek, sokszor keményebben kellett volna írnom. Mert én többnyire, ha egy ember egyetlen műve volt is írásom ürügye, a művelődésben tipikusnak tartott jelenségekre igyekeztem utalni. Vétkemnek azt tartom, hogy időnként – a még kegyetlenebb leszámolástól félve – hallgattam. Ennek ellenére a jugoszláviai magyar kultúra dekadenciáját számos írásomban kimutattam, s emiatt már a hetvenes és nyolcvanas évek fordulóján defetistán tartottak. Az idő engem igazolt. [...]

„Agyonolvasottságom” következtében túlfejlött empátiám lehetetlenné teszi, hogy gyűlölködő legyek. Főleg a mai körülmények között nincs személyes okom, hogy bosszút álljak azokon, akik útját állták a szabad gondolatnak, az érdem szerinti érvényesülésnek. Könyvtárbeli művelődésszervező tevékenységem mellett *A magyar irodalom és kultúra eszmetörténete a Vajdaságban 1945-től napjainkig* címen terjedelmes monográfiát írok. Nagy-nagy tárgyilagosságigény-

nyel eddig szinte folyamatosan kendőzgetett beteg lényegünket igyekszem megközelíteni. A tanulság érdekében. A magyarországi, de titkon a szerb olvasó érdeklődésére is számítva.

A Városi Könyvtár vezetősége nem akadályozza a munkámat. Viszont nem is igen segítheti, mert a mind a mai napig hatékony belgrádi központ az ún. jugoszláv politika érvényesítésére kötelezi. Ez az, amellyel 1993-ban az igazgatói állásra való pályázásom során nem tudtam egyetérteni, s annak ellenére, hogy a pályázók között kimagaslott a képzettségem, mégsem engem nevezett ki a belgrádi minisztérium. A bemutatkozó beszélgetésen szembe kellett szegülnöm a nagyszerb politikával, amely az én fölfogásom szerint bürokratikus és fasisztoid, mivel ahelyett, hogy ténylegesen segítené a nemzeti kisebbségeket fönmaradásukban, lehetővé téve az anyanemzetükkel való minél szorosabb kapcsolatokat, módszeresen akadályozza azoknak a kialakulását. (Jellemző, hogy nekünk még a zentai könyvtárral való kapcsolatunk sem lehetett zökkenőmentes.) [...]

Az általam irányított Szabad Líceum-előadások – olykor Horváth Emma szavalócsoportjával (Csáth-kör) vagy másokkal közösen – a magyar értelmiség (könyvbemutatók, művelődési események, intézményátalakítási kérdések által való) szóhoz juttatásával az elmúlt évtizedek kommunista, majd nemzeti szocialista rombolásainak helyén próbálnak építeni valami életet serkentőt, tartós értékűt. A Városi Könyvtár viszont – az általa kötelezőnek tekintett belgrádi etnocid irányvonalat követve – akkor sem pénzelhette programjainkat, amikor még rendelkezett anyagi eszközökkel. Akkor anyagi támogatást a szabadkai városi önkormányzattól és az Illyés Alapítványtól kaptunk. Újabban csupán az utóbbtól és a VMMSZ által az NKÖM-től jutunk szerény pénzüsszeghez. Az említett irodalmi és kultúrszociológiai projektumomat nem mindenki nézi jó szemmel a munkahelelyemen. Önmagában az is sokat mond a helyzetemről, hogy nekem a saját, otthonról hozott komputerelem kell dolgoznom. Ebből kifolyólag, mivel eleve tisztában voltam vele, hogy milyen körülmények között adatott élnem és dolgoznom, nem ért nagy kár, amikor (Koštunica diadalmaskodásának napjaiban) két flopilemezemet ismeretlen tettes – föltehetőleg a nagyszerb államvé-

delem magyarul is tudó embere – megsemmisítette. Ha többéves munkámat nem teheték is tönkre, annál többet ártottak önmaguknak. Így egyértelműen kiderült, hogyan viszonyul a balkáni állampolitika Szabadkán is a humanista, etikai alapozottság értékrendjében nemzetfölötti, ám a nemzeti kultúrát a maga teljességében vállaló tudományos törekvéshez, amely a kabinetkereketen túllépve az élet minőségének javításához igyekszik hozzájárulni.

Ma azért jobb a pozícióm ahhoz képest, hogy néhány évvel ezelőtt az egyik belügyesünk – mivel cáfoltam a kijelentését, hogy a magyarok 1956-ban telepedtek le a Vajdaságban – rám akart támadni. Igaz, az ellentmondásomat a megértésemmel egészítettem ki, mondván, hogy a papagájok mindig ártatlanok. Ti. a magyarok vajdasági teljes gyökértelenségének teóriája a szélsőjobboldali Šešelj nevéhez fűződik. Az is jólesik, hogy a kezdeti (1996–1998) huzavona után, amikor államvizsgát akartak a nyakamba varrni, miközben én csak arról voltam hajlandó tárgyalni, hogy nem leszek szigorú, ha jönni fognak hozzám vizsgázni a táj kultúrtörténetéből, – végre elismerik a doktorátusomat. Aki ugyanis ezzel az „első akadémiai” fokozattal rendelkezik, az mentesül az államvizsga kötelezettsége alól. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a kívülről kapott anyagi támogatás mértéke szerint szerkesztett Szabad Líceum szerves tartozéka a könyvtár munkaprogramjának. Ez csupán tolerált tevékenység, miként a tanulmányírásum is. A régió művelődési érdeke ugyanis még nem kapott helyet a könyvtárszabályzatban. [...]

Valószínű, hogy a következőkben, különösen, ha egy új, teljesen nyitott hetilap indulna, a hozám hasonlóan gondolkodókkal előbbre vihetnénk kultúránk ügyét. Az eddigi tapasztalataim alapján ugyanis úgy vélem, hogy az eltorzult tudatú jugoszláviai magyarság vezető pártja, a VMSZ a csoportérdeke szerint továbbra is látzatokkal fogja elkápráztatni a választóit, és érdemben alig tesz majd valamit a tartományunkban élő magyarok anyagi, erkölcsi és szellemi romlásának megállításáért.

Ezt tudva is a magamét – az autonóm egyén, autonóm nemzet, autonóm kultúra fontosságát – kell hajtogatnom, amíg és ahol van erre lehetőségem.

Feketehegyi ima

Uram

gyeplőink kiszakadtak ujjaidból
elszabadult fogat az életünk

1.

e hangzavarban kuporogva
szólok
s talán hozzád

Uram

***

egeidben kutatnálak
de lényegünket napjaink pántolják
szavainkból is kihullottunk
rohannak utaikon

madaraidat

nem látjuk nem érezzük

zöld fáidat

lehántolva fölaprózva beépítettük

mellünk krátere

mezőidet fölperzselték

Földedet földdé tesszük

kihasadtunk egymásból

vaskartávolságnyira

mérföldeink idegenkedve csodálkoznak össze

pillanatonként indulunk önmagunk felé

pillanatonként veszítjük el magunkat

tenyeredből csorgó por vagyunk

s jajvörös fároszod nem bennünk ég

előttünk lebeg

a távolság mi vagyunk

szólnék

talán hozzád

e hangzavarban kuporogva

2.

a Golyót ujjad csúcsával indítottad el
azóta csak gyorsulás

s a csillagok lepattogtak rólunk

örvényünk leve sodor

távolságon kopik karmunk

síkos magunkba nem kapaszkodhatunk

fejeink megszorodtak

szemeink egymásba szúrva

lélkeink kockára aprózottak

lábaink óriás felületeken

szétnyílnak talpaink alatt

a Golyót ujjad csúcsával indítottad el
azóta csak gyorsulás

3.

csak távolodsz

sebességünkkel mértani arányban

kékséged mikor lebbented fel

hogyan évezredek nézésünk után

végre lássuk is egymást

az a fény az a fény

amelyet agyunk és kezünk sugároz

mind erősebben

a bordák ólomfalában

elnyeletik

csak távolodsz

4.

ha beinted a pőreség pillanatát

és leállunk

minden lélek csak egy kendőt lobogtat majd

5.

orgonáid messze hagytuk

orgonáid távol búgnak

híves patakod mellett

a szarvas elrohan

6.

városod mellünkre építettük

időd nyakunkra tekertük

Fotó a családi albumból

Vajda Gábor unokájával, Noával

* Vajda Gábor február 20-án lett volna 80 éves, születésének évfordulója alkalmából rá emlékezünk.

„A Föld most sivár, nyugtalan, fáradt hely...”

Mondja a költő, Joyce Kilmer az I. világháború idején. Eltelt 107 év, és a verssor ma is aktuális. 2022. február 24-én Vlagyimir Putyin különleges katonai hadműveletet indított Ukrajna ellen, ezáltal kirobbantotta a nyílt orosz–ukrán háborút. A kirobbantó ok 2014-ig nyúlik vissza, mikor az EU-párti tüntetők megdöntötték az oroszbarát Viktor Janukovics elnök hatalmát, Oroszország pedig megszállta a Krím félszigetet. Kelet-Ukrajnában (ahol többségében orosz anyanyelvű lakosság él) már 2014 óta folynak a harcok. Három évvel ezelőtt az orosz haderő Kijev ellen indult, és úgy vélte, néhány nap alatt elfoglalja a fővárost. A világ Ukrajna segítségére sietett, és ez a „néhány nap” már három éve tart. Az ország nagy hányada kimenekült külföldre, akik valamilyen okból kifolyólag nem tudtak elmenni, azok itt – Kárpátalján rekedtek. Kárpátalja utcáit elfoglalták a kelet-ukrajnai terepjárók, az üzletekben elsőbbséget élveztek a menekültek, akik ki is követelték maguknak ezt az előjogot. Sok ingatlant felvásároltak, de nem olvadtak be a közösségekbe. A média irányítottan olyan hírekkel lett tele, melyekben a kárpátaljai magyar lakosságot szidják, hogy tömegesen menekülnek el az országból, és nem akarják védelmezni a hazát a harctéren. Emellett természetesen háromszor annyi ukrán döntött úgy, hogy végleg itt hagyja az országot, de erről nem esett szó. Három éve tart a légiiradók harsogása, mely óvóhelyekre és pincékbe kényszeríti az iskolásokat és óvodásokat. Az egészségügy folyamatosan a leépülés útján halad, nagy számban bocsátják el a dolgozókat (ápolónőket, ápolókat, kisegítő személyzetet, laboránsokat).

Igaz, a menekültek több vállalkozást is áthoztak Kárpátaljára, ami segítette a régió gazdaságilag fennmaradni. Ezek között ta-

lálható élelmiszer-kiskereskedés, varroda, építőipari vállalkozás és sok szépségszalon, tetoválószalón, valamint gyógyszertár. Az iskolákban három év alatt nagyobb számban lettek jelen a menekült gyerekek, mint a helyiek. Az utcák tele vannak idegenekkel, nemcsak nőkkel és gyerekekkel, hanem férfiakkal is. Az utóbbi hónapokban megjelent egy aranszínű mikrobusz Kárpátalján, ezzel gyűjti a hadra fogott férfiakat a katonaság. Reggel útnak indul a busz, és estére elviszi a hadkiegészítő irodákba az otthoni ruhákban, olykor papucsban, reklámszatyrot szorongató begyűjtötteket.

2024. november 5-én Amerikában elnökválasztás zajlott. Senki számára sem titok, hogy a világ változást várt és vár a republikánus Donald Trump győzelme és 2025. január 20-i beiktatása után, feszülten figyeli, mit fog lépni Trump Ukrajna ügyében. Lesz változás, enyhülés vagy esetleg béke? Ukrajnában 2025. május 9-ig van meghirdetve a hadiállapot. Történelmileg fontos dátum ez, hiszen május 9-én ért véget a II. világháború Németország kapitulálásával és Oroszország győzelmével. Ismert a mondás, mely szerint *a történelem ismétli önmagát*. A dátum adott, a helyzet kínálja a lehetőséget, a nép pedig fél. Egyre több hősi halottat hoznak haza a frontról, akit megtalálnak és azonosítanak, de rengeteg férfi veszett el nyomtalanul. Ezzel a háborúval elindult egy lavina, mely Európát húzza magával a hegyoldal aljára. A nők várják haza férjüket, fiaikat, sokan reménytelenül. A szolgáló katonák lelkiállapota megváltozott, a szabadságra hazakerkező harcosok már nem illeszkednek be a közösségekbe, félelmet keltenek, mert kiszámíthatatlan a viselkedésük. Ez a jövőt illetően is nagy aggodalmat jelent mindenki számára. Fenntartással bár, de várjuk a békét.

Jelenetek az öltözőből

ismerem ezt a fáradságot
letört ág a neve
nem sérülés: szakadás
oszlás a testben

megszülettem vagy megszülettem
öregszem vagy kicsiny leszek
meghalok vagy átváltozom
ütnek ott is ahol az irgalom
beken bekötöz a hordágyon
ütnek a baltafejű kérdések

meg kell válnom attól
aki már nem én vagyok

hogyan legyek aki lehetek

2024. december 30.

Ágacskák

Jubileumi limerick*Délvidéki barátaimnak*

Élhetünk-e, ha sötét a rács?
Minderre csak egyetlen parancs:
küzdj, harcolj, ne féljél,
erkölcs-segítségért
bátran kopogtass, ott az Aracs!

*Ritmus 1.**Arányok*

Köszöntés, jubileumra

XXV. évfolyamába lépett az Aracs

Lehet-e a többszörös trianoni leveretés, a magyarirtó genocídiumok sorozatán, a folytonos megalázottság, az etnikai sorvadás és szórványosodás, az elüldözöttség és menekülés traumáin, az idegen hatalmak érdekében álló háborúkba kényszerítettség és az ártatlan áldozati felmorzsolódás állapotain – ekképpen az állandó, sorsszerű kisebbségi megfélemlítettségen – túl, mindezeket túlvégződve és túlemlelkedve élve maradni, élni és megmaradni, sőt küzdeni és alkotni, a reménytelenséggel folyvást dacolva és a reményt örökké mégis táplálva, megújítva, továbbbépítve? Lehet-e megőrizni magyarságunkat egymástól elszakítva, nemzetrészenként külön-külön is, de mégis megtartva az összetartozás múlhatatlan titkát és erejét a szétszaggatott Kárpát-hazában? Az együttleges magyar szellem, a teremtő magyar géniusz legyőzhetetlenségét hirdetve és igazolva? A „*haza a magasban*” illyési szállóigéjét követve?

Születtek a Trianon utáni évszázadban kétségbeesett válaszok a széttört haza romjain, hogy egyre zsugorodó kisebbségben élni nem lehet, mert a nyomorúság felemészti és elpusztít. De a Makkai Sándor-i posztulátumra, az általa is jajkiáltó ébresztőnek szánt paradox axiómára („*nem lehet*”) már akkor is, a két világháború között is érkeztek a metafizikai mélységekből fölszálló és a magasba emelkedő intelmek és biztatások: hogy talán csak azért is lehet, hogy lehet, mert kell, és úgy kell, ahogy lehet (Reményik Sándor), s a megmaradás erkölcsi parancsának nincs alternatívája. S ha Bethlen Gábortól mindenki megtanulhatta, hogy habár nem mindig lehetséges megtenni, amit kell, de mindig meg kell tenni, amit lehet: ez később is, mindig is, mai napig is eligazító léttörvényként és imperatívuszsként szolgál. Nem lehet így élni? – csak így lehet! (Halljuk Kányádi Sándortól.) Elnyomott, kiszolgáltatott kisebbségben akkor is

meg kell maradni magyarnak, ha nem lehet. (Állítja Sütő András.) S úgy kell megmaradni: ahogy lehet. „*Tartsd fenn magad, ahogy lehet!*” – szólít fel szózatossá-lírai intelmében a *Hősökről beszélők* költője, Illyés Gyula. Védve, mentve, őrizve, megtartva a talpalatnyi földet – és vele minden közösségi emlékünket, hagyományunkat, értékünket, nyelvünket és kultúránkat. Két pogány közt, sok pogány közt – egy hazáért. Hányan, de hányan kiáltozták és magyarázták el irodalmunk szellemóriásai közül is ezt az ősi magyar igazságot legjobbjaink közül Arany Jánostól Kós Károlyig és Veres Péterig és tovább, tovább. Hogy élni talán itt nem lehet, ámde muszáj. Mert hegyeinknek, völgyeinknek, folyóinknak, dombos vagy síkvidéki, alföldi tájainknak is mindenütt: megmaradáshangulata van. A fájdalmas omlásokkal-romlásokkal farkasszemet nézve is ezt érezhetjük, amikor kesergünk és fohászkodunk, hogy: „*Atyánk, mirajtunk minden pillanatban / a pusztulás fogsora összezsugorítottan*” (Szöcs Géza), de az Úr meg is segíthet és fel is támaszthat minket minden körülményben. Túl sorson, életem, értelmem is talán: valami megmagyarázhatatlan transzcendens energiával. Ahogyan Németh László szerint is az emberi lélek úgy múlja felül élethelyzeti korlátait, úgy marad fölötte azoknak, hogy az ember per definitionem szabadabb lesz, mint a végzete: lehet, hogy „*a sorsa erősebb, mint ő, de ő több a sorsánál*”. S így lehet, amiről a teológus-filozófus László Dezső is ekként elmélkedik: hogy van „*egy emberfajta, amelyiknek millió és millió egyedét valami megfoghatatlan hatalom arra kényszeríti, hogy akkor is magyarnak vallja magát, ha abból kára származik*”. S amiről Csoóri Sándor pedig ezt tettelezi: „*Magyar az, aki az érdekei ellen is magyar akar maradni! A kérdés tehát nem faji, ahogyan sokan értelmezni szokták és szeretik, hanem filozófiai és erkölcsi.*”

A magasabb rendű érdek, a spirituális értékelvű magatartás és szellemiség pedig megtermi a romon, a romokon is a virágokat. Romon virág: ez is szállóige, s illik a délvidéki magyar teremtő akarat mértékéhez és minőségéhez is. A század- és ezredfordulón szökkent szárba az *Aracs* folyóirat, amely azóta, negyedszázada is lankadatlan elszántsággal menti a menthetőt, és alkotja, újítja a folyamatosan átörököthetőt. Fakulhatatlan hitelességgel és érvényességgel. Mindig a lehetetlen és a lehetséges között egyensúlyozva, a helyi és az összmagyar értékvilágot tisztán összehangolva, az *Aracs* Társadalmi Szervezet, majd az *Aracs* Alapítvány kiadásában; történetében az alapító szerkesztők, Gubás Jenő, Utsi Jenő és Vajda Gábor nevével fémjelezve. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata ez valóban, alcíme szerint is: de teljes körű kulturális, irodalmi, művészeti, tudományos dimenziókat átfogó színességgel és gazdagsággal. Összművészeti, összkulturális igényességgel. Már a külleme is: lenyűgöző és magával ragadó. Impozáns illusztrációk, rajzok, fényképek, műalkotások, színes és terjedelmes (főként képző- és fotóművészeti) mellékletek sokaságával – megrendítő vagy lélekemelő történelmi és szakrális témákat körülölelő vizuális művek rengetegével. A szövegművek hatását is csak fokozva, növelve, emelve.

A folyóirat neve a dél-alföldi, délvidéki tájon található romtemplomra utal. Arra a „romcsodára” (amiként azt a legelső, 2001. augusztus 20-i számot indító Bicskei Zoltán előszava aposztrofálja), amely az „Európa előtti” ősidőktől az Árpád-koron és a ráépülő Szent István-i keresztény szakralitáson át a mai napig a magyar folytonosságot sugallja, sugározza. A háborús idők „golgotás évei” után ez a templomrom válhatott a magyar nemzetközösségi újjászerveződés jelképi jelentőségű névadójává. „*A síkságunk megszokott lapos épületei mellett bazilikaként emelkedik ki az Alföld síkjából ez a fenséges torzó. Minden a semmiben.*” A kukoricaföldtől, a tuskés akácfácskáktól és kóróktól övezve áll ez a „*tört boltívek és oszlopfőmaradványok*”, kis „szoborcsonkok” barázdálta építmény. S a romok fölött az ég boltzatára, szertartásosan a Teremtőre tekintve gyűlnek itt össze maroknyian évente, Szent István napja körül: megszólaltatva valamiképpen a mindenséget – a semmiben.

S így, ehhez a szívbemarkoló szimbolikus üzenethez tartva magát kezdte meg működését az *Aracs* folyóirat – mértékadó fórumává, orgánumává válva a magyar nemzeti és nemzetiségi öntudat, az összmagyar identitásérzet, a szellemi önépítés és értékteremtés kiemelkedő kifejeződéseként. Beköszöntőjében az első felelős szerkesztő, Vajda Gábor is a „*teremtő gondolkodás fölszabadítására*” szövetkező írástudókat, értelmiségieket, művészeket, olvasókat szólítja meg – keresztény szellemű, közérdekű lap kibontakoztatására, a magukra hagyott és létükben fenyegetett délvidékiek összefogására, önelvű és autonóm önaffirmációjára buzdítva, a legtágasabb lelki, szellemi horizontok összefüggésében. S annak csorbíthatatlan önérzetével, hogy az *Aracs* mint „*földrajzi név által eredetileg jelölt pusztatemplom a magyarság ezeréves ittlétének, sőt kultúrája alapjellegzetességének is a szimbóluma*”. Így a hűségesek számára mindig is a helytállás, a kitartás ikonikusan intő és figyelmeztető jeleként magasodván föl – töredezett vagy porladó boltíveivel is. A romtemplom falain „átvérző” történelmünk keserves és imádságos és áhítatos üzeneteképpen.

Két és fél évtized elteltével bebizonyosodott, hogy az ambiciózus célkitűzések kiválóan megvalósultak. A folyóiratban szándékoltan nincsenek rovatbeosztások. Így az egymásra is rímelő írások, képek még szuggesztívebben és expresszívebben képviselhetik az életbevágó sorskérdések boncolgatása iránti elkötelezettség alapirányultságát. Mindamellett a sokrétűség és gondolati, artisztikus összetettség árnyalatosságát. Nagy a feladat: úgy megszerkeszteni minden számot, hogy benne akár egy elképzelt, virtuális önálló szépirodalmi, vagy publicisztikai, vagy irodalom- és művészettörténeti, vagy helytörténeti, historiográfiai, szociológiai, szociálpszichológiai, etnográfiai, demográfiai tudományos folyóirat sajátosságai sűrűsödjének össze. Változatosan, egyszersmind összetartozón. Mindenes gyűjteményként – de erőteljes-konceptiózusan elrendezve és tömörítve. Regionalitás és egyetemesség összefonódó szférájában. Jelentésteltett versek, prózák, drámák, esszék, vallomások, naplók, önéletrajzok, tárcák, jegyzetek, glosszák, tanulmányok, értekezések, interjúk, emlékező előadások és szónoki beszédek színpompás,

sodró áradatában. A szépművészetektől a szaktudományokig, a honismerettől a nemzetpolitikaig kiterjedően – mindig a nemzeterosztó igazmondás és igazságbeszéd jegyében. S a legkiválóbb délvidéki írók, költők, tudósok, művészek, gondolkodók számtalan műfajban megnyilatkozó munkái mellett ott szerepelnek a teljes magyar nyelvterületen (s a szétszóratott világmagyarság minden térségében élő) megbecsült, elismert kortárs klasszikusok, remekírók, jeles személyiségek is – ugyanazon eszmeiség vonzás- és búvőkörében megszólalva. Csak azért nem sorolom a neveket, mert a végtelenségig tartana, meg nehogy bárkinek zokon essék, hogyha kimaradna egy reprezentatív listából (s mert egy ilyen körkép vagy lajstrom amúgy is könnyen hozzáférhető) – hiszen a nagyszerű lapkonceptióba az is belefér, hogy időnként, évtizedenként olyan világosan átlátható repertóriumot, adattárat is közreadnak, hogy abban tájékozódva bámulatos kincsekre lelhet bárki érdeklődő. Érdemes tehát azt is átböngészni azoknak, akik most ismerkednének a kiadvánnyal. Könnyedén utánakereshető valamennyi megjelent írásmű, a tájékozódáshoz, az alapvető benyomások megszerzéséhez, az átfogó, összefoglaló panoráma megtekintéséhez pedig ott a kitűnő bibliográfiai összesítés. S hogy egy ilyen gazdag adatszerű summázat is milyen következtetésekre adna alkalmat, az csak akkor tárulkozik fel igazán, ha valaki belegondol, hogy milyen belső és külső sugárkörű, volumenű, milyen bőséges tartalmi, tematikus, kultúr-, művelődés- és eszmetörténeti vonatkozású monográfia is készülhetne már most erről a negyedszázados folyóiratanyagról. A két világháború közötti időszak méretéhez fogható periódus már akkora gondolatébresztő és feldolgozni való szövegkorpuszt halmozott fel, hogy érdemes volna az újraolvasástól az értelmezésig, a mai szemszögű interpretációktól a csakugyan maradandó remeklések számbavételéig: egyfajta szellemi leltárt készíteni a lap összes hozadékáról. Aktuálisan is tanulságos eredményeiről. Ma is égető gondtapasztalatokról. Hogy ne merüljön semmi a feledés homályába: mert a sajtótörténeti vizsgálódás tudományát éppen erre találták ki. De itt arról is szó van, hogy a délvidéki magyarság mentalitástörténeti fejleményeinek a hiteles értékeléséhez megkerülhe-

tetlenül, elengedhetetlenül fontos ennek a maga nemében egyetlen rangos összkulturális és közéleti délvidéki folyóiratnak a méltó és méltató bemutatása olyanok számára is, akik még nem vagy alig találkoztak vele. Talán egyszer egy fiatal ösztöndíjas tehetség friss szemmel rátekintve kedvet érez majd ennek a feladatnak az elvégzésére, mint ahogy napjainkban már egyre több ilyenféle filológiai kutatómunka érleli ki a magagyümölcsseit az anyaországban és a határokon túl egyaránt. Az *Aracsra* rápillantva mindenkinek feltűnő lehet például már önmagában az az unikális (egyben hitvallásos) ötletesség is, hogy a negyedévenkénti megjelenés rendre sorsfordító nemzeti dátumainkhoz kötődik. Három ünnepnaphoz és egy gyásznaphoz. Az éves első szám március 15-én, a második június 4-én, a harmadik augusztus 20-án, a negyedik október 23-án lát napvilágot (mondhatni: a délvidéki lap invenciózus szabadalma – példaadón sorslátó, beszédes, sokatmondó telitalálat ez). Vagy az is, hogy évenként más és más alapszínű a külső borító a négy számon. Külsődleges, mégis érdekes, impresszív, figyelemfelkeltő tipográfiai megoldás. (De minden egyes szám fedőlapján, elmaradhatatlanul, az aracsi templom sziluettjével.)

Vérző, sóhajos a sorsunk ezen a vidéken is – így hát ezért is érdemes megvilágosító sors-tükröt alkotni mindarról, ami megesezt velünk a déli tájakon. Megint és megint: hiszen már ott is a tükör a folyóirat hasábjain: megannyi revelatív, múltfeltáró írástól kezdődően a délvidéki magyarok iszonyú szenvedéseiről a második világháború végén és utána, magyar embertömegek lemészárlásának részleteiről, a hungarocídium mindennemű borzalmairól, a kettős (emberként, magyarként meghurcoló) elnyomatásról, majd a kilencvenes évekbeli háborús veszedelmek és kínzások valóságáról (a kibeszéletlen vagy sohasem eléggé kibeszélt tragikus múlt megannyi vetületéről) – egészen napjaink nemzetvesztő (identitás- és lélekgyilkoló) globalizmusának szinte számba vehetetlenül temérdek ártalmasságáig. Vagyis a sorsdöntő közösségi létproblémák önreflexív, kritikai elemzésének számtalan tárgyáig. Mindezek taglalásához nélkülözhetetlen dokumentumanyag áll rendelkezésre az *Aracsban*. Hatalmas arányú dokumentum – és monumentum ez az egész. Mementó, örök emlékezte-

tő. Mert a hungarológia, a magyarságtudomány: egyúttal sorstudomány (mennyire hangsúlyozta ezt Németh László!). Az *Aracs* biztosan nevezhető egyfajta hungarológiai fórumnak is, amely számtalan műfajban, különleges mélységekben és távlatokban vet számot arról, hogy mik voltunk, mik vagyunk, és hogyan kívánjuk megőrizni olyannyira veszélyeztetett önazonosságunkat. S hogy ez a számadás máris két és fél évtizedet ölelhet fel, s azon a nívón, ahonnan indult, s ahol folytonosan gazdagodva fennmaradt: az persze a mindenkori szerkesztőket, szervezőket, alapítókat és munkatársakat, közreműködőket és szövetségeseiket, támogatókat és rokonszenvezőket – s mindőjük megfeszített munkáját, törekvéseit dicséri. A hivatás, a misszió eredménye: ez a mostani szép ünnep és tisztelgés középpontja. Ily módon elérkezett a hozzáértő laudációk ideje, a megbecsülő elismerések jubileumi alkalma. S a lap (csaknem másfél évtizede e tisztséget betöltő) főszerkesztőjének, Bata János költőnek, műfordítónak, esszéistának a neki járó köszönetmondás lehetősége. Aki negyedszázada már az alapítók között is rögtön agilis munkához látott, s ma minden nehézségek közepette is szívügyeként hordozza (társaival együtt) a lap sorsát. A mindenkori hűség és szolgálat jegyében. Aki (az ő költői szavait idézve) a „*megkopott tájon*” is őrt állva védi és bővíti a szülőföld, a szülőháza, a

„genius loci” minden örökbecsű tradícióját – a szétszóródás ellenében. Ragaszkodván mindahhoz, ami minket köt és emel: köt a bennünk és emel a fölöttünk lakozó örök értékekhez. Aki hittel vallja és vállalja, hogy: „*Hazánk az ég és hazánk a föld, mi rejt magában / ezer csodát – tücsköt, bogarat, lyukas koponyát, / megtört csontokat, földdel teli tüdőt – és töviskoronát.*” Kapaszkodás a megmaradásért (Csoóri Sándor szóhasználatával) mindez – és alkotó-, teremtő munka az isteni elrendelés és küldetés szerint. A Felső-Tisza vidékétől a „legmagyarabb” folyónk alsó folyásáig (ott, ahol az *Aracsot* szerkesztik és kiadják – s persze mindenütt máshol is) ismerős Rákóczi-biztatás értelmében: „*Cum Deo pro Patria et Libertate!*”

S mit kívánhatunk a jövőre nézve a jubiláló folyóirat életben tartóinak? A legnemesebb emberi eszményeket híven vigyázók számára – akik kiadványukat az autentikus létszemléletű tágaság fényében mindmáig tiszta és feltétlen nemzetszeretettel gondozták. Leginkább még újabb 25 esztendő, s aztán is tovább és tovább, amíg és ahogy lehet – nagyjaink egyik legbölcsebb jellemző tanácsa szerint. S amiként 1979-ben a fiatal írók lakiteleki találkozásának díszvendége, Illyés Gyula köszöntötte kedélyes-komolyan a résztvevőket: „*Éltesse Isten a tisztas ipart!*”

Szélben-fényben 2.

Lenni vagy nem lenni akar a délvidéki magyarság?

A címben jelzett problémát a gyökerekig lehatolóan kell felszínre hozni, mert csak így lehet megoldást találni.

A délvidéki magyarság fogyása katasztrofális, ahogy anyagi helyzete is (kivéve egy szűk gazdag réteget), annak ellenére, hogy **az anyaország az utóbbi tíz évben 473 millió eurót juttatott e nemzetrészt szülőföldön és magyarként való megmaradásáért.** A befektetés és az eredmény közötti távolság óriási. A jövő érdekében halaszthatatlan egy eredményes stratégia mentén való cselekvés. Mivel a seb nem új keletű, a legutóbbi balkáni háborút követő több mint három évtized lassú folyamatában gennyesedett el, hozzá kell látni a radikális gyógyításához.

Jó lenne valami nagy-nagy tüzet rakni és körülülni, vagy egy lakiteleki sátorhoz hasonló szimbolikus helyen, például Tóthfaluban összegyűlni (annak ellenére, hogy az értelmiségi találkozó kudarcba fulladtak), hogy **néhány cselekvésre kész, a délvidéki magyarság jövőjéért tenni akaró ember** megfogalmazza: akar-e ezen a vidéken még magyar szót, kultúrát, életet hagyni maga után, vagy viseli annak felelősségét, ha ötven/száz év múlva sóval hintik be a helyünket? Ez itt a kérdés!

Annak a néhány elszánt embernek nem kelleme tudományos felméréseket készítenie, hiszen demográfusaink már megtették, tudjuk, hogy **vészterhes a fogyásunk, és ha nem lakjuk be szülőföldünket, átalakul etnikai összetétele, ahogy az a balkáni háború nyomán tudatos betelepítésekkel már meg is történt, és a szerbek magyarlakta vidékekre való beköltözése napjainkban is tart. Ennek legszembetűnőbb példája Szabadka.** A 2022-es népszámlálási adatok a bizonyítékok rá.

„Szabadkán összesen 123 952-en élnek, ebből azonban már csak 37 200 lakos vallotta magát magyarnak, míg 38 174 szerbnek, azaz

a történelem során most először nem a magyar nemzetiség a legnépesebb Szabadkán. A város lakossága 2002-ben még 148 401 fő volt, a magyar nemzetiségűek relatív többségben voltak ekkor (57 092 fő, 38,5%), míg a szerbek a lakosság 24,1%-át alkották (35 826 fő).

A vajdasági magyar érintettségű települések magyar lakosainak száma, zárójelben a 2011-es népszámlálás adatai:

Szabadka **37 200** (50 469), Magyarkanizsa **16 740** (21 576), Topolya **14 599** (19 307), Zenta **13 590** (18 441), Óbecse **12 482** (17 309), Újvidék **9792** (13 272), Ada **9666** (12 750), Nagybecskerek **8174** (12 350), Zombor **6539** (9874), Temerin **5607** (7460), Kishegyes **5174** (6486), Nagyikinda **4856** (7270), Csóka **3835** (5661), Törökbecse **2915** (4319), Kúla **2660** (3412), Szenttamás **2609** (3387), Pancsova **2412** (3422), Bégaszentgyörgy **2286** (3371), Törökkanizsa **1956** (3217), Verbász **1949** (2464), Apatin **1870** (3102), Kevevára **1778** (3001), Antalfalva **1597** (2522), Versec **1571** (2263), Magyarcsernye **1247** (1819), Szécsány **1143** (1691), Palánka **1045** (1356), Ruma **918** (1171), Zichyfalva **913** (1280), Hódság **777** (1188), India **692** (829), Bács **632** (958), Titel **612** (822), Ürög **564** (762), Szávaszentdemeter **531** (696), Fehértemplom **279** (425), Belcsény **217** (295), Alibunár **197** (227), Zsablya **190** (271), Karlóca **146** (182), Sid **131** (179), Ópázova **101**, Petróc **75** (74), Ópáva **35** (54), Pecsince **19**.” (Először a történelemben több a szerb Szabadkán, mint a magyar. SZMSZ, 2023. ápr. 30.)

Vajdaságot tekintve a magyar lakosság aránya 10,5 százalékra csökkent, míg a szerb lakosságé 68,4 százalékra nőtt. **A 2022-es népszámlálási adatok szerint 182 ezer magyar nemzetiségű lakos él a Vajdaságban, ami csaknem 70 ezer fős csökkenést jelent az elmúlt tíz évben.** Badis Róbert szociológus, kutató, az Identitás Kisebbségkutató Műhely elnöke

a Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács (VMAT) programsorozata keretében 2024. május 20-án előadást tartott *A vajdasági magyarok demográfiai jövőképe* címmel az újvidéki Tudósklubban. A bevezetőben utalt arra, hogy korábban voltak kezdeményezések, stratégiakészítési kísérletek a fogyási tendencia lassítására, de nem jártak sikerrel, negatív spirálba került a vajdasági magyarság. A VMAT összefoglalójából idézek: „*Kutatásai során felvetette a kérdést, hogyan is tűnik el egy népesség egy területről. A mi esetünkben százéves történelmi távlatban gondolkodunk. Mindig lesznek magyarok ezen a tájon, de lehet, hogy végül már csak más nyelven tudják elmondani, hogy magyar származásúak.*”

A demográfiai hanyatlás legfőbb oka a természetes fogyatkozás (45%), az elvándorlás (40%) és a beolvadás (15%).

De hogyan javuljon a magyar fiatalok gyermekvállalási kedve, ha nem jutnak munkahelyhez? Egy magyar többségű településen hallottam magától egy fiatal munkavállalótól, hogy csak akkor lehet biztos abban, hogy megmarad a munkahelyén, ha tagja lesz a Szerb Haladó Pártnak (SNS), de ő ezt nem fogja felvállalni. Míg számára ez, habár kockázatos, de szabad döntési lehetőség, ugyanakkor egy funkcionáló magyar polgármester nem tehet semmit a Szerb Haladó Párt néhány képviselője ellen, akikről tudja, hogy a börtönben lenne a helyük, mégis ott ülnek a magyar többségű község önkormányzatában...

A tíz év alatt a délvidéki magyarság számbe-
li, gazdasági, kulturális, tudományos és szelle-

mi felemelkedése céljából ideirányított 473 millió eurót a Prosperitati Alapítványon keresztül a mintegy 16 ezer pályázó többsége bizonyára jó célokra fordította, de mitől lesz jobb a magyarság anyagi helyzete, ha a magyarországi adófizetők pénzéből például Szabadkán egy szerb hotel-tulajdonost támogattak, hogy új apartmanokkal bővítse kínálatát? Nem tudom, hogy az új részlegben adott-e munkalehetőséget helybeli magyaroknak? A magyarországi cégek miért nem vesznek fel magyar alkalmazottakat (akik szerbül is jól tudnak) a vajdasági telephelyeiken, mint pl. a MOL, az OTP Bank, a Hungarikum boltok stb., hiszen még a magyarlakta településeken is ezekben a cégekben a legtöbb alkalmazott csak szerbül tud? Hova jutunk, ha még az anyaországi cégek sem segítik a magyar lakosság munkahelyhez jutását? Akkor az elvándorlás mértékén nem kell csodálkozni.

Vajon hogyan csökken a magyarság asszimilációja, ha olyan idős sikeres vállalkozó kap támogatást, akinek a családjában az unokák már nem tudnak magyarul? A magyar ifjúságunk sportolását hogyan segíti az ugyancsak magyarországi forrásból támogatott TSC topolyai labdarúgó-egyesület, ha a csapatnak csak egyetlen magyar tagja van, ugyanakkor a már korábban létrehozott tóthfalui magyar focicsapatot hagyjuk lassan elsorvadni?

Az elszegényedett kisebbségi élet távlatlansághoz vezet. Azonban nemcsak az anyagi biztonság a feltétele a magyarság szülőföldön maradásának és gyermekvállalása kiteljesedésének, hanem valami más is.

Ékezet vagyunk a cirill betűn?

Tamási Áron *Ábel Amerikában* c. regényében írja: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne – ismétellem el magamnak. És éreztem, hogy a szívem megtelik nagy és általános meleggel, a lelkem megtelik a derűs idő nyugalmával, és a szemem megtelik a hajnal harmatával.” Ez az érzés Ábelt/Tamási Áront Amerikából hazahozta, s ez az érzés bizonyára a külföldön munkát vállaló nagyon sok délvidéki magyar fiatal és más korosztályú szívében is él, de ha hazajön, mit érez?

A délvidéki magyarság szülőföldjén nem érezheti magát otthon. Óslakosként például Szabadkán egyre rosszabbul érzem magam, egyre kevesebb helyen használhatom anyanyelvem, egyre több cirill betűs feliratot látok az utcán, s egyre kevesebb magyart. Vagy ha netán valaki mégis jóhiszeműen demonstrálni akarja, hogy itt még magyarok is élnek, akkor a cirill A betűre rábiggyeszt egy ékezetet, mint ahogy ez Szabadka közterületén látható. Óriási cirill betűk hirdetik a kertvárosi városrész nevét: **KEPTBÁPOLJ**. Szíven üt: ide jutottunk, hogy egy ékezet képviseli a nyelvi egyenrangúságunkat? És a megalázó megoldás miatt senki sem tiltakozik, sőt van olyan, aki a tolerancia megnyilvánulásának tekinti!

Még ennél is fájóbb, hogy a délvidéki magyar politikum helyett 2024. október elején **Aleksandar Vučić** szerb államfő volt kénytelen felháborodni, hogy a szabadkai vasútállomás felújított épületén nincsenek magyar, csak szerb és angol nyelvű feliratok. „Ez itt megengedhetetlen. Amíg én vagyok az elnök, ilyen nem fordulhat elő, hogy ne legyen kiírva magyarul minden Szabadkán” – mondta a szerb köztársasági elnök. Jó lenne, ha ez nem csupán egy pillanatnyi reakciónak, hanem egy betartandó jogos irányelvnek bizonyulna – és nem csak Szabadkán!

A délvidéki magyarság megmaradásának záloga az óvodától az egyetemig tartó anyanyelvű oktatás, egy önálló iskolarendszer kiépítése, s ebben a legsürgetőbb egy Magyar Egyetem megalapítása. E nélkül elveszünk.

A délvidéki magyarság politikai vezetőrétege mégsem a már évtizedekkel ezelőtt kidolgozott stratégiáért harcol. Félresöpörték ennek a terv-

nek azt a részét is, hogy magyar egyetemet kell létrehozni Szabadkán vagy Zentán, olyan közegben, ahol a magyar közösség él. Egy egyetem több tudományterülete kihat arra a közegre, amelyben kifejti tevékenységét, segíti a gazdasági és kulturális fejlődést, de a közeg is visszahat, inspirálja a szellemi munkát, kutatást.

Ennek bizonyítéka, hogy Zomborból Szabadkára kerülve és magyar nyelvű karrá válva milyen fejlődést tett meg a tanítóképzés, új szakokkal bővült, s tervezik a kétszakos tanárképzést. Az intézménynek új nevet is adnának: Társadalomtudományi Kar. Idekívánkozna egy személynév, hogy büszkék lehessünk elődeinkre. Méltó megoldás lenne erre a zombori születésű, Kossuth-díjas nyelvész, egyetemi tanár, **Bárczi Géza** neve (akire épp az idén emlékezhetünk halálának 50. évfordulója alkalmából). Ha itt kapna helyet 2-3 kar, például a magyar nyelv és irodalom tanszéke, akkor megvalósíthatóvá válna a Magyar Egyetem. Viszont egészen mást olvashatunk a Magyar Nemzeti Tanács 2024-ben meghozott Köz- és felsőoktatás-fejlesztési stratégiájában: **„Jóllehet teljes tudományterületek hiányoznak a magyar nyelvű képzési portfólióból, a magyar fiatalok szülőföldön való maradásának és boldogulásának legnagyobb esélyét abban látjuk, ha felsőoktatási tanulmányikat Szerbiában folytatják még annak árán is, hogy felsőoktatási képzésük csak részben vagy egyáltalán nem folyik anyanyelvükön.”**

Ebből az derül ki, hogy a stratégiakészítők megelégszenek a magyar egyetemistáknak a „szerb Athénben”, főként szerb egyetemi karokon való képzésével, s nem látják be, hogy az Újvidéken létrehozott Európa Kollégium nem pótolhatja az anyanyelvű felsőoktatást. A tudomány már bebizonyította, hogy az anyanyelven szerzett tudásnak a minősége jobb, és egyúttal az oktatás bármely szintjén eredményesebb tanulást tesz lehetővé. De az sem mindegy, hogy még ha magyar is az intézmény, mit és milyen szellemben oktatnak. Még az újvidéki Magyar Tanszéken is az volt az irányadó szellemiség, hogy a vajdasági magyar irodalom az valami speciális, még véletlenül sem akarták tudatosítani, hogy mi is a magyar nemzetnek, a történelmének, kultúrájának, irodalmának a része vagyunk. Egy a nyelvünk. Az általános és a középiskolai tantervekből

a mai napig kizorul a nemzeti történelem. A magyarságtudat a Kárpát-medencében nálunk volt a legrosszabb állapotban a 2000-es évek elején, ezt bizonyította be **Hódi Sándor** pszichológus egy tanulmányában. Bemutatta annak a vajdasági felmérésnek a lesújtó eredményét, miszerint a magyar tanulóifjúság a magyar történelem nagyjai közül nem Kossuthot, Széchenyit stb. tette az első helyre, hanem a magyar népiertást jóváhagyó Tito elvtársat. Ez a szellemiség még ma is hat, ami például abban is megnyilvánul, hogy a leendő tanítók számára készült egyik kutatómunka a kevertnyelvűségünket elfogadható sajátosságnak tekinti. Az irodalmi, hungarológiai kutatásokban nem ritka az öncélú szövegértelmezés, egy-egy regényben a fogalmak, szavak előfordulásának a kutatása stb. Vajda Gábor irodalomkritikus ezt a jelenséget cinikus semmitmondásnak nevezte, másutt citatomániának. Erélyesen bírálta az elefántcsonttoronyba vonult íróinkat is, annak ellenére, hogy azt is leírta: az akkori politika küldte őket oda, miután intézményesen az álavantgárdot támogatta. Csak az a különös, hogy a posztmodern (az álavantgárd mai megfelelője) tovább éli világát, pedig a politikai nyomás már megszűnt... Ennyire mélyen beivódott a magyar közösség tudatába a régi csúcsértelmeség meghatározó egyeduralma – megalkuvó magatartása ellenére –, hogy máig is hat? Nekik emelünk emlékházat, őket emeljük piedesztálra, viszont a velük kortárs kritikai és magyar szellemiségű gondolkodók emlékét mellőzzük?

A kommunista rendszerben a magyar politikusaink nem álltak ellen annak a kisebbségellenes szerb politikának, hogy nem a főként magyarok lakta közegbe, hanem Újvidékre telepítették a leendő magyar kultúra alapintézményeit, mint például a Magyar Tanszéket, a Forum Könyvkiadót és a magyar nyelvű sajtó nagy részét. Akkor ez felsőbb utasítás volt. De ma? Magyar politikusaink mégis miért erőltetik továbbra is a régi

kommunista rendszerből örökölt téves politikát, és az anyaországból kapott óriási támogatásokat a rossz rendszer felduzzasztására fordítják, ahelyett, hogy a múlt hibáiból okulnának? Azzal sem takarózhatnak, hogy a délvidéki magyar értelmiség nem mutatott volna rá ezekre a tévedésekre. A leendő magyar értelmiség jövőjéről van szó. Aki nem ismeri meg saját múltját, történelmét, kultúráját iskoláztatása során, nem igazán kötődik a gyökereihez. A mai iskolarendszerünk nem ezt segíti. Egyre fogynak a diákok már az alsó tagozatokon is. Lesújtó véleményt hallottam egy bácskai általános iskola tanárától. „*A magyar igazgatónk nem veszi a fáradságot, hogy az anyanyelvükön köszöntse az elsős tanulókat. A gyerekek cowboytáncot járnak az iskolánapi ünnepségen, hogy kevesebbet kelljen beszélniük, illetve másoknak őket hallgatniuk. Iskolnap helyett zsidóvárárt tartanak.*”

Bistey Zsuzsa Ispánkon élő klinikai szakpszichológusnak a gondolkodásról mint morális cselekvésről szóló írásából idézek:

„*A világ fordulóponthoz érkezett, amelyet a jelen eseményei egyre erőteljesebb kataklizmákkal adnak értésünkre, az emberi élet minden területén a változások szükségességét mutatják. Ez az általános lelkiállapot azt követeli, hogy létesítsünk találkozási pontokat, fórumokat, ahol végre a valóságról beszélhetünk. Ezek a fórumok, az emberben egyre erősebben jelentkező közösségi szellem felismerésével és kimunkálásával, műhelyeivé válhatnak a halaszthatatlan és szükséges változásoknak. [...] A hanyatlás jelei tagadhatatlannak, de ugyanígy eltagadhatatlanok egy minden eddiginél erősebb morális ébredés jelei.*”

Cselekvő és a megmaradásunkért felelősséget érző délvidéki magyar értelmiség – ha még van ilyen –, ÉBRESZTŐ!

„*Kissé lehajtani a fejet. De a szívet, azt föl, föl, barátaim.*” (Kosztolányi Dezső: *Lenni vagy nem lenni*)

„A magyar egyetem megalapításának szükségességét a kilencvenes évek eleje óta számos tanácskozáson, tucatnyi tanulmányban megfogalmazták. Sőt – mint azt nem hivatalosan már többször hallottuk –, amikor egy évtizede a partiumi magyar egyetem és a révkomáromi főiskola megalakulásának terve felvetődött, megvolt a szándék a magyar kormány részéről, hogy létrejöjjön egy önálló magyar felsőoktatási intézmény a Délvidéken is, de nem volt igazán fogadókészség erre az itteni magyar politikum részéről. [...]

A közelmúltban Gubás Ágotával, az Aracs Társadalmi Szervezet alelnökével más témával kapcsolatban készítettünk interjút, akkor hangzott el részéről az a mondat, hogy az önálló magyar egyetem régi adóssága a délvidéki magyar politikumnak és az értelmiségieknek is. »Tisztelet a kivételnek, akik kezdettől fogva küzdöttek érte, de magányos harcosoknak bizonyultak. Holott már két évtizede ki lett dolgozva az önálló magyar oktatási rendszer, amely az óvodától az egyetemig az oktatás minden szintjét felöleli« – hallottuk Gubás Ágotától. »Csak ezt a rendszert egyszer már meg kellene valósítani, nem pedig toldozni, foltozni a meglévőt. Mint ahogyan most is azt látjuk, hogy racionalizáció címén az általános iskolában osztályok szűnnek meg. Van abban logika, amit egyesek mondanak, hogy racionalizálni kell, de nem az anyanyelvű oktatás jogának kárára! Ezt azonban nem lehet másképp megoldani, csak egy egységes stratégiával, egy egységes magyar oktatási rendszer kiépítésével. Ám ha ehhez hozzá sem fogunk, akkor a szülők azt látják, hogy itt nincs rendszerbeli megoldás, nincs megfelelő középiskolai, egyetemi továbbtanulási lehetőség, akkor már az óvodában, az általános iskola első osztályában a szerb tagozatra járatják a gyereket. Hiába szajkózzák akkor az értelmiségiek, hogy csak anyanyelven szereshető meg a nagyobb tudás, mint Kosztolányi fogalmazott: *csak anyanyelvemen lehetek igazán én*. Egy egységes oktatási rendszer nélkül ezt nem lehet megvalósítani. Politikusaink félnek az egységes rendszertől, pedig ha kiállnának érte, és hangoztatnák, hogy ennyi számú népességnek, mint amennyi a délvidéki magyarság létszáma, minden európai norma szerint lehet önálló magyar egyeteme. Olyan, amely független az Újvidéki Egyetemtől. Persze, ennek a szerbiai oktatási rendszerbe be kell illeszkednie, de legyen saját tanterve, saját tankönyvei, szaktanári gárdájának a kérdését úgy oldja meg, ahogyan a legjobbnak találja. Hogy egyenrangúak legyünk, a magyar egyetemistáknak ugyanolyan jogokkal kell rendelkezniük, mint a szerb ajkúaknak (anyanyelvű oktatás, anyanyelven írt tankönyvek, tanulhassák a saját irodalmukat, történelmü-

ket). Ez emberi jog. Ennek hangoztatásától – úgy látszik – politikusaink még mindig félnek, márpedig az MNT esetében is bebizonyosodott, hogy mélyreható változások nélkül, félmegoldásokkal nem megyünk semmire. Állandóan félmegoldásokat fogadnak el, kompromisszum, megegyezés címén, ugyanakkor visszasüllyedünk a korábbi és még korábbi szintre, így tönkremegyünk, és nem tudjuk az értelmiségiek jövő generációját megalapozni. Tűzoltással nem lehet megoldani a lényegi problémát. Ha egyszer letesszük az asztalra, hogy íme ez a megoldás, nem kell majd a tűzoltáshoz folyamodni.

Az Orbán-kormány idején a magyar állam hajlandó lett volna támogatni az önálló magyar egyetem létrehozását, csak nem volt olyan politikus, aki ezt felkarolta volna, se civil szervezet.

A multietnikus egyetemet emlegetjük mindig, mintha egy angol szak bevezetésével levonnánk a bélyegét magunkról, hogy magyarkodunk, szeparálódunk, gettósodunk. Állandóan ezek a vádak érik az értelmiség egy részét, ezektől a vádaktól menekülnek a politikusok. Ám ez egy ördögi kör. Ha tudom, mi a célom, stratégiám is van, érveim mellette – márpedig vannak – akkor ezért kötelességem kiállni. S akkor nem történik ilyesmi, mint a Nemzeti Tanáccsal, hogy 7 év után a politikusok kijelentették, hogy fiaskó volt. Most szépíthetjük, hogy értek el eredményeket, de ezek csak morszák voltak. Kellenek ezek a részeredmények is, de ha állítólag demokráciában élünk, kitartó küzdelemmel többet is el lehetett volna érni« – fejtette ki véleményét Gubás Ágota.

Mint mondta, az önálló magyar egyetemre lenne elegendő jelentkező, minőségi anyanyelvű oktatással meg lehetne nyerni a fiatalokat, hogy ide iratkozzanak, hisz ezért mennek magyarországi egyetemekre. »Nem állítom, hogy minden szakot meg lehetne nyitni, például orvosi kart nem, de a leendő tanárok és más szakemberek képzését is, amelyekre szüksége van közösségünknek, mindenképp. De ez stratégia, összefogás nélkül nem megy. Anyagi alapra is szükség lenne, vannak jó nevű cégek vezetői, vállalkozók, akik tudnának segíteni, csak félnek, hogy rájuk sűtik a magyarkodás bélyegét. Hány szerb üzletember alapított egyetemet, segíti a továbbtanulását a saját fajtájának! Miért nem merik a mi politikusaink, üzlembereink is? Ha itt, a szülőföldön akarunk maradni, anélkül, hogy felvállalnánk a magyarságunkat, nem megy« – szögezte le beszélgetőtársunk.

(Részlet Mihályi Katalin *Önálló magyar egyetem – szabadkai multietnikus egyetem... c. írásából*, Magyar Szó, 2010. 01. 14.)

Emlékfoszlányok a Magyar Tanszék hőskorából

Többes szám első személyben írok. (Tudni kell azonban, hogy van – ha jól emlékszem, a kaukázusi nyelvek egyikében – olyan többes szám első személy, amelyben nem foglalják benne az én.)

A bűvös hármasszám. 1961-ben mi voltunk az újvidéki egyetemen a **harmadik** generáció a magyar szakon (magyar katedrának mondták), akkor lett négyéves a képzés. Az 1–2. évben nagyon sokan voltunk, alig fértünk be az alagsori előadóba, de a 2. évben az összevont pedagógiavizsga nagyon megtizedelt bennünket, a 3. évre csak **HÁRMAN** maradtunk. Bori akkor tette meg azt a dolgot, amiért emlegetni kell. Amikor az egyetemi tanácson felvetették, hogy meg kellene szüntetni a 3–4. évet a magyar szakon, mert ki tart három embernek előadást, Bori kijelentette, hogy ő. Ezzel megmentett bennünket... és a négyéves oktatást.

B. Szabó György. Mi, szegény kis jugómagyarok odaérve az Újvidéki Egyetemre, örököltük a felsőbb évfolyamosoktól a BÖSZÖGYŐ-t. Ezt csak azért említem, hogy fölidézzem nyelvhasználatunkat...

B. Szabó György nagyon jó tanárunk volt, rajongtunk érte. Mindig rengeteg forrásanyagot hozott, vékony kis ember volt, roskadozott a könyvek súlya alatt. Régi magyar irodalmat adott elő. Élvezte a tanítást, néha kaján, néha elnéző mosollyal, de mindig érdekesen, lényegre törően magyarázott. Mi is nagyon szerettük, viszont nagy csalódást okoztunk neki, mikor a kollokviumon szinte mindnyájan megbuktunk. Ő akkor nyilvánosan hamut hintett a fejére, mondván: biztosan ő tanított rosszul, stb., stb. A második vizsgára aztán agyonsanyargattuk egymást, tanítottuk a gyöngébbeket, hogy megmutassuk... de ő a vizsga előtt Zágráb felé a vonaton meghalt. Nem tudtunk neki bizonyítani... A bizottság (ilyenkor bizottság előtt kell vizsgázni) azonban csodálattal és ámulattal adózott B. Szabó

György emlékének, hogy így meg tudta tanítani a lényegében unalmas (pedig nem is) anyagot.

Egy anekdota. Tanulmányozták az irodalomkutatók Bethlen Gábor hagyatékát. Leveleiben minduntalan kérdezgette a feleségét, Zsuzsannát (mindketten szépen fogalmaztak, „szerelmes szívem”-nek, illetve „szerelmes uram”-nak szólították egymást): „*Volt-e látogatásban Katalin asszony? Megjött-e K. asszony? Hogy viselkedett, jó volna, ha már nem jönne.*” A kutatók átnézték a családfát, keresték, kutatták, ki lehet ez a Katalin asszony, milyen ágon rokon... Aztán végre valakinek föltűnt, hogy 24-26 naponta kérdezi ezt Bethlen... Kaján mosoly: hát előbb is rájöhettek volna, ha többen vannak a nők a kutatók között. Bethlenék ugyanis akkor már nagyon szerettek volna a két elhunyt gyermekük után egy harmadikat... De mi, az a generáció (nem is tudom, hányan vagyunk még meg), amely ezeket az órákat hallgatta, a síríg így csevegtünk egymás közt: *Ma nem vagyok jól, megjött Katalin asszony... Késik Katalin asszony...*

Sinkó Ervin órái. Állandóan járkáltunk. Volt óránk a központi épület alagsorában, a szerb püspöki palota melletti tornateremben, az ún. Katolikus portán (ott patkányok futkostak a mellékhelyiségben meg a folyosón), végül a Limánon, az „amfiteátrumban”, amit Magyarországon auditorium maximumnak hívnak (debreceni továbbképzésemkor tanultam meg).

Tehát hárman voltunk, általában összecsaptak bennünket, a 3. és 4. évfolyamosokat, ezért jól ismerem őket... gondolom, ők is engem. A felsőbb évfolyamosok állandóan kajánkodtak velünk, riogattak minket a Sinkó-órákkal. Titokzatosan, némi kárörömmel, egy kicsit gúnyosan, egy kicsit (nem is kicsit) gonoszul: „*Lilla mellyén a szemölcs*”... ismételték. És... ez hihetetlenül hangzik, de így lett. „*Ma a magyar irodalom legszebb szerelmes versét fogjuk elemezni, Csokonai: A szeplő... Lilla mellyén.*” A következő

órán UGYANEZ, az azt követőn úgyszintén... és így végig. Mindig ez a vers. (Sinkó Zágráiban lakott, s csak pár hétre, napra jött el előadást tartani.) Az első két évben Lilla mellén a szeplő, plusz a második kétéves időszakban Déry Tibor: *G. A. úr X-ben*. Ezt fölolvasta. Inkább: elstutogta. MINDIG UGYANAZT A RÉSZLETET. Hozzá kell fűznöm, hogy nagyon halkán, érthetetlenül artikulálva beszélt, már az első padban sem hallottuk... Később a párt parancsára erővel terelték a hallgatókat az S-órákra, mert hát mégsem lehet, hogy... Ez igaz... én is voltam párttitkár. (Ha még megérem, erről is lesz mondanivalóm.)

Bányai János intelme. Bizonyára kevesen tudják, hogy a két előző generációból szinte mindenki asszisztens, majd egyetemi tanár lett. Jött

ugyanis egy reform, kellettek az asszisztensek. Mikor én végeztem (1965-ben), magához rendelt Bányai János, s egy egész délelőtt magyarázott, gyözködött, szinte „megtiltotta”, hogy asszisztensnek jelentkezsek az egyetemre. Így. Akkoriban az Újvidéki Rádiónál dolgoztam, onnan rendelt be magához az egyetemre (rémes délelőtt volt). Ne jelentkezsek, engem ott nem akarnak, nem lehet úgy dolgozni, hogy a környezet nem fogad be... ne is adjak be kérvényt (ti. már megjelent a pályázat), mert akkor (nagyon magas volt az átlagom) mindenkit elsöprök. Lényegében máig sem tudom, mi bajuk volt velem... Persze hogy nem jelentkeztem, így NEM LETTEM EGYETEMI TANÁR.

Ui. Talán érdemes felidézni a teljes verset.

Csokonai Vitéz Mihály
A szeplő

Mint egy megért boróka,
Mely tiszta hóra hullott;
Mint a delin fejrő
Rózsába bútt bogárka;
Mint a korinti szőlő
A cúkoros kalácson:
Úgy bársonyollik, oly szép,
Oly édes egy kerekded
Szeplőcske Lilla mellyén.

Ez az a kies szigetke,
Amelybe a szerelmek,
Ha keble tengerének
Téjhabja közt fürödtek,
Enyelgve szárogatják
Hajok vizes aranyját.

Ti szóljatok, reája
Hullt csókjaim! ha méltó
Dühödés-e Lilla mellyén,
Egy földi nimfa mellyén
Imádni a hibát is?

Főként a tanárokon múlik, tanítanak-e az 1944/45-ös magyarellenes népiirtásról

Nagy Tibor történész vallomása kutatói, tanári hitvallásáról,
a még hidegebb napokról és a mutogatókról

A több mint harmincéves kutatások, a megjelent dokumentumértékű kiadványok, Nagy Tibor történelemtanárnak, a szabadkai Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnázium igazgatójának *Löszbe taposva* címmel, *Topolya és környéke a még hidegebb napok idején* alcímmel napvilágot látott kötete, mind-mind hozzájárulnak régióink történelme fehér foltjainak csökkentéséhez. A második világháború alatt, *a magyar éra (1941. április 12. – 1944. október 10.)* – ahogyan a szerző nevezi könyvében – idején történt tragikus eseményekről, az 1942-es razziáról eddig is tanítottak az iskolákban, írtak a tankönyvekben, de az 1944/45-ös jórészt magyar és német népiirtásról szinte semmit, és a 2000 utáni „félfordulatot” követően is csak helyyel-közzel...

A zsenge béke első hónapjaiban, éveiben történt megtorlások teljes feltárása még nem fejeződött be. Halványulni látszanak a legendává minősített történetek, amelyekről a feltárások kiderítették: valamennyinek valós a háttere. Némelyek végére három pont kívánczik. A szerzővel való beszélgetés papírra vetése során éreztem a kitett három pont mélységét, a „nagy (el)hallgatás” máig ható következményeit. Mit váltott ki bennünk a nemzetünket ért tragédia kései felszínre hozása? Hogyan oldani a transzgenerációs traumákat? Mit adtunk át a felnövő nemzedékeknek? Mi van a magyar nyelvű tankönyveinkben, és bekerülhetnek-e valaha is az államnyelvű történelemkönyvekbe a más nemzetek elleni, régiókban elkövetett népiirtások, atrocitások? A sokoldalú tanítás előfeltétele lehetne a megtévesztő előítéletek fokozatos megszűnésének, az alárendelő helyzetek ritkulásának, amelyeknek a csapdái nap mint nap leselkednek ránk. Ezeket a naiv-

nak tűnő gondolatokat megosztottam felvezető gyanánt Nagy Tibor történelemtanár beszélgetőtársammal, akinek fejtegetéseit, meglátásait csak szükségszerűen szakítottam meg rész kérdéseimmel. (Megbeszéltük a korábbi, több évtizede tartó ismeretségünk alapján, hogy maradjunk a tegeződésnél – az első vele kapcsolatos írást az akkor pályakezdő ifjú tanár előadássorozatáról készítettem, amelyet szülőfalumban, Bácsfeketehegyen *Kihalt-e az Árpád-ház?* címmel tartott.)

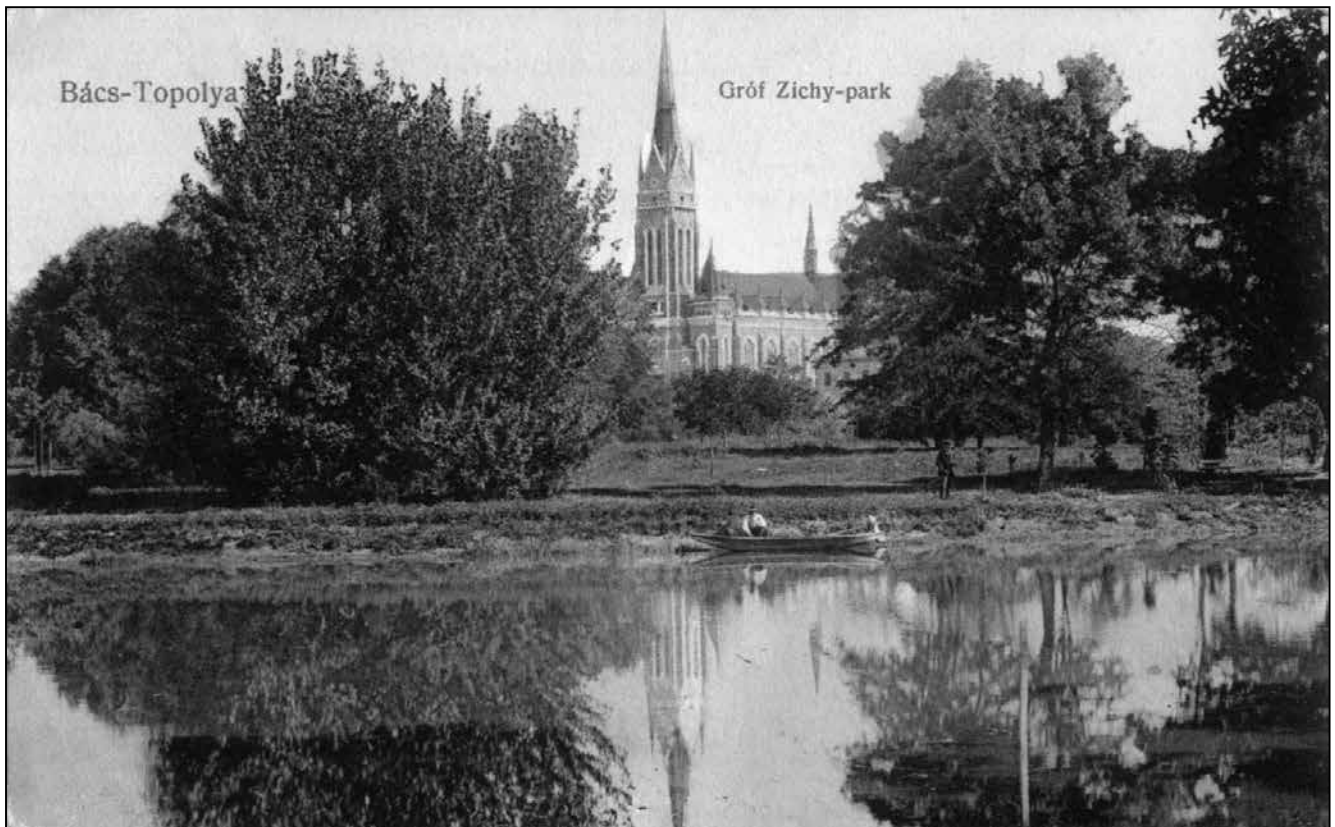
Nagy Tibor

A Lősze taposva bemutatója Topolyán

– Szerettem hallgatni a régi történeteket már kisgyermekkoromban – kezdte visszaemlékezését Nagy Tibor. – Szerencsém volt, hogy az általános és középiskolában is olyan történelemtanárok tanítottak, akik még jobban felkeltették az érdeklődésemet, és megszeretették velem a történelmet. S egyértelművé vált számomra: mit válasszak, merre kell mennem. A tantervek ismeretében most már látom, volt, ami kimaradt az előadásaikból. De annak, amit előadtak, volt rendszere. A topolyai Csáki Lajos Általános Iskolában Rácz Szabó Ottó történelemtanárom pl. az előadásának vázlatát felírta az óra előtt a táblára.

Nekünk, diákoknak azt le kellett másolnunk. Ez alig töltött ki egyoldalnyit a kis formátumú füzetben. És utána jöttek a tanulandókhöz fűződő meséi. Azok, főleg ahogyan és amit mesélt, engem nagyon megfogtak. Igaz, ehhez hozzájárultak édesapám történetei is, aki turistabuszsofőrként sokat utazott, számos országot bejárt. Hazatérve szinte ki sem fogyott a szóból, csak úgy áradtak belőle a történelmi háttérű élmények. Ez a gyermekkoromnak azon időszaka volt, amikor a mesélők és a hallottak meghatározóan hatottak rám. Ekkoriban döntöttem el, hogy történész vagy régész leszek. Olvasni is nagyon szerettem, magyartanár édesanyámnak köszönhetően. A kilencedik és tizedik osztályban Varga Lídia történelem-tanárnő még inkább az alaposágra való törekvést fokozta bennem. Én még a régi rendszerben jártam iskolába, a IX. és a X. osztály és a szakirányú középiskola után felvételiztem az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Történelem Tanszékére, 42 tanulót vettek fel, s én voltam a 7. a listán. De előtte le kellett töltenem a katonai szolgálatot. Valójában mehettem volna bármelyik egyetemre az akkori Jugoszláviában. Mint utóbb, a változásokat

Zichy-park a tóval

figyelembe véve, kiderült: jól döntöttem. Eleinte a Zágrábi Egyetemen gondolkodtam, mert a Történelem Tanszékét a legjobbnak tartották az országban. Újvidéket én a második helyre tettem, s végül is ezt az egyetemet választottam. Kiváló tanáraink voltak, köztük öt akadémikus. Erre büszke vagyok a leckekönyvemmel együtt, hiszen a kézjegyük számomra sokat jelent, nemcsak azért mert 9,79-es átlaggal, 9,92-es szaktárgyi átlaggal diplomáztam, hanem azért is, mert sokat tanultam tőlük. Szívesen emlékezem Bogumil Hrabak, Čedomir Popov, Slavko Gavrilović, Csehák Kálmán, Mészáros Sándor, Rokay Péter professzor urak óráira. A tanszéken akkoriban volt egy olyan szabály, hogy ha három vagy több nem szerb hallgató jár egy évfolyamra, akkor a saját anyanyelvén hallgathatja az előadásokat, ha van olyan tanár, aki előadhatja a tananyagot. Mi éltünk is ezzel a lehetőséggel, öten voltunk magyarok, akik magyarul is tanulhattuk a történelem egy részét. Mészáros tanár úr éppen a két világháború közötti történésekről tanított bennünket. A titói Jugoszláviáról, de kutatásairól is, a '42-es razzia utáni, 1944/45-ös még hidegebb napokról. Csak pár éve jelent meg Matuska Mártonnak a *Megtorlás napjai* című sorozata a Magyar Szóban, folytatásokban (könyv alakban 1991-ben látott napvilágot). A tanár úr kutatásai, a levéltárakban összegyűjtött adatai nagy hatással voltak rám. Nem tudom, honnan, talán az égiek hatására, de fölöttébb felkeltették érdeklődésemet.

Valahányszor visszagondolok arra az időszakra, látom, hogy megvolt számomra az akkor még láthatatlan értelme. Amikor befejeztem a tanulmányaimat, akkor kezdtem el foglalkozni az 1944/45-ös történésekkel. Harminckét év kutatása, visszaemlékezések sokasága van ebben a könyvben. Ugyanerre az időszakra esik történelemtanári pályakezdésem is.

A kutatói és a pedagógusi/tanári munkának milyen érintkezési pontjai voltak?

– Meghatározó volt, mint mondtam, mindaz, amit Mészáros tanár úr előadott és mesélt a *még hidegebb napokról*. De volt családi indítéka is, amit később tudtam meg. Anyai ágról két áldozat volt. Nagymamám konyhájában egy fényképen a két nagynénim volt, akiket 1944-ben elhurcol-

tak Szenttamásra, és agyonverték. Abban az időszakban tudtam meg a történetüket, amikor már cikkek jelentek meg az újságokban az akkor történelemtudományról, nemcsak nálunk, hanem Magyarországon is. S ez az az időszak, amikor rádöbbenek, hogy Topolya fehér folt. A városban, ahol megszülettem, ahol felnőttem, amelyben „mi sem történt 1944-ben, 1945-ben”, erről semmit sem lehetett hallani, nem is írtak róla... Ezt nem tudtam és nem is akartam elfogadni. Ezek voltak azok a bántó előzmények, amelyek oda vezettek, hogy 32 éve foglalkoztatnak szülővárosom fehér foltjai, vagy ahogyan Topolyán az utóbbi évtizedekben nevezik: a *még hidegebb napok*. Máshol nem hallottam, hogy így emlegették volna, mert az 1942-es hideg napokra emlékeztetnének... A nem topolyaiak meg is kérdezték: miért *még hidegebb napok*? Még A. Sajti Enikő, könyvem egyik recenzense is furcsállotta, de amikor elmondtam, hogy a topolyaiak emlékezetébe így vésődtek be a megtorlások napjai, akkor elfogadta.

Kutatásom elején azon a nyomon indultam el, amelyet professzoraim belém sulykoltak: a történész számára mindig az írott forrás a legfontosabb. Minden más másod-, harmadrendű lehet. Csakhamar szembetaláltam magam a „kínai nagyfallal”, pontosabban, hogy nem találok forrásokat, miközben arra gondoltam: lenniük kell. Ha nem is Topolyán, de Szabadkán, mert Topolya a Szabadkai Történelmi Levéltárhoz tartozik. Csak hogy zárólva voltak a dokumentumok, nem voltak mindenki számára elérhetőek. Forrásokhoz tehát nem jutottam, megnéztem a könyveket is: mi íródott Topolyáról és környékéről, az 1944/45-ös eseményekről? Topolyán akkoriban volt egy „menő” író: Brindza Károly, akiről tudtam, hogy munkásmozgalmi múltja van, és a közvetlenül nyugdíjas éve előtt hozzáfogott Topolya történetének a kutatásához. A topolyai községtől nem kis összegeket kapott a levéltári kutatásaihoz, de Magyarországról is. Sok faksimilét hozott (akkor még nem voltak fénymásolók), főleg az 1750-es évektől kezdve. Az ő vesszőparipája a munkásmozgalmi éra, az 1930–1950-es évek voltak. Ezt tudomásul is vettem, mivel arra gondoltam: át kellett élnie mindazt, ami 1944–45-ben történt. A könyveihez könnyen hozzájutottam a családi könyvtárunkban is, de egész Topolyán bőven

Még hidegebb napok Topolyán

volt belőlük. A vállalati ünnepeken is ezeket osztogatták. Könyveiben azonban szinte semmit sem találtam 1944–45-ről, vagy mindössze 2-3 mondatot. Szerettem volna rákérdezni azokra a vészterhes időkre. Egyszer lett is volna rá alkalom. Mint a könyvemben is írom, 1999-ben Harkai Imre közismert építészünk Topolyán monográfiabizottságot hozott létre, hogy feldolgozzuk a mezőváros történetét. Az első megbeszélésen megjelent a már betegeskedő Brindza Károly is. Ekkor találkoztam vele először és utoljára. Noha elutasította, idős korára és betegségére hivatkozva, hogy részt vegyen a munkában, mindenben támogatta egy ilyen kiadvány megjelenését. Szemmel láthatólag került az 1944/45-ös témát. Meg is kérdeztem tőle, miért. Röviden csak annyit mondott: *akkor ő nem tartózkodott Topolyán. Így nem tud semmit, és nem is akar erről beszélni... Ő akkor Szegeden, a Csillagbörtönben volt, és mire ő onnan szabadult, akkorra ezek az események lezajlottak...* Onnan tudtam, hogy hazudik, mivel kutatásaim során a kezembe kerültek olyan dokumentumok, amelyekben tanúként vallja, hogy az adott személy hol tartózkodott. A dátumból láttam, hogy 1944 októberében már To-

polyán kellett lennie. Más dokumentumokban is találtam hasonló dátumokat abból az időszakból. De az 1971-ben megjelent *Mondd el helyettem, elvtárs...* c. könyvében (214 o.) maga is írja, hogy társaival 1944. október 18-án megszökött a Csillagbörtönből, és 2-3 nap után hazaértek. Tehát itthon kellett lennie a topolyai hideg napokon. Ezt meg is erősítette az 1985. május 25-én Vékás Jánosnak adott interjújában is: *„...nehéz volt lefogni a bosszúálló kezét, rettenetesen nehéz volt. Mi elmondhatjuk Topolyán, hogy ezt sikerrel oldottuk meg. Nem történtek kilengések. Voltak emberek, akiknek lakolni kellett a cselekedetükért, de általános vélemény szerint a legtöbbje megérdemelte. De ez a szám nagyon kicsi. Nincs arányban még azzal sem, amit a magyar fasiszták elkövettek '41-ben és utána.”* Maga is beismerte, hogy Topolyán volt.

Meg is lepődtem, beleolvasva a könyvedbe, hogy mennyire hézagosa még mindig az ismereteink szülőhelyünk történetéről. Azokról az emberekről, akik formálói is voltak az újkori időszaknak s közvetetten az ismereteinknek. Akikre, talán, fel is néztünk mi, a '60-

A Lusztig-házban rendezte be főhadiszállását az orosz parancsnokság 1944-ben

as, '70-es évek fiatalabb nemzedékei. S évtizedek múltával kellett rádöbbenünk „kettős életük” voltára. A topolyaiak közül, főleg az idősebbek, mint könyvedben olvastam, ma már nyíltabban beszélnek róluk, *mutogatónak* nevezve őket. A szembesülést hogyan élhetik meg a különböző nemzedékek? Ezt a kutatótól és a tanártól is kérdezem.

– Kutatásaim során talákoztam ezzel a szóval: *mutogatónak*. Így nevezték azokat az embereket a topolyaiak (főleg magyarokat, részben szlovákokat), akik 1944/45 során feljelentették polgártársaikat, részt vettek azok letartóztatásában. Közülük toronymagasan kiemelkedett Brindza Károly neve. Alkalmadtán ezt elmondtam Virág Gábor tanáromnak, helytörténésznek, aki nem hitte el, kizártnak tartotta. Évekkel később, amikor már Brindza Károly nem élt, felhívtam Virág tanár úr, kérdezve: „Mit is mondtál Karcsi bácsiról?” Telefonon beszéltünk, így nem láttam az arcát, de azt mondta: „Alighanem igazad volt, mert találtam egy dokumentumot, miszerint 1944 októberében, novemberében itthon volt.” Több írásból is megbizonyosodtam, hogy Topolyán volt, csak azt nem értettem: miért ha-

zudott. Emiatt „másod-”, „harmadrendű” forrásokhoz kellett folyamodnom. Akkoriban kezdett felénk is ismertebbé, használatosabbá válni az oral history, vagyis a tanúvallomásokra épülő helytörténetírás, a történettudományi kutatásnak egy módszere. Az egyetemen ezt még nem így tanították.

Az élő szemtanúk, a túlélők felkutatásakor óriási szerencsém volt. A sors úgy akarta, hogy találkozzam két idős nénivel. Sulai Etelka, Eta néni kislányként lelki megrázkódtatásként, traumaként élte át a családjában történeteket. Fel-nőttként érdeklődni kezdett a tragédiákat átélő családok iránt, és fel is jegyezte a történeteiket. A másik fontos forrásomat: Misinszki (leánykori nevén Námesztovszki) Ilona, Ica nénit is Eta nének köszönhetem. A segítségükkel sok olyan emberhez eljutottam, akik megélték és túléltek a még hidegebb napokat Topolyán. Lelkükben halálukig hordozták azokat a hideg őszi-téli napokat... Sorstársak voltak ők valamennyien. A két néni volt az én első adatközlő forrásom. Elmesélték az édesapjuk történetét. A segítségükkel eljutottam olyanokhoz, akik túléltek a hideg napokat, vagy a hozzátartozóik váltak áldozattá.

A kálvária felé vezető út Topolyán

A feljegyzéseik révén olyan emberek visszaemlékezéseit is megkaptam, akik már nem éltek (1993-ban kezdtem összegyűjteni a vallomásokat). Eta és Ica néni is számomra addig ismeretlen szót használt, *mutogatóknak* nevezték a feljelentő személyeket, és az 1946/47-es időszakra, a „padlássöprések” idejére is ezt a kifejezést használták. Ekkor derült ki, hogy a legnagyobb *mutogató* Brindza Károly volt. Ezzel választ is kaptam arra, miért kerülte ezt a témát, miért nem mondott igazat. Az említett monográfiabizottsági ülésen találkoztam még egy *mutogatóval*, Ipacs Józseffel. Igaz, nem vehette fel a versenyt Brindzával, de sok van az ő rovásán is. Utánuk még jó néhány *mutogató* nevével találkoztam. Sokkoló volt számomra, hogy többüket személyesen ismertem, és hogy főleg magyarok voltak! És most csak Topolyáról beszéltem. Nem is szeretném átvetíteni más régióra. Topolya lakosságának nagy többsége akkoriban magyar volt. Ezzel is szembe kell néznünk! A másik sokkoló, hogy a *mutogatók* nagyon jól ismerték a feljelentetteket. Nemegyszer gyerekként együtt játszottak, egy iskolapadot koptattak, egy utcába laktak, együtt legénykedtek. Ez több annál, hogy ismerek vala-

kit névről, látásból... Ennél szorosabb kapcsolat csak a rokon vagy a szülő-gyerek kapcsolat lehet. Mindezt úgy tették, hogy akire rámutattak, az 99%-ban élve nem került haza. Tízből, ha egy, talán, de lehet, sokat mondtam. Tisztában voltak velem, hogy mit csinálnak, mivelhogy később a nyomokat el akarták tüntetni. Gondoljunk csak Brindza Károlyra, aki letagadta vagy másra hárította a felelősséget. Vagy Ipacs Józsefre, aki a tavat betemettette, téglatörmelékkel töltette fel... Nem tudtam bizonyítani, de szerintem név szerint tudhatta, kik vannak a tóba dobálva. Vannak, akik szellemileg és vannak, akik fizikailag akarták eltüntetni végleg a nyomát a kivégzetteknek és a saját bűnüknek. Mindkettőjükkal kezet fogtam akkor (1993-ban), és mindkettőjüket akkor láttam először és utoljára életemben. S nagyon gyorsan el is mentek azután... Ők tudják csak, milyen lelkiismerettel hagyták itt a földi világot... Magyarországon és Szerbia kormányának 2000 után elhatározta, hogy közösen vizsgálja a szerbek részére az 1941/42-es, a magyarok részére az 1944/45-ös fájdalmas történéseket. Ennek eredményeként megnyíltak a történelmi levéltárak vonatkozó dokumentumai a kutatók előtt. Az Újvidéki Törté-

nelmi Levéltárban felvettem a kapcsolatot Mezei Zsuzsannával. Összevetettük az általam összegyűjtött kivégzettek neveit a levéltáriakkal. A feljegyzésemben 63 név volt akkor, a kiegészítés után 83 lett. A Szabadkai Történelmi Levéltárban végzett további kutatások, a vagyonelkobzási, a konfiskálási adatok vizsgálásával tovább bővült az ártatlan áldozatok száma. Sok esetben a vagyonelkobzást a „háborús bűnösséggel” indokolták. A Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottságnak köszönhetően voltak szerb történészek, akiktől én is kaptam adatokat, és én is küldtem nekik. Végül 115 kivégzett magyar nevét tudtam beazonosítani Topolyán, amire nem is gondoltam a kutatásaim elején. Azokat az adatokat, amelyek a környező településekre: Csantavérre, Bácskossuthfalvára, Pacsérára, Bajsára vonatkoztak, külön fejezetben dolgoztam fel.

Harminckét év után már nagyon nyomasztottak a szenvedések, a vérengzések és a nyomor tényeivel való újra és újra átélt szembesülések. S ideje is volt, hogy a kutatásaim egy hosszú fejezetét befejezzem. Tudom, hogy a feltárások végére még nem kerülhet pont, a kutatást folytatni kell. A téma még nincs befejezve. De mindazt, amit eddig megtudtam, le kellett írnom. Azért is, hogy rendezsem a „tartzásomat” Eta néni és Ilonka néni felé, akik már nem élhették meg a könyvem megjelenését. S ha valami oknál fogva nem is tudom folytatni, esélyt kell adni másoknak, a fiatalabbaknak a további feltárásokhoz.

Kutatásaiddal szinte párhuzamosan kezdődött tanári pályád. Előbb az általános iskolában, majd a középiskolában, gimnáziumban. Tanárként milyen lehetőséged volt történelmünk tabunak számító fehér foltjainak az „érintéséhez”, tanításához? A félfordulat, 2000 előtt tapasztalhattuk, hogy az 1944/45-ös eseményekre nem tért ki a tanterv, míg az 1942-es razzjáról tanultunk az iskolában. Csak sejtéseink lehetnek, hány családban beszélhettek a magyarokat ért népirtásról, a megtorlásokról a zsenge béke első hónapjában, éveiben. Úgy nőttünk, nőttek fel nemzedékek, mintha meg sem történt volna a nemzetünket ért tragédia.

– Beszélünk kell róla! Jómagam is a kezdetektől éreztem ennek szükségességét, és ta-

nítottam is, a lehetőségeket, a körülményeket figyelembe véve. Olyan emberekkel beszéltem erről, akiket tisztetek és becsülök. Pastyik László, Cservenák Pál helytállása, Matuska Márton kutatómunkája, tapasztalata sokban segítették munkámat. Szomorú, hogy noha Cservenák Pali bácsi és Matuska Márton látta kéziratban a könyvet, de már nem éltek meg a kiadását. Ezekről az eseményekről is tanítani kell a diákoknak. Viszont nem mindegy, hogyan Szabadkán vagy Topolyán. Diákjaim között akadtak olyanok, akik az áldozatok leszármazottai voltak. S olyanok is, akik a hóhérok unokái. Tudtam, hogy ők semmit nem tudtak a történeletről. Egy gyereknek nem mindegy, hogy általános vagy középiskolás, amikor először hall ezekről a szörnyűségekről. Még ha már nagykorú is, hogyan szembesítsem az- zal, hogy történetesen a nagyapja mit tett? Nekik szembesülniük kell(ene) családjuk múltjával, ugyanazon néven kell élniük itt, köztünk továbbra is. Nekik kell hordaniuk annak a bűnnek a bélyegét, amely nem az övék, és amelyről ők nem tehetnek. Végső soron kik a fontosabbak, az áldozatok vagy a hóhérok? Az utóbbiak neve többnyire ismert, az előbbiek neve homályba veszhet, sőt egyesek nevét sohasem fogjuk megtudni. Pedig a történet róluk is szól. Ők azok, akik igazán fontosak. Mindezt szem előtt tartva általánosságban meséltem a tanulóimnak az 1944/45-ös eseményekről már az általános iskola felső osztályaiban is. A gimnáziumban természetesen.

2000 előtt is?

– Igen. Nem volt még a tantervben 2000 előtt, de engedélyezték, hogy a tananyag negyedében vagy harmadában a magyar történelemnek szentelhetjük az előadásainkat, óráinkat. Később már a magyarul írt történelemkönyvek végén volt egy rész, amely a magyar történelemre vonatkozott. Számomra azért mindig többet jelentett, hogy milyen tanárom volt. Azért is szerettem meg a történelmet, mert jó tanáraim voltak. S én is arra törekedtem, hogy minél érdekesebben, figyelemfelkeltőbben adjam elő a tananyagot és annál többet is. A mai napig azt tartom, hogy lehet egy tankönyv nagyon jó, de lehet rossz is, nem csak ezen múlik a tanulók előmenetele, figyelmüknek felkeltése. Legyen szó bármelyik más tantárgyról. Jórészt az a meghatározó, ahogyan a tanító,

Kérdések sokasága hangzott el a Vergődő madárnál

tanár előadja a tananyagot, esetlegesen a hozzá fűződő eseményeket. És ezt megteheti tankönyv nélkül is. Én azt látom problémának, hogy amikor 2000 után a vajdasági magyar oktatás óriási lehetőséget kapott a zene-, történelem-, irodalomtanítást stb. illetően – teljesen legálisan, tantervszerűen –, akkor ezt nem használta ki teljes mértékben. Jóllehet a vonatkozó tananyagot a mi tanáraink állították össze. Ezt a gyakorlatból tudom. Voltak olyan kollégák, kolléganők, akik ezt a tananyagot nem is tanították. Ilyen értelemben mindegy, hogy az 1944/45-ös még *hidegebb napokról* beszélünk, vagy az Árpád-házi királyokról, a szabadságharcról vagy más történelmi eseményről. S még az sem számít, hogy van-e vagy egyáltalán nincs róla szó a tankönyvben. A leglényegesebb az, hogy a tanár előadja-e, vagy hogy van-e egyáltalán tankönyv? A Kosztolányi Tehetséggondozó Gimnáziumban speciális tanmenet szerint működünk. A tanároknak megvan a szabadságuk, hogy bővíthessék a témákat, attól függetlenül, hogy ezek benne vannak-e a tankönyvben, vagy sem. Az internet korában a lehetőségek határtalanok (jó irányban is). Ha a Covid-járványban valami „jó” volt, talán éppen ezt a lehetőséget

emelném ki. A tanárok a tananyagot, a kiegészítővel, feltelepítették a világhálóra, és diákjaink számára valójában a csillagos ég volt a határ. Ma már nincs feltétlenül szükség a klasszikus értelemben vett tankönyvre, hiszen a világhálón bármit elérhetünk. Sok esetben még alaposabb adatokhoz juthatunk, amelyeket több forrásból le is ellenőrizhetünk. Vonatkoztatva ezt a hideg napokra is. S a tanár ezt úgy is előadhatja, mint én – általánosságban vagy akár saját településére, a helytörténeti kutatásokra vonatkoztatva. De akár összevontan is beszélhetnek róla, a diákok érdeklődésének függvényében. Nagyobb baj az, ha a tanárok – az elérhető kutatások, a megjelent dokumentumértékű kiadványok mellett – hozzá sem „nyúlnak” az 1944/45-ös eseményekhez, nem is tanítják azokat. Ilyen esetekkel is találkozhatunk, sajnos. Amikor készültünk a *még hidegebb napok* 80. évfordulójára való megemlékezésre az elmúlt év októberében, novemberében, decemberében, Szabadkán volt egy tematikus konferencia is, éppen novemberben. Ennek volt egy tudományos része. Szabó Hunor kollégám, gimnáziumunk történelemtanára megkérdezte tőlem, részt vehet-e a diákjaival ezen a konferencián. Nem az volt a

Csoportkép a rendhagyó történelemóra után a Vergődő madárnál

kérdés, hogy igen, hanem az, hogyan. Mit tudhatnak a diákok pl. a szabadkai eseményekről? Mennyit tanulhattak róla? A diákságunk 70 százaléka utazó, vannak, akik 50 kilométernél is távolabbról jönnek. Mit tehetünk azért, hogy érdeklődően hallgassák végig az előadásokat?

Tanácsomra nyílt történelemórát tartottak előzetesen a Vergődő madárnál, a szabadkai Zentai úti temető melletti emlékparkban, az 1944/45-ös megtorlások szabadkai és környékbeli ártatlan áldozatainak emlékművénél. Három alkalommal tartották meg ezeket az órákat. Voltak, akik először hallottak a vérengzésről. Ezt követően már nem volt idegen számukra mindaz, ami a konferencián elhangzott. Voltak érintkezési, viszonyítási pontjaik. Visszajutottam megint a tanár szerepéhez. A hangsúly az első lépcsőfokon, az előtúdon van. Utána a tudományos kiegészítésen. Így az órákon már tudtak ezekről az eseményekről beszélgetni. Nemcsak nálunk, a gimnáziumban, hanem a Vegyészeti-technológiai Iskolában is, ahol szintén tanít Szabó kolléga. Az ottani diákjai is részt vettek ezeken a rendhagyó történelemórákon a Vergődő madárnál. S itt önkéntelenül is felmerül a kérdés: hány tanár vállalt volna hasonló órákat egy hasonló rendezvény előtt?

Az utóbbi években mind többször elhangzik az az igény is, hogy tantervszerűen bekerüljenek a szerb történelemkönyvekbe az 1944/45-ös események is. Hogy a szerb diákok is tanuljanak ezekről a magyarokat, németeket és másokat ért tragédiákról. Az 1942-es razziáról eddig is tanult és tanul minden nemzedék. Várható-e elmozdulás ezen a téren, hiszen oly sokszor hangoztatják a magyar és a szerb országvezetők a „történelmi megbékélés” fontosságát?

– A szerbeket is szembesíteni kell mindazon történésekkel, amelyek vidékeinken, szülőföldünkön történtek. De mielőtt még a szembesülést magunk is sürgetnénk, nekünk is meg kell ismernünk mindazt, ami népünkkel történt. Szabadkán van elég helyszín, ahol nyílt történelemórát lehet tartani. Van hozadéka a magyar–szerb megegyezésnek (nevezzük így a változásokat). És már kisebb településeken is vannak emlékhelyek, egy emlékmű, egy kopjafa, egy kereszt, egy síremlék...

Évi szinten meg is emlékeznek az 1944/45-ös eseményekről a helyiek. Csak kérdezem én, a tanárok miért nem vezetik el a tanulókat ezekre a megemlékezésekre. Nem elégedhetünk meg azal az elhárító magyarázattal, hogy a diák nem

*Topolyán a papok keresztje,
amely a szeméttelpre néz*

érti. A tanár felelőssége, hogy a diákjai előtudásra tegyenek szert a Vajdaság-szerthe történt még *hidegebb napokról* is. Ha folyamatosan, évről évre részt veszünk a diákokkal a megemlékezéseken, tanítunk az eseményekről, akkor felnőtt korukra a legtöbbször tudatosul az emlékezés fontossága, múltunk megértése jelenünk, még inkább jövőnk, megmaradásunk érdekében. Ezt egy osztályfőnök, magyartanár és minden más tanár meg tudja csinálni, a történelemtanár mellett. De mást is megemlíthetek. A közelgő március 15-ei ünnepségeken nézzük majd meg, hány diák vesz azon részt a tanáraikkal együtt. Ne a fellépőkre gondoljunk, azok hivatalból vannak ott, hanem a hallgatóságra, a jelenlevőkre... Eddig elszomorító képek tárultak elénk... De nem várhatjuk el, hogy megjelennek, ha mi, tanárok nem készítjük fel őket, és nem megyünk el velük együtt a jeles napjaink megünneplésére. Ha ezt meg tesszük, lesznek majd olyan diákjaink, akik felnőttként, családjukkal, gyermekeikkel együtt fontosnak tartják nemzeti ünnepeinket, megemlékezéseinket. Ez is egyik feltétele az emberhez méltó életünknek, megmaradásunknak.

Beszélgetéseink folyamán vissza-visszatérő kérdés: mindezzel együtt hogyan elérni, hogy a szerb diákok is tanuljanak a megtorlások időszakáról? A megalakulásától folyamatosan kísérem a belgrádi *U ime naroda* (A nép nevében) társadalmi szervezet tevékenységét. Történész vezetője, dr. Srđan Cvetković, aki együttműködik a budapesti Terror Háza Múzeummal, a Szegedi Tudományegyetemmel, valahányszor elismerően szólt a magyarok jeltelen tömegsírgjainak feltárásáról, megjelöléséről Vajdaságban. A szerb történészeknek mindmáig megoszlik a véleményük a szerbeket, az értelmiségüket ért atrocitásokról a háború végén vagy közvetlenül utána. Kutatásaik során több tömegsírt feltártak, de mint olvashatjuk az eddig megjelent kiadványaikban: még mindig sok a szembesítő, tudatosító teendő a szerb közvéleményben. Mindent összevetve: tantervszerűen tanulhatják-e a diákok (szerbek, magyarok stb.) vidékünk, társadalmunk, országunk – tágabb régióink – valós, megtörtént eseményeit történelmükből? **Eltűntethetők-e a fehér foltok? Akár kis lépésekkel?**

– A mostani időszakban, belátható időn belül, szerintem, ez nem történhet meg, sajnós.

A '90-es években – bocsánat, hogy megszakítalak –, szerintem azért robbantak ki a háborúk a délszláv térségben, mert nem fejeződött be a második világháború. És mert a hosszú évtizedek folyamán, a hamis „testvériség-egység” időszakában nem történt meg a sokoldalú szembenézés a múlttal.

– Tudni kell valóban szembenézni a '90-es és a korábbi évek történéseivel. De ahhoz társadalmi szemléletváltásra, érettségre van szükség. S ez már túlmutat a történelemtanárok hatáskörén. Ők csak egy láncszemei lehetnek ennek a folyamatnak. Van egy jó ide illő szerb közmondás: „*Ono što kolevka zaljulja, to motika zakopa.*” (Szó szerint: Amit a bölcső ringat, azt hantol a kapa.) Fontos lenne az, amit a gyerek a családból hoz, ha egymásra tudna épülni a családi, az intézményes, a társadalmi nevelés. Hogy kölcsönösen tudatosuljon valamennyiünkben: a jogok kötelezővel járnak, és tudnunk is kell élni velük.

Szabadka, 2025. január 31.

Muslincák évada

Öles a platánfa, lyukat fúr egeken,
nem dió s nem tölgy, mit keres itt a dombon?
Kémlelő likon lefolyik a kegyelem,
Gyökér-delejtől vert aranyként ragyogjon

kénes izzású, lobbanva lappangó ősz.
Életfa-titán, szférikus cirkli-résen
át öntikából, hajh, van mit megemésszen,
gúzsban légy-múmia pókhálót le nem győz,

töprengést sem a perc. Véletlen szült magot,
mely nincs! Főnix vagy Griff hevertéből sarjadt
cserje, búbjajolt kilátóként helyt kapott;
hajszálerekben képzeletünk megalvad.

Alant friss nedű kereng a pincesorban.
Pőreségünk foszlott koronázó palást.
Szalonnázó bicskánk bök, bőízű falást,
dörömből a Feledett, megváltó borban.

Muslinca-évad, Igazságként éhség forr,
muslincarajok gomolyognak ki a szádból,
muslinca-felhők takarnak bágyadt napot,
vacok mélyében hordókból tompán ragyog.

Megint idült sötétedés előtt vagyok.

Tovább ácsoljuk és etetjük a Bálványt,
nem szeplőtlen hord ki végzetet a részvét,
ördögfattyaknak hódol hasmánt vagy hétrét,
csak megteremtse az ótvaros szivárványt,

s uralg a csőcselék, kondába vert csürhe,
torz láthatár, kulissza-dísz, hamis egek,
nihil-végkereskedés, ködben is szürke,
torkon lenyomják, s üvöltetik veletek

üdvét, s elkárhozva okádjátok ki ránk.
Kimódolt lények, mennyből sarj-irtó méreg
általuk röggig ér, mocskosul a fajtánk!
A totemoszlopról lemállik a kéreg,

annyira áthatja a megrontó métely.
Azúrba karcolt szuperszonikus gépek
hónyoma, Istennél alább, s tart a kétely:
hol becsed, Élet, ember, ha sose tér meg?

Muslincák évada s a táj tavaszt orront.
Minden szőlőtökében egy tetszhalott van.
Ének környékez, majd hatalmason rád ront.
Könnyfakasztó szél dudorász pentatonban.

Pomáz, 2024. december 23.

Puhaság

Magyarországgal Istennek terve van

Reflexiók *Mária erejével*

A szeretet erőtere, látható, érzékelhető és láthatatlan hálói feszülnek alattunk, köröttünk, hogy ne zuhanjunk le halálosan. És béklyói, hogy ne bitangoljunk el, ne váljunk gazdátlaná, sorsunk ne árvaság legyen.

„*Viaskodunk, nehogy elkanászodjon az enyészet, / föláldozzuk a részt, hogy megnyerjük az egészséget? / A legenda több, mint az élet? / Ha így van, adj erőt, Árpád-házi Szent Erzsébet!*” (Nem a csoda)

Nemcsak az idézet, hanem maga az egész vers is áttételeken át tárja fel magát. Többszörös visszhanggal térül meg. Nem véletlen, hiszen a legközvetlenebb téma, a Szerelem a legközvetettebb közvetítőkkal jut el hozzánk, az Emberhez, énünk tudatához és tudat alatti régióihoz. Valljuk be, elég körülményesen, sőt, bonyodalmasan. Nem túlozva, maga a Teremtés vonatik görcső alá, még akkor is, ha csupán emberek a vizsgálandó felek. Nem vagyok meggyőződve valódi alkalmasságuk felől. Igazából az édeni pár legendáriumból is alig futotta a harmadik évezred elejéig. Ezalatt bedarálta a mindenevő embertelen történelem a *cervantesi* búsképű lovagot, az örök ártatlan végidőt vagy a kezdetek kezdetét, a *shakespeare-i* Rómeó és Júliát. A közbülső esemény és eszmejátékok – mindenféle hajlamaikkal, kinövésükkel együtt – éppen kuszáságuk folytán kioltották egymást. Mintha Sodoma és Gomora nem is lett volna. A hozzájuk hasonló maiak szintúgy elfelejtenek Noétól bárkát rendelni. Az amnéziát – az egyénit és a nemzetit, mely gyakran egyet jelent – nem illik elfelejteni, gyakorolni kell. Bár arra megvannak kiképzett, tevőlegesen mindig kész rosszérzésű emberek, hogy ezt észben tartsák, és időben figyelmeztessék rá miheztartás végett a köznépet.

Közismert a magyar szentek Európát megtartó, történelmi, társadalmi szerepe. Sőt, még politikai is. A verscítátumban erős utalás van, lélektani szempontból mindenképpen, a bibliai megállapí-

tásra. Nevezetesen: az egyetlen megtért bűnös összevetése 99 ártatlanéval, az előző javára. Ennek az igazságnak a belátásához krisztusi tháliájú ember szükségeltetik – ezzel a mindennapi teremtmény nem olyan formátumú, amelyik képes megbirkózni, ugyanis nem bírja el az isteni tudás csekélyke részecskéjét sem! Ahhoz a Teremtés lelegejétől részt kell venni. Jézusnak sem volt könnyű dolga, pedig Neki mégiscsak a Teremtő Atyjára kellett gondolnia. Bár, mint tudjuk, különös elbánásban nem részesült. Ellenkezőleg! Siralomvölgyi sorsunk meghatározó pontig az Övével azonosult mindmáig. De a teher nem azonos. Nietzsche szerint az emberibb ember a tét. Közel a jézusi cél megvalósítása, ugyanakkor távolabb szökött. A három megfeszített közül kettő biztos, hogy emberi, noha mindhárom földi kreatúra, a földi jog hatályossága alá esik, de egy mégis az Égé. Nagyon sok bűnöst, bűnelkövetést láttunk, éreztünk, érzékeltünk – máig együtt élünk velük. Változatlan forgásban például Káin és Ábel esetével, a legcsekélyebb elévülés nélkül. Megbánások sajnó hiányában. Konok bűnelkövetés, olyan elszánt, akár Szamuelyé, Rákosié, Biszku Béláé, Marosáné vagy akár a generalisszimusz Sztaliné, és a sor tetszőlegesen folytatható. Az emberiség nem tanul fogyatékoságaiból, vétkeiből, de főként halálos bűneiből. A teremtés dacol a veszéllyel, hogy megbocsátással győzi ezeket, noha nehéz és átláthatatlan megtérülésüket kívárni. Egymásba kapaszkodó, vándorló életekkel sem. Tény, az utolsó Ítélet – legyen bármilyen nyomasztó a közelsége – ki van iktatva az emberi logika hatálya alól. Amiként ama év, nap, óra, perc, a földről való kiszólitásunk számunkra előre nem felfogható bizonyossággal, mert mindig csak utána. Post mortem.

Magamat egyedül nem érzem vétkesnek, azért sem, hogy még ott tartok: nem ajánlom fel arcom másik felét is. Főként, hogy az elsővel úgy jártam, hogy cudarul megütöttek nem-

zedékről nemzedékre. Káin és Ábel óta a világ nemigen változott, mint ahogyan a tízparancsolat bűnlajstroma sem. Az emberiség erkölcsi színvonalja egyetemesen süllyed, túl van már a Pilinszky emlegette „mélypont ünnepélyén”. A történelem s a lelki tapasztalatok lefelé mutatnak, mint a cézárok hüvelykujja. A természetellenest favorizálják feltételek nélkül, némelyikök már-már elállatiasodva az anyagi eredetű létbe, imádják Mammont. Mindez a gyakorlat – ma ez bír királyi hatalommal – az emberiség végromlását, pusztulását mozdítja elő. Sebesen, magukat sem kímélve, mint a fát nyelik a talpuk alatt. Gyanútlanul, öngyilkos módon, kipusztítva a teremtést saját unokájuk elől is.

Álmomban szörnyű statisztika jutott tudomásomra. Magyar vonatkozásban jól jelezve a tájékozódási irányvonalakat. Ha Magyarországon 10 emberből 7 igaz, s csak 3 rossz, az még elmegy. De ha tízből hét csapnivaló, s csak három jóra való, az az ország már működésképtelen, agonizál, minden szinten lakhatatlan. Remélem, még nem vagyok elég érett arra, hogy eljussak arcom ököllel vagy kövek általi bezúzásához. Im már Isten iránti együttérzéssel – hiszen az Ő arcát viselem – nem engedhetem megcsúfolni. Tudom, érzem, Magyarországgal Istennek terve van. De megátalkodott rosszakaróival, elpusztító, ráuszuló ellenségeivel hogyan viselkedjen? Ahogy írva vagy? Szeresétek ellenségeiteket is! Például az Európai Uniót, amely kézen-közön szeretné ellökdösni hazánkat a halálhoz, pontosabban, az agonizációhoz. Már ott tartok, elutasítom, nem vélem réges-régen időszerűnek azt az Ady-verset, mely szerint nekünk, magyaroknak mindig Mohács kell. Nem kell, kaptunk eleget! Nemzedékek lelke tele van a sok elszenvedett s beigért vészterhes csatával. Áldatlan falnak vezetéssel, becsapással, múltmeghamisítással... és kaptunk a szakajtóban gátlástalan hazudozást, felelősség alóli kibújást, hazaárulást, nemzeti amnéziaokozást, magyarságvesztést. Tarthatatlannak tartom a gátlástalan „geszti bolondozást”, mikor az egyik zseniális költő az egyetlen lángeszű magyar államférfit széles ez Európában kisszerűen pocskondiázza, komédiásnak minősíti, miközben az ország elveszejtőinek zsoldjában és táborában áll. Teszi mindezt hamis beidegződéssel, alantas színvonalon. Ez a folyamat nemzetromboló szándékában ma elevenebb, mint valaha.

„...tán mielőtt végleg hernyó lennék, / veszésem is üzenetként neszel: / hidd, nélkülem Te is árvaabb leszel, / és ha ezt megélve tudod, / akkor kérek Tőled bocsánatot” (Zsoltáros ultimátum)

A *Nem a csoda* című költemény valóban *imavers*. Pontosabban, az is. Gondviselő szentekhez intézett fohász. Segélykérés, országfelajánlás. Független tere is legyen a magyarságnak, ha már tengere nincs. Keresztje meg van. Ebben élővas volt Balassi Bálint *Bocsásd meg, Úristen...* kezdősorral írt gyónóverse. De Kölcsey, Babits és még seregnyien alkottak efféle fajtájú, minőségű költeményeket napjainkig is. Bár egyre kevesebben. Ebben közrejátszott azért a kommunizmus több évtizedes pokoljárása is. Úgy tűnik, akik mertek írni, azoknak volt mondanivalójuk a Fentvalóról. Kevés vagy sok, de magvas volt. Lényegi. Ezekben a versekben a kiáltást a „*de profundis*” áttörhette és megközelíthette, felolvasva az Istent. A mélyből kiáltók segélykérése nem maradt egy plébános magánügye a papi titoktartás reverendájába öltöztetve. Megírva, megjelentetve nyitottabbak lehettek a lélek útjai a Gondviselőhöz. Olykor még segítették a bűnbevallást, a szembenézést a gonosszal, mely – mint tudjuk – ma újra heves támadásba lendült. A fohász gyógyír lett, támogató erő. Újfent visszakeresztedik jussolt jogaiba, mint annak idejében, akár II. Rákóczi Ferenc korában, de legelőször Szent István tett „az Ige testet ölt” hitvallás alapján országfelajánló megkeresést Boldogasszony királynénk iránt. Alias Vajk tudta, ezt a népet elkormányozni, révbe vezetni igazából csak szakrális uralkodó képes, vagy az annál még hatalmasabban sugárzó Szent Korona kegyelemkiáradása. Ideteremtett ember kopár vagy komor pompájú kevés. Akkoriban még nem volt kiüresedve az emberiség, nem volt ennyire szellemileg kizsigerelve, zsarolva, nem bolyongott önmaga keserű végzetű túszerként. Ennyire nem kérdőjeleződött meg a világban, mert az élet élni akart, és merészen akart, hát tudott is. A mostani utak-ösvények nem Hozzá vezetnek, leginkább elfelé. Gyönyörű, minden fontos tartalmat megvillantó igazságot magába rejtő szó nyelvünkben a „feleségem” kifejezés. Ennyi szépség, mélység láttán én elhiszem a legendát, hogy a valamikor elsüllyedt földrészen, az *Atlantiszon* magyar volt a hivatalos nyelv. Egykori kimeríthetetlen gaz-

dagságunknak kezdünk a fenekére hágni. Ami tényleg kilátszik, az a pőre alsó. Egyrészt a művészek szerencsés esetben megkapták az Egek Urától a különbözőség, a megkülönböztetés jogát, miként a lombkoronában sincs egyetlen levél sem, amely hasonlatos egy másik fajtához. Ne vesszünk most bele az antropológiai dagerrotípiába, bár közel járunk a gyónás misztériumához, a bűn fogalmához, csak a megbocsátástól vagyunk eleve távolabb. Másrészt a beszédrészek elvesztették valamikori jelentésük fontosságát, kivetkőztek, levetkőztek, ellaposodtak, megüresedtek, elvesztették a teremtésben az emberi törzsfjlődéshez viselt szerepüket. Olykor egy madártrilla, delfinfüttyögés, majomvisongás, kutyavonítás, vadállatbögés, lónyeringés, kakasszó többet mond. Hitelesebben ad hírt szenvedésről, elragadtatásról, mint a közízlést irányító politikai, hazug manírba mártott, adjusztált, emberszerű lények nyelvezete.

„...*egymásba tapasztott a létünk, / a végső lényegig felértünk, / a fugákat kibéleli a harmónia, / nincs földi erő, mely képes lerombolnia, / végigbírjuk, együtt nem félünk. / Én el nem engedlek, / Isten által rádmétként magammal veretlek. / Szeretlek.*” (Szerelmes versezet)

A Szerelmes versezet citált költemény, amelynek egyik megidézett kardosa Szent Mihály arkangyal. Nem tudom, hogyan véd meg a halálos lezuhanástól és az elbitangolástól. Mert harc van, gonosz is van bőségesen, de védőháló, az nincsen. S az őrangyalok sincsenek szolgálatban oly gyakorta. Most már az egész emberiségről igaz, ami *Adyból* is kitört: „...*mi mindig mindenről elkésünk*”. El az Istenről is. Ezt a csúcstalálkozót nem szabadna annyiban hagyni. Adventet sem ennyire reménylerakatként évezredek óta változatlanul kezelni. Mindig várni hiába, mint Godot-ra. Az idő galádul kizökkenten is, de telik. Világot fölrazó kódobás a vízben. Egyedül annó dacumál a nürnbergi per volt. Nyugat-Európa mostani siseregarnitúrája, a levitézlett USA-adminisztráció és a baloldali tömörülések zöme a háborúra való uszítással, a harcok előmozdításával, fegyver- és pénzszállítással meggyőződéseim szerint emberiség elleni büntettet követtek, ill. folytonosan követnek el. Több síkon is. És megtehetik.

A lezuhanástól, az elbitangolástól nem csak Csokonai *A Reményhez*, Szabó Lőrinc *a Semmiért egészen*, Tóth Árpád *Esti sugárkoszorú*, Baudelaire *Egy dög*, József Attila *Óda*, Kosztolányi *Ilona* című verse, és sorolhatnánk tovább az igéző névsort, védelmeznek. Ilyesféle nagy ívű, szenvedéllyel papírra vetett versek óvnak meg éppen, merthogy írva vagynak élő és életre keltő, varázslatos strófák. Körbekerítik azt az ezoterikus határtalan régiót, amelyet a miénknek hiszünk. A szerelmet és a belőle táplálkozó életet, mely csak részben a mi privilégiumunk. Másik két erőrendszerrel is segít az Úr. A szerelem hatalmas felhajtóerővel bír, úgy testben, mint lélekben. S hogy ne vesszünk el, megfelelő egyensúlyban kell állniuk egymás kiegészítéseként a centripetális, tehát a középponthoz közelítő és a centrifugális, vagyis a középponttól elröpítő erőknek. Harmonikus együttműködésük eredménye maga a Csoda, a költészet és a fizikai törvényszerűségek násza, melyet a Teremtés áthullámozva és ősi ritmusra mozgat. Ügyesen és bájjal.

Egy valamirevaló költő, főként, ha magyar, nem csak a csatatéren sebezhető. Mint ilyen Isten teremtménye, aki nem nélkülözi a hiúságot, a szereplési vágyat sem, magára érvényesnek érzi a kiválasztottság kegyét is, olykor még rá is játszik. A bűn megvallásához vagy éppen a megbocsátáshoz méltó hit nélkül kevés az Atya jelenléte. Ekkor érezheti a poéta, az Isten és a közte kialakult egyoldalú beszélgetés rá, önmagára visszahull. És nem bírja mindezt elviselni, kénytelen szembenézni emberi mivoltával. Talán ez így magyarázható: a költő egyedül, árván marad, saját hangjától nem hallja az Urat, aki végül is kevés hallgatóságot, nézőközönséget jelent, mint az emberiség nagy nyilvánossága. Pedig egy fűszálat is komolyan számon kéne tartanunk. Érzékeny, szakrális helyekkel megtűzdelt a világunk, ahol a táj kitartó imádkozásba merülten megsokszorozottan van ébren. És nem egy fenyő húsz méter világcsúcsmagasával mérhető az ünnep beláthatatlansága. Hanem az ember nagyságával. Pontosabban: fohásunk mennyivel szárnyalja túl árnyékunkat?

Pomáz, 2025. január 11.

A magyar lélek csodája a Kárpát-medencében*

Tisztelt Elnök Úr, tisztelt Ünneplő Közösség!

Nagy megtiszteltetés számomra a külhoni magyarság legerősebb közösségétől, a vajdasági magyarság részéről elismerésben részesülni.

A Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség Aranyplakett díja ugyan a személyemnek szól, valójában azonban rajtam messze túlmutat, ezért nemcsak a magam, hanem mindazok nevében mondok köszönetet érte, akik hisznek abban, hogy a nemzeti összetartozás érzése és akarata mindig erősebb lesz, és tesznek is azért, hogy erősebbnek bizonyuljon annál, mint ami szét akar szakítani bennünket.

A vajdasági magyarság azért a legerősebb közössége nemzetünknek, mert a XX. században Önök nem két nagy háborút éltek túl a szülőföldjükön, mint a nemzet többi része, hanem hármat.

Az elmúlt bő évszázadban a Délvidéken három háború söpört végig: a század elején, közepén és a végén – olyan háborúk, amelyekből egynek is elegendő pusztító ereje volt ahhoz, hogy országokat döntsön romba, népközösségeket nyomorítson meg, vagy töröljön ki a történelemből.

A vajdasági magyarság súlyos demográfiai áldozatokkal, de mindhárom háborút túlélte a szülőföldjén, és létével mind a mai napig igazolja azon közbölcsséget, mely szerint ami nem öl meg, az erősebbé tesz.

Az Önök ereje – kedves vajdasági magyar barátaink – ezért nem a lélekszámukban, hanem a lelkükben lakozik.

Ennek a megtartó ősi magyar erőnek a titka az, hogy a történelmi vészhelyzetekben a lélekszámban mutatkozó hiányt mindig képes a lélekben növekvő erővel pótolni és ezáltal idővel ismét számbeli gyarapodáshoz segíteni a közösséget.

Ez a képesség tartotta meg nemzetünket az elmúlt több mint ezer esztendőben a Kárpát-medencében, és – ha nem veszítjük el lélekjelenlétünket – ez fogja a jövőbeli megmaradást is segíteni.

Kedves Honfitársaim!

Az elmúlt századok során a történelem forga- tagában nemzetünkre szakadt nagy demográfiai tragédiákat könyvtárnyi szakirodalom tárgyalja, de azok mérföldköveit képesek vagyunk három szóval megjelölni: Muhi, Mohács, Trianon.

A honfoglaló és államalapító magyarság demográfiai ereje első alkalommal az 1241-es vesztés Muhi csata következményeként tört meg. Egy korabeli krónikában akkor ezt írták: *„Ebben az évben Magyarországot, mely háromszázötven éven át fennállott, a tatárok hada elpusztította.”* A történészek ma azon vitáznak, hogy Muhi után a korabeli körülbelül kétmillió magyar népességének az 50 vagy csak a 30 százaléka pusztult-e el.

Ebből a demográfiai csapásból a magyarság közel kétszázötven esztendő alatt talpra állt, és Mátyás király idejére az akkori Európa mércéjével mérve is jelentős, mintegy 4 millió lélekszámával ismét a legnagyobbá vált a Kárpát-medencében. Mohács után, a XVI–XVII. század szörnyű háborúiban a török és a Habsburgok zsoldos hada által folytatott folyamatos gyilkolás és fosztogatás, az ezek nyomán terjedő éhínségek és járványok következtében a magyarlakta vidékek ismét elnéptelenedtek, s a magyarok lélekszáma kétmillió alá csökkent. A magyarság Mohács előtti 80%-os etnikai többsége a Kárpát-medencében a XVIII. század elejére 40%-nyi kisebbséggé olvadt.

Ezután újabb kétszáz esztendő kellett a demográfiai talpra álláshoz. 1700 és 1900 között a magyar lélek ismét csodát tett. Nemcsak demográfiai, hanem kultúrantropológiai csodát is, hiszen nemcsak növekedésbe lendítette népünket, hanem befogadott és magyarrá tett sok millió nem magyart is. Ezután következett a magyar lélek és a magyar nyelv páratlanul megtermékenyítő kibontakozása, a reformkor, majd 1848-ban így született meg a modern magyar nemzet. Het-

venkét esztendővel később ezt a nemzetet sújtotta földre Trianon, ezt a nemzetet gyötörte meg a XX. század pusztító háborúkkal, népiirtásokkal, léleknyomorító diktatúrákkal, kivándorlási hullámokkal, és mindezek ellenére, minden csapás dacára ez a nemzet ma is a legnagyobb lélekszámú közösség a Kárpát-medencében, ma is a magyar nyelvet beszélik a legtöbben a Kárpátok gyűrűjében.

Mi ez, ha nem a Jóisten kegyelmének és a magyar lélek csodájának az eredménye, kedves Barátaim?

Ez lehet az éltető remény jelenlegi gyötrő kétélyeinkre is, ez lehet a történelmi bizonyítéka délvidéki írfejedelmünk, Herczeg Ferenc szavai igazának is: *„Mi, magyarok vagyunk a földgömb legszomorúbb népe, mert kigúnyolták, megostorozták és keresztre feszítették mindazt, ami nekünk szent volt. [...] De a reménység népe is mi vagyunk. A múltban többször eltemették nemzetünket, de harmadnapra megint feltámadt.”*

Tisztelt Ünneplő Közösség!

A sokféle bajok között ugyan egyre többet, de még mindig nem eleget beszélünk róla, hogy napjainkban is egy népesedési válság közepette élünk. Legsúlyosabb gondunk a lélekszám aggasztó csökkenése, amely nemcsak vajdasági magyar vagy külhoni magyar dráma – bár kétségkívül az elszakított közösségeinkben a legszembeötlőbb –, nemcsak magyarországi dráma, hanem szerbiai és európai jelenség is. Magyar szempontból azonban mindez nem enyhítő, hanem súlyosbító tényező.

Ennek a demográfiai drámának az okát két szópárban össze tudjuk foglalni: csökkenő születésszám és növekvő elvándorlás.

Mindkettőnek alapvetően gazdasági okai vannak. A születésszámok csökkenésének a legmélyebb oka egy, a jóléttel összefüggő mentális csapda.

Ezt a csapdát a modernnek mondott kor-szellem állítja azáltal, hogy azt sugallja az embereknek, a jólét nem termeléssel, hanem fogyasztással érhető el. Ebből lesz az úgynevezett fogyasztói társadalmi gondolkodás, amely szerint az új élet, vagyis a születendő gyermek nem a család termelőerejének növekedését jelenti hosszú távon, hanem rövid távon a család fogyasztói képességének csökkenését okozza.

A fogyasztói szemléletben pedig mindig a rövid táv a meghatározó.

Ez képezi tehát a legfőbb lélektani akadályát a megfelelő időben és kívánt számban történő gyermekvállalásnak, és egyben ez a szemlélet jelenti a legnagyobb veszélyt minden európai ország gazdaságára is: a csökkenő születésszámok fokozatosan csökkenő munkaerőt eredményeznek, emiatt csökken a gazdasági teljesítmény, és végső soron csökken a jólét is. Ebben a csapdában vergődik minden európai jóléti társadalom, Nyugat-Európában már az 1950-es évek óta, Kelet-Európában pedig 1990 óta.

Az elmúlt évtizedekben ebből a csapdából Nyugat-Európa a kelet-európai munkaerő importálásával akart kitörni, majd 2015 után az Európán kívülről érkező migránsok tömeges behozatalával, de egyikkel sem sikerült, sőt mindez csak súlyosbította önmaga és Kelet-Európa helyzetét is.

A kelet-európai munkaerő elszívásával ugyanis nem oldották meg saját problémáikat, csak kannibalizálták az európai munkaerőpiacot, azaz a nyugati rész felemészti a keleti rész munkaerőjét; az Európán kívüli migránsokkal pedig csak destabilizálták a nyugat-európai társadalmakat.

Az elmúlt 35 esztendőben egyetlen kelet-európai ország gazdasága sem tudta ledolgozni a nyugati gazdaságokkal szembeni azon versenyhátrányát, amelyet korábban a több mint négy évtizedig tartó kommunizmus okozott a térségben. Ez az oka annak, hogy jelenleg egyetlen kelet-európai ország gazdasága sem tud még a nyugati gazdaságokhoz hasonló munkabéreket biztosítani az embereknek. A határok megnyílásával pedig megnyílt az út a külföldön munkát vállalók előtt is.

A Világbank adatai szerint 1990 és 2015 között Európa tágran értelmezett keleti feléből – a Baltikumtól Közép-Európán át a Balkánig, Ukrajnát is ideszámítva – 25 millió olyan munkavállaló távozott Európa nyugati felébe, akinek az életkora 25 és 45 év között volt. 2015-ös becslések szerint 2040-ig további 20 millió munkavállaló fogja elhagyni Európa keleti felét, és ezek a becslések érthető módon még nem számoltak a 2022-ben kitört ukrain háború miatti népmozgásokkal.

Minden embernek – magyarnak, szerbnek és minden európainak – joga van a jóléthez, min-

denkinek joga és lehetősége van a jobb megélhetés érdekében akár el is hagyni a szülőföldjét, mindenkinek joga van eldönteni, hogy mikor és hány gyermeket akar, vagy akar-e egyáltalán gyermeket. Ezt a jogot senki, sem az állam, sem az egyház, sem a család nem vonhatja el az emberektől.

A kérdés, hogy ebben a helyzetben akkor mégis mit tehet a politika, kedves Barátaim.

Én csak arról tudok Önöknek beszámolni, hogy mire törekszik a magyar állam és a felelős magyar politika.

Mindenekelőtt tiszteletben tartjuk minden magyar ember jogát és szabadságát arra, hogy eldöntse, hol és hogyan akar élni.

Másodsorban a magyar politika lehetőségei szerint igyekszik megtenni mindent azért, hogy a magyar embereknek megélhetési okokból ne kelljen külföldre vándorolniuk, vagy ha korábban racionálisnak látszó kalkuláció alapján döntöttek úgy, hogy elhagyják a szülőföldjüket, akkor hasonlóan racionális mérlegelés alapján megérje nekik hazatérni.

A magyar politika igyekszik megtenni mindent azért, hogy a gyermekvállalás ne pénzügyi vagy gazdasági hátrányt okozzon a magyar családoknak, hanem – legalább hosszú távon – újra előnyt jelentsen.

Mindezt a magyar állam – ereje mértékéig – biztosítani igyekszik a külhoni magyarok részére is.

2010-ben többek között ezért is biztosítottuk a kedvezményesen megszerezhető magyar állampolgárságot a külhoni magyaroknak, hogy – bármilyen világpolitikai viharban vagy akár szélsőségekben – a lelki kötelékeken túl legyen egy erős közjogi kötelék is, amely minden külhoni magyart – éljen akár Kárpát-medencei szülőföldjén, akár bárhol a nagyvilágban – Magyarországhoz és az egyetemes magyar nemzethez fűz.

A magyar állampolgárság növeli minden külhoni magyar biztonságát és életlehetőségét, növelve ezzel az egyetemes magyarság erejét is.

Nos, tisztelt Honfitársaim, hogy a jelenlegi demográfiai drámában a magyar politika mennyire

lesz eredményes, azt a következő évtizedek döntik el. Annyit azonban biztosan tudhatunk, hogy a reménybeli sikerhez továbbra is elengedhetetlenül szükség lesz a magyar családok, az egyházaink és az olyan közösségeink összefogására és támogatására, mint amilyen a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség.

Mi hiszünk abban, hogy a magyarság nem az elmúlás, hanem a megmaradás népe. Hiszünk abban, hogy hivatásunk van a Kárpát-medencében.

Hiszünk abban, hogy mi, magyarok – miként az elmúlt ezredévben, úgy az előttünk álló időkben is – együtt mindig erő vagyunk, szerteszét pedig csak gyöngeség.

Hiszünk abban, hogy a magyar életerő lüktetése a Kárpát-medencében nem évtizedekben, hanem évszázadokban mérendő, és pontosan tudjuk, mert megtapasztaltuk, hogy a magyar lélek mindig képes nemcsak kipótolni, hanem fel is emelni a történelem által megnyesett lélekszámot.

Mindezért, kedves vajdasági magyar honfitársaim, bármilyen nehéz is a mostani idők járása, emeljük fel szívünket, tekintetünket és zászlónkat!

Végezetül pedig: higgyünk abban is, amit a hertelendyfalvi kántor és néptanító barátunk, néhai Borsos Tamás bátyánk bukovinai székely tömörséggel szólva így fogalmazott meg: *„Nekünk jó, mert mi rájöttünk arra, hogy szebb velünk a világ, mint nélkünk.”* Ha ezt a lelkületet adjuk tovább az utánunk jövő nemzedékeknek is, akkor a Jóisten a következő ezer esztendőben is éltetni fogja a magyar nemzetet – itt, a Délvidéken és az egész Kárpát-medencében.

„Ha az Isten velünk, kicsoda ellenünk?”

* Elhangzott a magyar kultúra napja 2025. évi délvidéki központi ünnepségén, amelyen átadták a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség Aranyplakett díját a Magyar Országgyűlés házelnökének.

Zenta, 2025. január 24.

Vasvári Pál, a szabadságharc hőse kerüljön be a magyar történelmi köztudatba!

Barabás Miklós híres rajza Vasvári Pál honvédról

Ki is volt Vasvári Pál? Annyit talán minden magyar tud róla, hogy 1848. március 15-én a forradalmi ifjúság egyik vezéralakja. Ám ha a részletekre rákérdeznénk, már nem biztos, hogy jönne a válasz.

Fejér Pál néven 1826. július 14-én született Búdön, a mai Tiszavasváriban. Apja görögkatolikus lelkész volt, édesanyja Méhay Erzsébet. A családjával 1827-ben Hajdúböszörménybe költözött, elemi iskolai tanulmányait kitűnő eredménnyel végezte. Majd Nyírvasváriban élt, és a nagykárolyi piarista gimnáziumban emi-nens tanuló volt. Később Pesten az egyetemen történelmet és természettudományt hallgatott. Megtanult németül és franciául. Bölcsészhallgató

korában tanári állást vállalt Teleki Blanka grófnő leánynevelő intézetében. Ekkor az érte rajongó tanítványai Barabás Miklóssal elkészítették a portréját. Jó szervező volt, bekapcsolódott a diákkörök munkájába. Újságot szerkesztett, verseket, történelmi dolgozatokat írt. 1847-ben Zrínyi Miklós költőről szóló terjedelmes tanulmányával elnyerte a Kisfaludy Társaság pályadíját. Hogy e munkájának közreadásakor ne keletkezzen félreértés (ugyanis kora neves történészét Fejér Györgynek hívták), megváltoztatta nevét Fejérről Vasvárira (Nyírvasváriról).

1848. március 15-én barátjával, Petőfi Sándorral, Irinyi Józseffel, Jókai Mórral, Bulyovszki Gyulával fogalmazták meg tizenkét pontos követelésüket. Délután Vasvári Pál elsőként szónokolt a Nemzeti Múzeumnál, azután részt vett Táncsics Mihály kiszabadításában. Március 19-én már az Országgyűlés színhelyén, Pozsonyban Pestváros küldöttségének népszerű tagja. A kormány Pestre érkezésekor, április 14-én ő mondta az üdvözlőbeszédet. Később Kossuth Lajos pénzügyminisztériumában titkár, majd futár, országjáró katonatorozó volt, éjszakánként hadtudományi műveket tanulmányozott, az egyetemen előadásokat tartott, fél év után képzett stratégá, honvéd hadnagy lett. 1849 januárjában Rákóczi-szabadcsapat néven több mint 500 embert toborzott, akiknek az Országos Honvédelmi Bizottmány parancsa értelmében Erdélybe, Kalotaszegre kellett vonulniuk a magyarság körében szörnyű pusztítást végző román felkelők megfékezésére. Csapatzászlójukat 1849. április 27-én Nagyvárad főterén többezres tömeg előtt szentelték fel, a zászlóánya Teleki Blanka grófnő volt, akihez Vasvárit gyengédebb szálak fűzték. Július 6-án a Gyalui-havasokban a fántânelei, ma Vasvári-havasnak nevezett hátrárészben a román túlerővel vívott öldöklő küzdelemben lelte halálát a Rákóczi-szabadcsapat 400 katonája és parancsnokuk, Vasvári Pál.

Vasvári halálának 170. évfordulóján, 2019-ben Budapesten, a Hadtörténeli Intézet és Múzeumban a Vasvári Pál Polgári Egyesület megemlékező konferenciát rendezett az 1848–49-es forradalom és szabadságharc tiszteletére. Ott adták át az általuk alapított díjat Kovács Vilmos ezredesnek, a múzeum akkori parancsnokának. A koholt vádak alapján elítélt két székely fiatalembert, Beke Istvánt és Szöcs Zoltánt is kitüntették ekkor, de csak később és nehéz körülmények között jutott el hozzájuk az elismerés. A beszédek, a hozzászólások annyira közel hozták Vasvári alakját, hogy azóta is őrzöm jegyzeteimet, a magnóra rögzített beszélgetéseket.

Ott ismerkedtem meg Péntek Lászlóval, a Körösfői Rákóczi Kultúregylet elnökével, aki a budapesti Vasvári Pál Egyesület tiszteletbeli elnöke is. Péntek László Körösfő messze földön híres szabómestere, a zsinóros menték, magyaros öltönyök alkotója, volt alpolgármester, az RMDSZ helyi elnöke, de ami ennél is fontosabb: Vasvári Pál fáradhatatlan népszerűsítője. A *Vasvári Pál – Bölcsőtől a csatáig* és *Akiket Kalotaszeg nem feled* című könyv szerzője.

Péntek László Budapesten, a Nemzeti Múzeum kertjében rendezett szoboravató ünnepségen

Hogyan kezdte kutatásait?

– A tiszavasvári Vasvári Pál Társaság jelentette meg az első könyvemet, amelyben leírtam azt a híres csatajelenetet, ahogyan én elképzeltem, és több évtizedes kutatómunkám során összeállítottam, amihez magyar, román és osztrák részről használtam fel adatokat. A kutatásban rengetegen segítettek, volt kire támaszkodnom, aki talált valami adatot, új információt hallott, már küldte is nekem. Előszedtem régi újságot, dokumentumokat, például a legszomorúbb eseményről, Vasvári halálának napjáról Kilyén Ferenc lelkipásztor számol be a magyarvalkói református anyakönyv 44. oldalán.

Ott, arrafelé Erdélyben talán szájról szájra is terjedhetett Vasváriról az emlékezés. Aból is meríthetett?

– Sajnos nem! Nem, mert tiltott volt Vasvárinak még a nevét is kimondani, ugyanis a románok nagyon haragszanak rá. Hiszen ellenük fordult, a velük folytatott csatában halt meg, ott esett el, és ők úgy mondják, hogy meg akarta őket semmisíteni. A magyarok ezért soha nem mertek róla beszélni, féltek. Inkább azok a dokumentumok maradtak fenn, amelyeket megőriztek a régi öregek, például az 1848–49-es Történelmi Lapoknak a példányai, amelyek részletesebben foglalkoztak Vasvári Pál elestével is. Ezekből készítettem egy összegezést, és akkor a történészek felkapták a fejüket, hogy „Laci bátyám, honnan szedted ezeket, erről soha nem hallottunk”. Én meg elmondtam, hogy nekem nagyon sok ilyen anyagom van. Akkor dr. Egyed Ákos kolozsvári professzor megkeresett, hogy össze kellene szedni a meglevő anyagokat és egy könyvben kiadni. Így jelent meg a *Bölcsőtől a csatáig* című kötet, amelyet a nyírvasváriak adtak ki, aztán egy bővített kiadás a budapesti Vasvári Pál Polgári Egyesülettől, ez közölte a dokumentumokat is időrendi sorrendben.

Akkor állt már Körösfőn az a híres kopjafa, amelyet Vasvári emlékére emeltek?

– Állt, de nem örültek a románok neki, ugyanis mint ahogyan említettem, finoman szólva, nem szerették Vasvárit. Állt a kopjafa, és a megyei tanács építészeti osztálya erővel le akarta bontatni. Kétfélmillió lejes büntetést róttak rám, azzal, hogy

24 órát adtak, tüntessem el. Amint utólag megtudtam, hírhedt polgármesterünknek, Funárnak az ügyvédje adta be a keresetet, vagyis ő volt ennek az intézője. Nyolc éven át nyolcszor álltam a Kolozsvári Törvényszék előtt, de hála legyen a Jóistennek, utólag mind a négy perben felmentettek. Ez Eckstein-Kovács Péter akkori szenátornak köszönhető, aki ingyenesen védett, és a román és magyar sajtónak, ugyanis a felállított kopjafára talán senki sem figyelt volna fel, de az a cirkusz, amit nyolc éven át elkövettek ellenem, olyan népszerűséget hozott Vasvárinak, hogy már Erdélyben nem volt olyan kicsi falu, olyan város, ahol ne ismerték volna az életét. Így kezdődött az ismertsége, aztán folytatódott itt, Budapesten, a XVIII. kerületben, a református templom kertjében a Vasvári-egyesület egy kopjafát állíttatott fel, amelyet mi faragtattunk ki, és adtunk ajándékba. Minden évben megemlékeznek Vasváriról egy szép ünnepség keretében, arra meghívnak engem is. Ez olyan színvonalas ünnepség, amelyet valaha álmodni sem mertem! Már-már olyan a kapcsolatunk, mintha testvérek volnánk. Dehát egy vérből valók vagyunk!

Egy kicsit menjünk vissza az időben, 1849 májusába, júliusának elejére, amikor eldőlt a Rákóczi-szabadcsapat és Vasvári Pál parancsnok sorsa.

– Május 2-án érkeztek Bánffyhunyadra, ugyanis azt a parancsot kapták az Országos Honvédelmi Bizottmánytól, hogy védjék meg a betörő román seregek pusztításától a magyar hegyi falvakat. Vasvári a szabadcsapattal 5-én felvonult a Havasra. Súlyos csapást mértek a Gyalui-havasok tájékán megbúvó román erőkre, azután felszorították őket a hegyre. A harcok során Lepiste és Alsógyurkuca több háza is a lángok martaléka lett. Ezután várakozó állásba vonult Vasvári, a századokat Incselen, Magyarvalkón, Magyargyerőmonostoron, Kalotaújfalun helyezte el, itt várva a fejleményeket. Közben Bem tábornok parancsot adott, hogy körül kell zárni a Havast, ugyanis a felszorított több mint 40 ezer román határőr és katona, akik Avram lancu parancsnoksága alatt voltak, nem tették le a fegyvert. Bem egy erős honvédcsapat bevetésével ki akarta kényszeríteni a fegyverletételt. Ennek megszervezését hadsegédére, Zarzinczky ezredesre bízta.

Megbúvólva hallgatom, mert úgy beszél a régi időkről, a katonai mozgásokról, parancsokról, mintha valóságosan is átélte volna.

– Át is élem. Látom magam előtt, ahányszor csak újra elmondom, fáj a végkifejlet. Az ezredes parancsa, hogy Déva felől báró Kemény Farkas ezredes háromezer honvéddel, Fehérvár felől Beke József alezredes kétezer emberrel kezdje meg a románok bekerítését. Gyalu felől Szépszögi József őrnagy a 123. tartalék zászlóaljjal, Kalotaszeg irányából pedig Vasvári Pál őrnagy támogassa a hadműveletet. Sorolom, hogy mely dandár csapatok álltak a parancsnoksága alatt: a 49. és az 50. tartalék zászlóalj két-két székely százada, két udvarhelyszéki század (ez fiatal újoncokból állt, akik még soha nem szagoltak puskaport), egy 47 főből álló bécsi légiós szakasz és – most figyeljen – egy 200 főből álló román utászszázad, valamint a kétszáz katonából álló szabadcsapat századai. Vasváriék július 4-én már Havasnagyfalunál táboroztak, itt kellett volna találkozniuk Szépszögiéekkel. Ez a csapat azonban nem érkezett meg, mert Bem éppen ezen a napon utazott Nagyváradra, hogy találkozzon Kossuthal, és értesült róla, hogy a cári csapatok betörték a Kárpátokba, ezért a hadjáratot visszaparancsolta. Ezt a levelet Vasvári soha nem kapta meg! Július 5-én körbekerítette őket a nyolcezres román sereg, az utánpótlást elvágta, a bécsi légiós diákokat lemészárolták. Ott maradtak élelem és minden nélkül. Másnap, 6-án 11 órakor sikerült kitörniük, és ugyanazon az úton indultak vissza, amelyen felmentek. A dandár 2/3-a megmenekült. Ámde a két székely századot (amelyek fedezték a visszavonulást) visszaszorították. Nagy támadást intéztek ellenük a hegyek ormairól: kőlavínát, gerendát zúdítottak rájuk. A bihari nemzetőr futárok vitték a hírt Vasvárinak, hogy nagy bajban vannak a székelyek. Ekkor egy pillanatig sem gondolkodott Vasvári, mind a három századát visszavezényelte a székelyek megmentésére. Irtózatos, véres harc vette kezdetét, a veszteség óriási volt mindkét fél részéről. Több túlélőt is megkérdeztek, eskü alatt vallottak Vasvári utolsó óráiról. A harc félelmetes óráiban majd mindenki másképp látta a történeteket. Azokból a visszaemlékezésekből, amelyek egyeztek, próbáltuk meg rekonstruálni végső perceit. Amikor a hegyszorosból kiérve a Meleg-Szamos jobb part-

jától pár száz méterre levő kis tisztásra fordultak, az egyik ágyú fölborult. Vasvári még oda sem érkezett, hogy mentse a magyar zászlót, amikor találat érte. Még a nyeregben tudott maradni, de az ágyútól mintegy 10 lépésnyire kilőtték alóla a lovát. Vele együtt esett el, ott, az ágyú mellett.

Nehezen tud az ember ilyenkor megszólalni...

– Lezajlott a csata, de ez nem is csata, hanem mérszárlás volt. A románok szekerekre rakták halottaikat, és elvitték őket, a magyarokat viszont pucérra vetkőztették, és egy nagy gúlába hányták szegényeket. Ott porladtak a tűző napon, és föl-falták őket a vadállatok. Egy hatalmas vízierőművet építettek itt 1994-ben, a csatateret ellepte a víz, nem állíhattunk keresztet a hősöknek, ezért haláluk évfordulójának napján a megemlékezésen koszorúkat dobáltunk a vízbe. Lelkipásztorok, papok miséztek, tartottak istentiszteletet értük. Ha jól emlékszem, talán 2018-ban atrocitás történt: a rendőrök környezetszennyezéssel vádoltak bennünket a koszorúk miatt, pedig mások mindenfélet hajigáltak a vízbe: tele volt palackokkal, gerendákkal, szeméttel, de ez nem volt érdekes, csak bennünket zaklattak. Ezért a következő évben úgy döntöttünk, hogy mindenki csak egy szál virágot dob a vízbe. Pedig nem is a virág zavarta őket, hanem a piros-fehér-zöld kis szalagok...

A budapesti Vasvári Pál Polgári Egyesület által alapított díj

Bauer Ferenc – a budapesti Vasvári Polgári Egyesület társelnöke. Milyen célt tűztek ki alakulásakor? Példaképpül szerették volna állítani a tudós fiatalot, forradalmárt és szabadságharcost, aki nem katonának készült, de a hazához hűséges lelkülete arra terelte?

– Már alakulásunkkor célul tűztük ki, hogy alakja bekerüljön a köztudatba. Gondoljuk csak el, hogy 22-23 évesen már mi mindent tett. Ha a saját fiatalságomra gondolok, felteszem magamnak a kérdést, mit tettem én ennyi idősen. A mai fiatalok többsége szintén csak az útkeresésnél tart, de Vasvári már tudta, ha szólítja a haza, mennie kell. Nekem abban a legnagyobb példa, mikor vitték a hírt, hogy a székelyek ott rekedtek, és ott az ágyú és a zászló – akkor ő nem gondolkodott, nem latolgatott! Tudta, hogy a halál torkába megy, mégis visszafordította a csapatot: kihozni a székelyeket, kihozni az ágyút, a magyar zászlót. Nem félt attól, hogy ez az életébe kerül. Nekem ez óriási emberi példaadás!

Ezért is határozta el 2014-ben, hogy minden esztendőben két arra érdemesült személyt tüntetnek ki Vasvári-díjjal, egy gyönyörűségesen megformázott plakettel és emléklevéllal.

– Törekszünk arra, hogy olyan személyek kapják, akikre ma is büszkék lehetünk, ezért is kapta 2019-ben két székely fiú, Beke István és Szőcs Zoltán megosztva az elismerést, akik éppen akkor koholt vádakkal börtönrácsok mögött voltak Romániában. Összehasonlítom őket Vasvárival: egyikük sem félt, Vasvári az életét, ők a szabadságukat áldozták magyarságukért.

Dr. Kovács Vilmos ezredes – a Honvédelmi Múzeum egykori parancsnoka. Nagyon sokat dolgozott a magyar és más nemzetiségű hadisírok ápolásáért. Sokat tett azért is, hogy a Hadtörténelmi Múzeum a nemzet katonai hagyományait ápolja. Ez és a sok-sok tudományos munka tette Önt méltóvá arra, hogy Vasvári-díjban részesüljön.

– Civil szervezettől kapni elismerést nagy megtiszteltetés, számomra visszaigazolás, hogy valamit tettem ezért a nemzetért az elmúlt negyven év során. A díjak mögött persze mindig ott van az a 150-200 ember, akiket én irányítok,

hiszen egy vezető munkáját a kollégái munkája emeli magasabb szintre.

A konferencián megfogott egy mondata, hogy a katonasírok a béke követői. Óhatatlanul eszébe jutott az embernek, mi történt Úzvölgyében már többször is. A halott katona nem ellenség! Ezért nem szabad megbolygatni az emléküket, sírjaikat. Viszont ez történt a Havasokban, és az elmúlt évtizedekben is a magyar emlékekkel.

– Európában mi is ezt képviseljük, amit mondott Klára, a halott katona nem ellenség. Itthon, Magyarországon ez teljesen nyilvánvaló és természetes, ezzel kezdtük el 2010-ben a felújításokat, és a hadisírok között ugyanúgy megújult orosz, szerb vagy román emlékhely, mint magyar. Ez számunkra nem kérdés. Ha valaki nem így gondolkodik, az kegyeletsértő!

Lomnici Zoltán – az Emberi Méltóság Tanácsának elnöke már az előző esztendőben megkapta a Vasvári-díjat, őt kérték, hogy küldetéssel menjen Székelyföldre 2019-ben. Börtönbe vitt az útja, ahol Beke István és Szócs Zoltán raboskodott, hogy az ünnepségen átvett díjat átadja nekik, ezzel egy kis biztatást is vigyen a székely raboknak... (Később derült ki, nem engedték átadni a Vasvári portréjával készült plakettet, csak felvételről nézhették meg a fiúk.)

– A család kért minket, hogy a jogi képviseletet lássuk el, segítsük a szabadon bocsátásukat, amit addig a román állam megtagadott. Én előbb láttam az egyik fogolyt, Zoltánnak az újszülött gyermekét, mint ő maga. Egy évet kellett várnia, hogy láthassa a pici fiát. Olyan emberek között töltötték mindennapjaikat a feketealmi börtönben, akik köztörvényesek, gyilkosok, súlyos bűncselekményeket elkövetők voltak. Ők csupán a magyar nemzethez tartozásukat fejezték ki azzal, hogy például Wass Albert-kötetet „birtokoltak”, nemzeti színű zászlót tartottak odahaza. És találtak náluk néhány tucat 8 centiméteres petárdát, amit szilveszterkor használtak. Ezt arra utaló bizonyítéknak vették, hogy terrortámadásra készülnek, ezért öt év börtönre ítélték mindkettőjüket. A kegyelmi kérvényt a két férfi elutasította azzal, hogy ők nem alázkodnak meg senki előtt. Bajkai

László képviselővel, Fehér László szenátorral és Tökés László püspök úrral megtettünk mindent azért, hogy kiszabadítsuk őket.

Mennyi tartás volt ezekben a fiatalokban, pedig a vád súlyos, fenyegető volt: terrorizmus! Ez is mutatja, ma is adódhat olyan helyzet, mint Vasvári életében, amikor dönteni kell: meghunyászkodjon, vagy kitartson a haza, a magyarság mellett.

– Fel kell tennünk a kérdést: Hányan lennének, akik ezt ma megtennék? Bennük van, volt tartás, a hazaszeretet adott erőt. Ez tartotta meg a magyarokat Felvidéken, Kárpátalján, Erdélyben és Délvidéken több mint 100 éven át, rendkívül nehéz körülmények közepette is: az emberi jogok sorozatos megsértése, megalázások, a beolvasztásnak a legdurvább eszközei között is – ha fogyóban is, de – az ilyen karakterű emberek megmaradnak. Ha elmegyünk Székelyföldre, jól láthatjuk, hogy a kistelepüléseken van, ahol a száz százalékot is eléri a magyarok lélekszáma, noha már több mint 100 év telt el Trianon óta. Itt, az anyaországban még mindig nehezen tudjuk, tudják elképzelni sokan, milyen lelki nyomás alatt éltek ezek az emberek Erdély, Felvidék, Délvi-

dék, nem beszélve Kárpátalja többszöri megszállása után. Persze vannak, akik nem bírják el a kisebbségi sors megpróbáltatásait, elvándorolnak vagy asszimilálódnak. A népszámlálási adatok is mutatják, leginkább Felvidéken vallják magukat egyre kevesebben magyarnak. De mégis vannak, akik kitartanak, akik hosszú évek börtönbüntetését is vállalják a nemzethez tartozásért. Nem félnek, nem féltek, ahogy Vasvári sem félt, mikor visszafordította csapatát a székelyek megmentésére.

***

Mindenkit nem emelhetek ki a ma már elég hosszú díjazottak listájából, de egyiküket még igen, hiszen 2023-ban az egyik Vasvári-díjra **Szijjártó Péter** külgazdasági és külügyminisztert jelölte az egyesület. **Tóth Kálmán** társelnök laudációját idézem, amelyben a díjazottnak a nemzethez való ragaszkodását tekintette legfontosabbnak.

„A Vasvári Pál Polgári Egyesület évente két személyt tüntet ki munkája elismeréseként a Vasvári-díjjal, egyesületünk ez évi közgyűlése egyhangúan Szijjártó Péter részére ítélte oda 2023-ban az egyik díjat a nemzetért, a határon innen és túli magyarságért végzett fáradhatatlan munkájáért.

Szuverenitásunk iránti elkötelezettségünk mögött ezer év küzdelme és kitartása áll. Az 1848/49-es forradalom és a szabadságharc örök érvényű üzenete, hogy a szabadság, az önállóság nem örökkévaló, mindennap meg kell küzdeni érte.

Szijjártó Péter kilenc éve tette le a külügyminiszteri esküjét. Azóta fáradhatatlanul és következetesen képviseli a határainkon kívül rekedt honfitársaink és hazánk érdekeit. Felülmúlhatatlan a munkabírása, kitartása és bátorsága, hiszen a nemzeti önállóság megőrzéséhez minden korban megalkuvás nélküli bátorságra van szükség.

Mindezek mellett marad ideje arra is, hogy advent idején, hajnalban a repterre menet megálljon egy pillanatra a kerületünkben, és a szemeretelepi templomban a rorátén töltekezzen lelkileg.

Mivel köztudott, hogy ön szereti a futballt, egy focihasonlattal élnék: Puskásra mondták, hogy száguldó őrnagy, így azt hiszem, nem tévedek, ha önre a száguldó külügyér jelzót használhatjuk.

Miniszter úr, kívánjuk önnek, hogy sokáig maradjon legalább annyi ereje és kitartása a munkájához, mint ami eddig is megvolt, mert akkor jó kezekben marad a magyar érdekek védelme és a nemzeti szuverenitás ügye.”

A csoportképen középen Szijjártó Péter miniszter, mellette a másik díjazott, Szörényi Levente, tőlük balra Bauer Ferenc társelnök, jobbra Tóth Kálmán társelnök

Ezek a díjak is hozzájárultak ahhoz, hogy Vasvári Pál emléke ne merüljön feledésbe. Sőt, hogy megvalósulhasson egy régi álom, egy fontos emlékjel felállítása. Hosszú várakozás után megtörtént a csoda: 2021. március 13-án a Nemzeti Múzeum kertjében halála után 172 évvel szobrot kapott Pesten Vasvári Pál. 2010 előtt a városvezetés elzárkózása miatt Budapesten nem lehetett szobrot emelni a forradalom és szabadságharc hőisének, mártírjának. De az egyesület nem adta fel. Azzal a céllal alakult meg Pestszentimrén, Budapest XVIII. kerületében a **Vasvári Pál Polgári Egyesület**, hogy a hazájáért életét feláldozó márciusi ifjúnak szobrot emeljen Pesten, az 1848-as forradalom helyszínén. Tíz év kellett ahhoz, hogy ez a cél megvalósuljon. Az egyesület megtakarításaiból és a tagok adományaiból gyűlt össze a szükséges összeg Tóth Sándor Munkácsy-díjas szobrász- és éremművész Vasvári-mellszobrának felállítására. Több helyszín is felmerült az évek során a szobor elhelyezésére: az V. kerületi Szabadság téren a volt Teleki Blanka Intézet előtti parkrész, a XVIII. kerületi Hargita tér, a Fiumei úti temető, a budai vár, de végül az Emberi Erőforrások Minisztériumának, **prof. dr. Kásler Miklós** akkori miniszternek a támogatásával a legméltóbb helyen, a Nemzeti Múzeum kertjében lett otthonra. Vasvári Pál örök álmát alussza a Gyalui-havasok lábánál, a víztározó mélyén. Reméljük, hogy szobra évszázadok múlva is itt áll majd a helyén, őrizve az ifjú forradalmár és szabadsághős emlékét.

Lomnici Zoltán, a Legfelsőbb Bíróság egykori elnöke a Vasvári Pál-díj egyik kitüntetettjeként kiemelte az ünnepségen, saját kitüntetései közül neki ez a legbecsesebb, mivel azok kaphatják meg, akik sokat tesznek a külhoni magyarokért. Emlékeztetett arra: 1849-ben Vasvári Pál a székelyek segítségére sietve a román martalócok elleni harcban esett el. Romániában ezért háborús bűnösnek tekintik. **Bajkai István** országgyűlési képviselő örök kötelességnek nevezte a megemlékezést 1848–49 hőseiről. Arról is szólt: az akkori ifjak a magyar szabadságért minden áldozatra készek voltak. Vasvári, e nemzedék vezéralakja a nemzeti érdekek védelmét pártérdekeken felüli ügynek tekintette. Példája ma is aktuális, vannak ugyanis, akiknek nehezebb időkben sem számít az egység, ha a hatalom megszerzése a tét. A képviselő arról is beszélt: ma azok tekinthetik

Vasvári Pál mellszobra, Tóth Sándor Munkácsy-díjas szobrász és éremművész alkotása

magukat Vasvári Pál szellemi örökösének, akik nem felejtik el a múltat, és felismerik azokat, akik mindig csak elvesznek a magyarságtól, de nem akarnak adni semmit.

A **Vasvári Pál Polgári Egyesület** pedig már a jövőre készül, jobbnál jobb tervekkel: 2026-ban Vasvári Pál születésének 200. évfordulóját Vasvári-emlékével szeretnék megünnepelni. Vasvári Pál egyre többünknek már igazodási pont, nemzeti összetartó erő. Kellenek a kapaszkodók, a támaszpontok, a valóságos és a lelki kopjafák, az emlékek, az emlékezések ebben a kizökkent világban, hogy Vasvári Pál személye helyére kerüljön a magyar történelmi köztudatban. Minél több fiatal ismerje meg életét és sorsát, hogy utat mutasson kinek-kinek a személyes életében, a nemzeti összetartozás erősítésében és szükség esetén az áldozatvállalásban is.

Emlékezők és koszorúzó Magyarországról és az elszakított nemzetrészekből Vasvári Pál szobránál

„A csatater színhelyére jöttem három hónapos betegeskedésem után, hogyha halnom kell, együtt haljak meg beteg hazámmal, vagy ha a hon felgyógyul, engem is gyógyítson meg az öröm, melyet ekkor élvezendek. Itt járok a nagyszerű látvány piacznán, vizsgálom a haza embereit és gondolkodom... Itt létem olyan, mint Pliniusé az Aethna-kitörés rémjeleneténél.”

(Vasvári Pál emléksorai Kalotaszegen pár nappal halála előtt)

A csend hangja

P. Maklári Éva

Egy festmény a falon

Mikor Jézust néztem, ahogy ott
 ül a Gecsemáné-kertben, kezét
 összekulcsolva, elgondolkodva
 a végtelenbe néz, még nem tudtam,
 mit jelent érezni a jövőt, látni a
 láthatatlant, még nem tudtam.
 Szaladtam volna szelet csapkodva
 játszani a napsütéssel, kiskamasz-
 létem örömbé ölelve, fénybe zárva.
 De nagyapám átölelt, megsimogatta
 fáradt, még festékes kezével a vállam,
 a szoba csöndje fölém hajolt, s
 én röpködő angyalkákat láttam,
 vitték fölöttem a napokat, éveket.

Nézem a képet, az estébe hulló
 tájat, megértve a csöndbe záródó
 test, arc néma magányát, az elfogadást,
 a felkészülést.

Lépteim

Lassan lépkedek az úton,
 cipelem láthatatlan bőröndjeim,
 feszítik gerincem, vállam, térdem.
 Elviszek mindent, mit évek során
 összegyűjtöttem, elraktároztam,
 mint gondos gazda a termést.
 Az állomás már nincs túl messze,
 a vonat bent áll, még nem indul,
 a forgalmista kezében még pihen
 a tárcsa. A jegy már zsebemben.
 Megváltottam első sírásommal,
 szemnyitással, de még hiányzik
 a dátum, s azt sem tudom, hogy
 lassú-e a szerelvény, vagy sebesen
 iramodó száguldó expressz. Egy
 biztos. A végállomáson várnak rám.

Átutazó

Átutazó vagyok az idő tengerén,
 végtelen vizek hajói hoztak,
 vitorláim nem repültek soha
 a széllel, de evezve is partot értem.
 Most nézem a hátrahagyott tengert,
 hol sötétén ragyog, hol kéken.

Balaton ősszel

Kitaszítottak

Nincsenek egyedül a társadalomban, ám sorsukról a társadalom – azt hiszem, nem tévedek – nagyobb része szinte semmit sem sejt. Még most sem sejt. A kitelepítettek sorsáról van szó. Azokról az emberekről, akiket ártatlanul elűztek otthonukból az ötvenes évek politikai forgatagában. Hogy miért? Nos, erre a kérdésre a legnehezebb válaszolni. Ha hivatalosan akarnánk fogalmazni, úgy definiálnánk ezt a fogalmat, hogy olyan cselekedet ez, melynek során egy állami hatóság egy terület – ház, város, térség – lakosait (vagy azok közül jó néhányat) ideiglenesen vagy véglegesen más lakhelyre költözteti, majd többnyire nem engedi visszatérni otthonába. Vizsgálódásaim során azt is megtudtam, hogy a kitelepítés, mint fogalom, a nemzetközileg is ismert internálás magyarországi formája. Úgyes, mondhatjuk, ebben is sikerült valami különlegeset alkotnunk. A zsidó lakosság internálásáról s a haláltáborok működéséről a magyar lakosság viszonylag hamar értesült. Mint ahogy arról is, hogy mily sok, több százezer magyar embert hurcoltak el a második világháború végén a Szovjetunióba, munkatáborokba. Mindegyik helyen a halál várt rájuk. A haláltáborok, munkatáborok működéséről sok információ jutott el hozzánk annak idején. Ám a magyar emberek, magyar családok kitelepítéséről, annak okairól bizony jó sokáig nem értesültünk, s úgy tapasztalom, hogy még mindig keveset tudunk. Itt nem egy népcsoport elleni fenekedés volt a cél, hanem azoknak az eltávolítása, akiket bizonyos emberek politikailag veszélyesnek minősítettek. Például Rákosiék. Az akció egyben azt is jelentette, hogy ezeknek az embereknek a vagyonát is elkobozták. Mindez jórészt 1948 és 1953 között történt.

Február 25-e nálunk **a kommunista diktatúra áldozatainak emléknapja**. Szomorú, de igaz, hogy bizony sok-sok családnak van mire emlékeznie. Ezért is gondoltam, hogy ennek a diktatúrának az egyik „eleméről”, a hazai deportálá-

sokról írni kell, mert még mindig nem ismerjük jól a történelmünket. Szóval: kitelepítés. Ez esetünkben nem azt jelentette, hogy egy-egy természeti katasztrófa elől kellett más helyre elszállítani az embereket, mint ahogy ez mostanában tornádók, árvizek idején gyakran megesik szerte a világban, és nem is a háborús romok miatt utaztatták őket több száz kilométerre otthonuktól. Ezek a kitelepítések aljas politikai akciók voltak. A gonoszok sokféle indokot gyártottak arra, miért is kell elűzniük az otthonukból a családokat, ráadásul szétszakítva a családtagokat, hiszen gyakran előfordult, hogy például a családfőt Recskre, a feleséget a gyerekekkel, mondjuk, Hortobágyra telepítették ki. Elfogadható magyarázat sosem született, mert nem is létezett ilyen. A magyarországi kitelepítések – s ezekre cseppet sem lehetünk büszkék – nem időjárás okozta tragédiák miatt történtek meg nyugati határainktól keleti határainkig, hanem politikai alapú, aljas és hazug tisztogatások voltak. Történelmszeink erről sokat írtak már, de a kitelepítettek nehezen szó-laltak meg, még hosszú évekkel hazatértük után is. S ez sajnálatos. A történészek szakszerű és minden részletre kitérő politikai magyarázatait jól ismerjük, és hálásak is lehetünk értük, ám a kitelepítettek hangját mindmáig – egy-két kivételtől eltekintve – keveset hallhattuk. Sokáig, nagyon sokáig a „fortélyos félelem” igazgatta ezeket az embereket. Pedig – én legalábbis úgy gondolom – sorsukat megérteni, átélni csak úgy tudjuk, ha minél többen beszélnek róluk nekünk, ha le merik rombolni a hallgatás falát. Sokáig, nagyon sokáig nem merték ezt megtenni. Aztán némiképp változtak az idők, és bátrabbak lettek a kitelepítettek is. 2009-ben rádiós kollégám, Róka Zsuzsa, aki az Őrség szülötte, megalapította az Őrségi Kitelepítéseket Kutató Egyesületet. Addig bizony kevesen tudtak arról – nem a történészekre gondolkodok –, hogy nyugati országrészünk lakossága is nagyon megszenvedte a kitelepítéseket, a kény-

szermunkát, sokan közülük a messzi Hortobágyra kerültek. Az egyesület megalakulása óta számos kitelepítés-emlékművet állított fel szerte az Őrségben. Kutatómunkájának a része az is, hogy megszólaltatja a még élő kitelepítetteket. Ők nem történelmi, politikai magyarázatokkal szolgálnak, hanem saját sorsukról vallanak. Úgy gondolom, az átélt évekről a leghitelesebben ők tudnak beszámolni. Számos ilyen „vallomást” őrzök magam is, hiszen több kitelepített emberrel beszélgettem munkám során, s megtapasztaltam, hogy minden történelemkönyvnél érdekesebben és szívhez szólóbban tudnak a kényszermunkatáborokban átéltekről mesélni.

Álljon itt most néhány vallomás, olyan embereké, akiket vagonba zártak, akiket kitelepítettek környezetükből, s megfélemlítve rabszolgának hurcoltak el. Bita Judit így emlékezett: „1953-ban listán voltunk, napokig ruhában feküdtünk, mert nem tudtuk, mikor jönnek értünk. Én 5 éves voltam, a bátyám 13. Vagonban utaztunk, vittük a kutyánkat is. Földes szoba-konyhát kaptunk. Ácsteszéren, Komárom megyében. Körülbelül 4 évig éltünk itt.”

Fekete Sándor gyermekkori emléke az elmenekülésről így szól: „Szüleim három kisgyerekekkel – 5-3-1 évesek – indultak el Pankaszról. Vagonban utaztunk. Vittük a cicánkat is. Celldömölkön megállt a vonat, vizet vettünk fel, a cica meg kiugrott, és sajnos eltűnt. Először Bögöly-pusztán egy földes kamrát kaptunk, itt éltünk pár hónapig. Öcsémért pár nap után egy pankaszi szomszédasszonynak kellett eljönni, és haza kellett vinni őt Lina nagymamámhoz, mert állandóan sírt. Szüleim a mezőgazdaságban dolgoztak. Mi,

gyerekek a föld végében voltunk hagyva. Aztán gyalog jártam az általános iskola első osztályába Bakonyszombathelyre.”

A Bajánsenyére nősült Mihály Dezső 40 holdas gazdálkodót élete derekán, 1950 júniusában hajnali álmukból felverve deportálták feleségével, Zsoldos Eszterrel s már dolgozó nagyfiával, Dezsővel, valamint kisebbik fiával, Győzővel, öt éves kislányával, Margittal és apósával. A marhavagonban való kétnapi utazás után Hortobágyra értek. Kónyatanya kényszermunkatáborában találták magukat. A felnőttek és a nagyobb gyerekek itt 3 év 3 hónapot raboskodtak, az életkora miatt kérvényre elengedett kislányt egy senyeházi sógor vitte haza. Hogy azután éppen melyik rokonnál nevelkedett, arról ritkán érkezett, rendőrileg ellenőrzött levelekből értesülhettek a szülei. Az 1953-as táborfeloszlátás után a határsávba zárt Őrségbe ők sem mehetek haza, így öten a közeli Kustánszegen kerestek megélhetést. Csak az '56-os forradalom után települhettek vissza szülőföldjükre. A kislányuk visszatérhetett a családjába, de az elsőszülött Dezsőt gyógyíthatatlan betegség miatt elvesztették. A családapá a gyász és a teljes kifosztottság mélységéből írt levelében ez olvasható: „...ki lettem telepítve ...mindenem elveszett.” A hortobágyi augusztus forróságát haláláig érezte. „A legrosszabb a szomszédosság volt. Meg a végtelen gyaloglások” – mondta. Mosolyogni haláláig nem látták őt. Temetésén Sinka István *Hívna a csillagok* című versét hallhatták a tőle búcsúzóik. „Ág vagyok csak itt a télben, / rianás a magyar jégben, / sikoly a nagy síki szélben, / s tábla az Isten kezében.”

Tél a Sashegyen 1.

Közeleg

Csontos, hideg ujjakkal szorít markába
vigasztalanul a novemberi reggel.
A borostyán ágai néha megrezzennek,
fekete rigó rendezi téli otthonát,
vagy valami élelmet keres.

Nagy lakoma után leszedett asztal
– foltos, gyűrött az egész rideg kert.

Az éjjel feketéllő nyolcvanéves fenyők
most zölden, sóhajtozva
nyújtózkodnak a szürke égbolt felé.
A tiszafa ágai végén cseppek csillognak.
Siratóének szólna...?
Elrejtőztek az énekesmadarak –
kinek van kedve ilyenkor dalolni.

A sün, a kert kedvence, is elkészítette
levélvackát, tavaszi szerelemről,
mostan színes bogyókról álmodik.
Csend van. Félelemmel teli csend:
jönnek a csipős, a fákat, bokrokat
vacogtató hideg szelek,
száraz faleveleket zörgetve.

Oda a természet halotti némasága.
De benned csend van.
Teremti a jászolt körülállók reménye –
közeledik, melegedhetsz.
Nézz csak az égre fel.
Kövesd a CSILLAGOT...

Ima – 2025

Napfény szülte anyánk,
csillag nevelte anyánk,
földszavú anyánk,
tűzlelkű anyánk;

meggyalázhatatlan,
megalázhatatlan,
elhagyhatatlan, kihagyhatatlan,
feledhetetlen,
szomoríthatatlan
Mária.

mosolygó,
simogató,
hazahívó,
boldogító,
szabadító,
békítő,
bátorító,
hűséges,
hűséget
remélő,
könyörületes,
könyörgő,
parancsoló,
hitet váró,
hitet adó,
erőt adó,
erőt váró,
Fiánál értünk esdő, Mária.

Kezét soha le nem vevő,
erejét nem rejtő,
megadást nem tűrő
isten-anyja-ember-Mária

Pajzs-
Kard-
Hit-

Szív-
Hús-
Csont-
Vér

Mária.

Jézus anyja,
anyánk, Mária,
a Mindenség szűz Anyja.

Könyörgésünket meghalló,
kezünket megfogó,
szívünket megvédő,
látóvá,
hallóvá,
beszélővé,
ézővé
tevő, Mária,
könyörödj érettünk!
Könyörgünk érted.

Ne hagyj el minket!
Nem hagyunk el téged.
Nem hagyunk ki téged.
Nem feledünk téged.
Nem hagyunk feledni téged.
Imádkozz értünk!
Imádkozunk érted,
veled,
neked,
fiadnak,
fiadért,
magunkért.

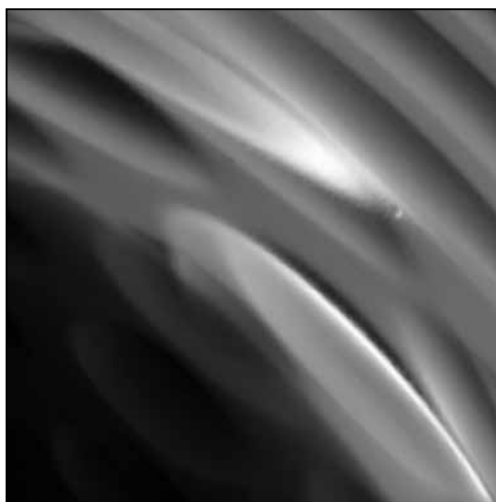
Fényességédért,
az Isten-fényért,
a fény-Istenért,
az örök világosságért,
a neked gyújtott egy szál gyertyáért,
a békesség tüzéért
a halál fényességéért,
mindörökké
Szűz Mária,
üdvözlégy és irgalmazz
és védelmezz és könyörülj.

Harcterek védelmezője,
harcosok reménye,
haldoklók vigasztalója,
a halál könnyítője,
angyal-Mária,

ínségünkben velünk lévő,
ínségünktől szenvedő,
ínségünkből menekítő.

Gyökerünk, lombunk, csillagunk,
Napbaöltözött Asszony.
Mindenség melege.
Imáinkba visszatérő,
imáinkat visszaadó.
Koronánk szentséges őrizője,

Boldogasszony Anyánk, segíts!

Születés

A szellemi honvédelemről*

Honnan tudható, hogy van szellemi hazánk? Melyek a magaslatai és mélységei, hegyei, völgyei, folyói, tavai vagy éppen tengerei? Ez lenne az Illyés Gyula-i „haza a magasban”, amelyre mindannyian felnézhetünk, amelyet nem darabolt szét a háborús győztesek önkénye 1920-ban?

A szellemi haza a magyarság szellemi kincstára, mindannak a tudományos, népművészeti, művészeti, építészeti alkotásnak, hitnek, bölcséletnek és még sok más szellemi eredménynek az összessége, amelyet magunkénak mondhatunk, amelyet nemzetünk legjelentősebb személyiségei, közösségei hoztak létre az elmúlt évezredek folyamán.

Szellemi hazánk ismeretére és szeretetére éppúgy szükségünk van, mint hazánk megismerésére, bejárására. Lehet, hogy még annál is nagyobb, mert szellemi adottságaink, ismereteink és készségeink – erkölcsi alapállásunktól, érzelmi elkötelezettségünktől a foglalkozásunk, hivatásunk megválasztásáig – mindent meghatároznak. Meghatározzák történelmi gyökereinkhez, magyarságunkhoz, identitásunkhoz való viszonyunkat is.

A szellemi honvédelem egyik hazai úttörője, Szabó Zoltán a népi írók mozgalmának jelentős képviselője volt, aki íróként, szociográfusként maradandó örökséget hagyott ránk. 1939-ben ő hívta fel a figyelmet a magyarság szellemi értékei védelmének szükségességére. Az ő megfogalmazásában a szellemi honvédelem „egy olyan gondolkodási rendszer képviselete és propagálása, mely magyar ügyekben nem ismer más tanítót, mint a magyar nagyokat, nem ismer más kritériumot, mint a magyar érdeket, és nem keres más célt, mint a független, szociálisabb és magyarabb Magyarországot”.

Miért kellett és kell ma is védeni szellemi értékeinket, szellemi hazánkat? Talán ma is valamiféle veszély fenyegeti?

A szellemi teljesítmények versengése a mai ember számára jól ismert, köznapi jelenség, le-

gyen szó akár technikai eszközökről, tudományos felfedezésekről, akár művészeti vagy ideológiai irányzatokról és divatokról. Az sem titok, hogy miért versengenek egymással a szellemi teljesítmények, és hogy mi a tétje a versengésnek. Ugyanaz, mint a Földünk területeiért, ásványi kincseiért, energiahordozóiért folyó versengésnek. A tét, hogy a „nagy szállítók”, a világhatalmak – akár az anyagi termékek versengésében a globális termelők – el tudják-e adni, rá tudják-e oktrojálni minél több ország szellemi életére a maguk portékáját, háttérbe tudják-e szorítani a kisebb közösségek saját szellemi termékeit? Létrejött a globális piac ezen a területen is, manapság törvényszerű, hogy a szellemi termékek is piacra kerülnek. Mindannyian tudjuk, hogy mekkora világpiacot szolgál ki a filmgyártás, és hogy ezen a piacon milyen egyértelmű túlsúllyal vannak jelen a legnagyobb gyártók, így pl. az USA filmiparának termékei. És nemcsak az amerikai gyártók, de az amerikai filmforgalmazók is uralják a világpiacot, néhány olyan független nagyhatalom kivételével, mint Oroszország, Kína vagy India. A zeneművészet esetében elsősorban a könnyűzene területén lett még egyértelműbb az angolszász gyártó, forgalmazó, közvetítő csatornák világuralma: egyértelműen meghatározza a glóbusz rádió-, tévé- és internetszolgáltatóinak kínálatát. Hasonló tapasztalatok alapján fogalmazta meg Szabó Zoltán is a szellemi honvédelem fontosságát, amikor a 20. század technikai lehetőségei következtében az ún. „tartalomgyártás” – a film- és hanglemez készítés – iparrá fejlődött. Abban az időben még az európai nagyhatalmak vezették a „piacot”, Közép-Európában például a német terjeszkedés veszélyeztette a kisebb, nemzeti „piacokat”, a nemzeti alkotások, értékek létrejöttét és forgalmazását. A nagyobb tőkével rendelkező német cégek uralták a gazdasági életet, gyártásban, reklámerőben messze meghaladták a magyar vállalkozások lehetőségeit, felvásárolták előlük a piacot. 1945 után az

ún. szocialista országokban a szovjet kulturális alkotások, filmek, irodalmi művek stb. politikai támogatottsága és a marxista-materialista ideológia uralmi helyzete akadályozta esetünkben például a magyar szellemi értékek létrejöttét és megbecsülését, a szellemi élet szabadságát.

Az említett példákban kitűnik, hogy többnyire valamilyen nemzetközi versenyben kell a szellemi honvédőknek képviselniük, védelmezniük saját szellemi hazájukat. De milyen esély lehet ennek a nyilvánvalóan aránytalan erők közötti küzdelemnek a megnyerésére?

Nehéz kérdés, amelyet nem is szabad feltennünk: akkor is teljes erőbedobással kell védenünk szellemi hazánkat, a magyarság több ezer éves szellemi kincsesládáját, ha esélytelenül kevés eszközzel rendelkezünk, ha kevés a ráhatásunk például a globális politika és gazdaság eseményeinek alakulására. Az elmúlt évszázadok folyamán mindig sok minden fenyegette szellemi hazánk legfontosabb területeit: anyanyelvünket, keresztény hitünket, templomaink és iskoláink létét és működését, tudományos műhelyeinket és gyűjteményeinket. Kiszolgáltatottságuk mindig összefüggött történelmünk tragikus eseményeivel, a tatár, a török vagy a Habsburg-birodalom terjeszkedésével, gyarmatosító szándékával. Napjainkban is folyamatos a Trianon idején lementszett jelentős szellemi központjaink, az ott működő egyetemek, levéltárak, templomok, múzeumok, emlékhelyek, de még a temetők sorvadása, beolvasztása is. Jelenleg talán újabb, a haza területi veszteségeivel együtt járó veszélyektől nem kell tartanunk, bár még ilyesmi sem kizárt háborús jelenünkben. De a globális szellemi ipar, amely rátelepedett – a tudományos felfedezések, találmányok piacától, az ideológiák harcától, az ateizmus, a genderelmélet vagy a nem keresztény vallások erőszakos terjesztésétől kezdve a nyelvek versengésén, a tehetségek toborzásán át a művészeti divatok gyors, globális befolyásolásáig – minden szellemi területre, reális veszélyt jelent valamennyi nemzet szellemi értéktárára nézve. Tehát korunkban sem csak a magyar szellemnek van szüksége védelemre, hanem minden olyan nemzeti értékegyüttesnek, amely nem a globális hatalmi és gazdasági erőter kedvezményezettje. És ha jobban körülnézünk, láthatjuk, hogy minden jelentős történelmi

közösség gondot is fordít saját szellemi hazájának védelmére. Nem árulok el nagy titkot, amikor megemlítem, hogy például a magyar nyelvnél lényegesen elterjedtebb és nemzetközileg ma is ismertebb francia nyelv védelmét egy komoly, párizsi székhelyű, állami fenntartású nyelvvédő intézet látja el. Ennek az intézetnek kiemelt feladata pl. a nemzetközi frankofón társaság irányítása és hatékony működtetése a „frankofón közösségek” támogatása érdekében. Beleértve azokat az afrikai vagy távol-keleti stb. országokat is, amelyeknek a gyarmati időknek köszönhetően ma is a francia a hivatalos nyelvük (vagy ez az állapot csak a közelmúltban szűnt meg), illetve a svájci vagy kanadai francia nyelvű közösségeket, de Romániát is. Tud valaki arról, hogy volna-e esetleg nálunk is egy hasonló feladatokkal megbízott tudományos, állami intézmény? Vannak kis egyesületek, kis szellemi műhelyek, amelyek saját elhatározásukból, saját felelősségvállalásukból anyanyelvünk védelmével foglalkoznak, de persze lényegesen esetlegesebb, kisebb hatékonysággal, mint azt egy állami intézmény tenné, amely képes volna például a szükséges nyelvvelvédelmi törvények megfogalmazására, azok betartásának ellenőrzésére. Franciaországban, Ausztriában – akármilyen multikulturális széljárás is van – nem jelentenek állandó célpontot pl. a kabaréműsorok számára a tájnyelvek, nyelvjárárok, hanem igyekeznek tudatosítani és minél épebben megőrizni ezeket a nyelvi értékeket a médiavilág internacionalizmusának sodrásában: helyük van a közoktatásban és a közszolgálati tévé- és rádiócsatornák rendszeres műsoraiban.

A szellemi honvédelem egyik legfőbb feladata annak hangsúlyozása, hogy az emberiség mérhetetlen szellemi kincsesládájában minden nemzet szellemi értékeinek helyük van, minden nemzet szellemi értékeire szükség van. A kisebb lélekszámú nemzetek szellemi eredményei éppúgy kiemelkedően fontosak lehetnek, mint a nagyoké és a legnagyobbaké. A tehetségek felvásárlása, a gazdaságilag, katonailag legerősebbek javára való hasznosítása helyett az autonóm nemzeti műhelyek sokasága szolgálja leghatékonyabban nemcsak a kis történelmi közösségek fennmaradását, de az egész emberiség szellemi előrehaladását is. A saját kultúráját képviselő, a saját szellemi hazájában működő és ott megbecsült

tudós, művész, alkotóember teheti le a legtöbb értéket az emberiség közös asztalára is. Ennek a tételnek az igazságát bizonyítja, hogy mára az egész világon a legtöbb jelentős innováció Svájcban, Európa egyik legkisebb országában születik. Nyilvánvaló, hogy vannak olyan, első-sorban a természettudományok körébe tartozó területek, mint az űrkutatás, részecskekutatás, génkutatás..., amelyek különlegesen nagy anyagi ráfordítást igényelnek, de ezek a létező sokféle alkotóterületnek csak kis töredékét jelentik. Valójában ma is a nemzeti oktatási intézmények, kutatóintézetek, művészeti intézmények és műhelyek, vallási intézmények, közgyűjtemények: könyvtárak, múzeumok, levéltárak vagy a színházak, hangversenytermek, kulturális médiacsatornák stb. jóléte, szellemi színvonala, igényessége, saját környezetükre tett hatásuk, népszerűségük és elfogadottságuk alapozza meg egy-egy történelmi közösség életképességét és nemzetközi megítélését.

A szellemi honvédelem feladata, hogy a szellemi haza értékeinek megismerésére, megőrzésére, megbecsülésére és folyamatos gyarapítására ösztönözze egyrészt a politikai döntéshozókat, másrészt a szellemi élet minden szereplőjét,

harmadrészt, de nem utolsósorban a szellemi javak célközönségét, a mindennapi embereket, a nemzet tagjait is. Figyeljen és figyelmeztessen saját értékeink képviselőjének fontosságára mind a hazai szellemi-kulturális életben, mind a globális szellemi erőterben. Bármennyit is változik körülöttünk a világ, egy nemzet rangja, elismertsége ma is, és a jövőben is azon múlik, hogy fel tudja-e mutatni, meg tudja-e ismertetni az értékeit, van-e kellő önbecsülése és megalapozott önértékelése. Hogy az értelmisége, a szellemi és gazdasági vezetőrétege mennyire emancipálódott és szuverén. Szellemi szuverenitás nélkül nincs nemzeti szuverenitás sem. Sőt, igény sincs a nemzeti szuverenitásra, a nemzet szabad és önálló létére és fennmaradására.

Tehát nagy és fontos feladatai vannak ma is a szellemi honvédelemnek. Adja Isten, hogy minél többet elvégezzünk belőlük.

* Elhangzott a 2024. évi Szellemi Honvédő díj átadóján, 2025. január 17-én, Budapesten, a margitszigeti Ensana Thermal Hotel tanácsstermében.

Az Aracs szerkesztői szívből gratulálnak Mezey Katalinnak!

Fénysuhanás 2.

Naplójegyzetek XXVIII.

Március 15-e dicsősége

A *Nemzeti dal* mellett a *Mit kíván a magyar nemzet?* című, a 12 pontot is magában foglaló proklamáció az 1848. március 15-ei magyar forradalom ránk maradt legfontosabb dokumentuma. A *Nemzeti dal* születéséről tudjuk, hogy egyetlen éjszaka alatt készült el vele Petőfi Sándor. Ismerve az ő rendkívüli tehetségét, nem csodálkozunk azon, hogy ugyanakkor ez a verse sem egyetlen napnak szól, hanem a megírása óta eltelt sok-sok évtized alatt sorai megszólítottak és megszólítanak minden magyart, aki érzi, hogy veszélybe került nemzeti függetlenségünk, és hajlandó annak kivívásáért áldozatot hozni. Modern kori történelmünk szabadsághiányos időszakai számos ilyen alkalmat teremtettek, elég, ha csak az 1956-os magyar forradalomra utalunk. De a Kádár-korszak évtizedeiben is sok szívet megdobogtattak a versben megfogalmazott eskütétel szavai. Nem volt véletlen, hogy azokban az időkben március 15-e megünneplése állami monopóliumnak számított, és azokat, akik nem hivatalos ünnepségen vettek részt, hanem saját elhatározásukból gyülekeztek például a budapesti Március 15-e téren, a Petőfi-szobornál, még az 1970-es években is begyűjtötte a rendőrség. Sőt, már az ünnep előestéjén megelőzéseképpen is összeszedtek és rendőrségi fogdába zártak mindenkit, akit a rendszer magára nézve veszélyesnek tartott: fiatal értelmiségieket, munkásembereket, ismert ellenzéki politikusokat egyaránt.

A *Nemzeti dal*hoz hasonlóan a 12 pont sem csak egyetlenegy napra volt érvényes. Követelése 1825-től, az első reformországgyűléstől kezdve a magyar reformkor évtizedei alatt érelődtek meg. Ha korábban ilyen összegzetten nem is jelentek még meg, a forradalmi ifjúság képviselői, Petőfi, Jókai Mór, Irinyi József, Vasvári Pál és a többiek jól ismerték a függetlenség,

az alkotmányos rend és a polgárosodás iránti igény sarokpontjait. Az 1848-as párizsi forradalom hírére, majd a március 13-i bécsi forradalom mintájára egyetlen petícióban foglalták össze a reformfolyamat legfontosabb téziseit, hogy ezzel segítsék a pozsonyi országgyűlés munkáját. Az akkori forradalmi ifjúság józanságára és megfontoltságára vall, hogy a címadó kérdés – „Mit kíván a magyar nemzet?” – alá összefoglalásul egy rövid mondat került: „Legyen béke, szabadság és egyetértés.” Ez az öt szó sokat megőrzött március 15-e dicsőségének titkából.

Tény, hogy nemcsak Petőfi verse, de a proklamáció és benne a tizenkét pont számos követelése máig érvényes, sőt, egy szuverén, saját sorsát intézni kívánó nemzet számára mindig is az lesz. Ilyen a sajtószabadság – amely ugyanakkor nem jelenti a sajtó felelősség nélküli, mindenkifeletti hatalmát. Ilyen feltétel a felelősen és folyamatosan működő államszervezet és országgyűlés, de ilyen az állampolgárok törvény előtti egyenlősége is. Az is hosszú távra érvényes, hogy legyen magyar honvédség, és hogy idegen katonák ne tartsák megszállva az országot. És az is, hogy közteherviselés biztosítsa az államszervezet működésének forrásait, azaz legyen pénzügyi függetlenség, mint ahogy az is érvényes követelés, hogy a politikai ellenfelek is élvezhessék a szabadságot. Végül jelentős a 12. pont is: az „Unió Erdéllyel” követelés a magyar történelmi közösségek egységét, szabad együttműködését fogalmazza meg.

Nemzeti ünnepeink kapcsán gyakran elhangzik, hogy mi, magyarok főként veszteségeinket, vereségeinket ünnepeljük. Ha az 1848–49-es szabadságharc – jellemzően egy nagyhatalom beavatkozása következtében – valóban el is bukott, dicsőségét a március 15-ei vértelen forradalom máig érvényes szellemi öröksége biztosítja: Legyen béke, szabadság és egyetértés köztünk!

Ferenczes István köszöntése

Pünkösöd szombatján zarándokok serege lepi el a Kis- és Nagysomlyó-hegy közötti nyeretget. Pokróccal, kisszékekkel, degesz hátizsákokkal megpakolva, nemzetiszín szalagos szalmakalapban vagy „NY” monogramos baseballsapkában százezrek telepednek le a Hármashalom-oltárral szembeni és a mellette nyíló domboldalakra. A katolikus egyház által 1444 óta elismert kegyhelyen, a csíksomlyói Szűz Mária lábánál évszázadok óta gyűlnek össze a székelyföldi és moldvai magyar hívek, akik falujukból, városukból elindulva virággal díszített zászlók és keresztek alatt akár több napon át is gyalognak, hogy a búcsú előestéjén célba érjenek. Az elmúlt harminc évben pedig sok ezren érkeznek már vonattal, autóbuszokon, autókön, Magyarországról és más országokból, akár a tengerentúlról is. A havasok távoli koszorújával határolt, megindítóan tágas égbolt alatt azért gyűlik össze a világ hívő magyarsága, hogy a hálaadó szentmise alkalmával egymással és a teremtő Istennel is egy levegőt szívjon.

Nemegyszer ott voltunk mi is, messziről érkezett, korosabb házaspár. A feljutáshoz többnyire a rövidebb, bár meredekebb oldalt, az erdei utat választottuk, útközben meg-megállva, megpihenve. Így volt ez akkor is, amikor a fák között egyszer csak megpillantottuk kedves helybéli költő barátunkat, Ferenczes Istvánt. Elegáns, fekete öltönyben, kihajtott gallérú, hibátlan fehér ingben, fényes fekete félcipőben, hosszú nyelű esernyővel a kezében lépdelt a köves, rögös ösvényen, pontosan úgy, ahogy ünnepi szentmisére illik menni. Nem volt nála sem kabát, sem hátizsák, sem pokróc, de még kisszék sem, mint nálunk, felpakolt zarándokoknál. És mintha nem is a földön járt volna, hanem legalább húsz centivel fölötte.

– Pista, te csak ilyen legényesen? Mint egy igazi székely úr? – nevetett rá János a baráti kézfogások és hátba veregetések után, a ritka találkozás örömeivel.

– Hát persze! Úgy kell! – felelte önérzetesen barátunk, és mint a góbé viccek székelye, többet nem is tett hozzá.

Együtt ballagtunk hát fel a nyeregbe, ő is letelepedett pokrócunkra, az egyre erősebb napsütésben meglangyosodott vizet ivott üvegünkéből, és velünk sorakozott fel a szentáldozáshoz. A

szentmise előtt és után pedig szakadatlanul a közös írói, lapszerkesztői gondokról folyt a szó, és a mindenféle nehézségekről, sürgető bajokról.

Aztán egy meghitt és fölemelő élménnyel gazdagabban – a békésen széledező tömeggel együtt – mi is elhagytuk a nyeretget. Addigra meggyegettünk már minden fontos dologról, ami csak beleférhetett csíksomlyói látogatásunk napjaiba.

Elegáns búcsúi megjelenésén eltűnődve végül is megvilágosodtam afelől, hogy Ferenczes Istvánnak, a sok más elismerés mellett Babérkoszorú és Kossuth-díjas költőnek, prózaírónak, a Hargita megyei Székelyföld című kulturális havilap alapító főszerkesztőjének, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagjának nyilván foglalt helye volt és van mindenkor a Hármashalom-oltár előtti széksorokban, ahol neves egyházi személyiségek mellett köztársasági elnökök, miniszterek, képviselők és más fontos emberek ülnek. De Ferenczes István nem használta kivételezett lehetőségeit: nem autóval ment, hanem a zarándokokkal együtt gyalog ballagott föl a nyeregbe, és nem tartotta többre az illusztris VIP-vendégeket a régi költő barátok társaságánál. A kényelmes karszékek helyett ünnepi öltözetében odatelepedett hozzánk, a leterített pokrócra, és együtt térdepelt velünk, ahogy a liturgia megkívánta, az Úristen színe előtt.

Így volt. Mindez nem véletlenül jutott épp mostanában az eszembe, hanem mert nemrég, 2025. január elsején ünnepeltük Ferenczes István 80. születésnapját. Komoly évforduló ez: aki megéri, tudja, hogy miről beszélek. Ebből az alkalomból köszöntöm tehát soraimmal Székelyföld jeles szülöttjét, és kívánom, hogy adjon az Isten még számos, alkotóerőben, jókedvben, egészségben megélt esztendőnek, írja továbbra is emlékezetes verseit és prózáit mindannyiunk örömeire és az egyetemes magyar irodalom gazdagodására.

Együtt vagy külön

– Nagy divat manapság megszólítani a fiatalokat, ha 18-20 éves koruk után is otthon laknak – mondta idős tanár nénink. – Fel nem tudom, fogni, hogy miért ne lakhatna valaki egyetemistaként vagy akár dolgozó emberként is együtt a szüleivel, ha megvan a helye a családban, és ha jól érzi magát ott.

– Az a baj, hogy szeretünk beleszólni a másik ember dolgába. És ez nemcsak az úgynevezett pletykaszatyrokra, de a médiára is nagyon jellemző. Egyes szakemberektől, pszichológusoktól, szociológusoktól, újságíróktól annyi egyoldalú, valójában családeellenes véleményt hallani. Szinte általános, hogy elmarasztalják azt a fiatalt, aki úgy mond „otthon ragadt”. „Kényelemszeretetből él a szülei nyakán – hangzik az ítélet –, mert nem elég önálló” – háborgott fiatal vendéglátónk.

– Aki ilyeneket hall, nem csoda, ha igyekszik elkerülni ezt a látszatot, és akkor is különköltözik, ha nem tudja megfizetni az önálló élet költségeit – jegyezte meg teológus barátunk. – És persze hogy ehhez a szüleitől vár segítséget, nagyobb terhet rakva rájuk, mintha otthon élne, és módja lenne a házimunkák közös elvégzésével vagy máshogy ellentételezni a kiadásokat.

– Sok konfliktus adódhat abból is. Például ha a szülők nem tudják felfogni, hogy már nem kisgyerekek, és minden dolgába bele akarnak szólni – jegyezte meg egyetemistánk.

– Kétségtelen, hogy vannak apukák, anyukák, akik kijelentik, hogy amíg az én kenyéremet eszed, azt kell csinálnod, amit én parancsolok!

– Elképzelhető. De inkább úgy ötven évvel ezelőtt, az én időmben volt ez gyakori jelenség – vetette közbe a tanár néni. – Ma inkább az a jellemző, hogy az idősödő szülők mindent megtennének azért, hogy ne költözzön el otthonról a lányuk vagy a fiúk.

– A lányok talán hajlanak is arra, hogy tovább otthon lakjanak, ha nem kell túl sokat utazniuk az iskolájukba vagy a munkahelyükre. De a fiúk legtöbbször eleve azt az intézményt választják, ahol kollégiumi helyet is kaphatnak. Szabadabban, a szülői szemektől távolabb szeretnek élni.

– Na, én nem egy olyan példát tudok, ahol a lánygyermek költözött el, és a fiú maradt otthon – vitázott mérnök úr. – Nem lehet általánosítani. Minden családban más a helyzet: más, ha együtt vannak a szülők, más, ha az anyuka egyedül neveli a gyerekeit, más, ha az apjuknál vannak, más, ha még élnek a nagyszülők, más, ha már nincsenek.

– Ahol ki lehet alakítani a fiatalnak egy önálló kis lakrészt, ott többnyire nem gond az együttélés. Így nem kell albérleti díjat, közüzemi költségeket fizetnie, és a legtöbb édesanya szívesen odaülteti a családi asztalhoz a felnőtt gyermekét is. Örül, ha megetetheti, és közben meghallgathatja a gondjait, bajait – gondolkodott hangosan háziasszonyunk.

– Mégis ilyenkor sütik rá a fiatalra, hogy kényelmes, hogy „mamahotelben” él, hogy kihasználja a szüleit, stb. A szülőknek meg azt kell hallgatniuk, hogy rátelepednek a gyerekeikre, biztos, hogy nem is fognak azok soha megnősülni vagy férjhez menni.

– Aki ilyet mond, lehet, hogy maga nem is családos. Azelőtt gyakran nagyapáról apára, apáról meg fiúra öröklődött egy-egy szakma, és senkinek nem jutott eszébe, hogy ezért megszólja őket – mordult fel mérnök úr.

– Ha normális viszonyok uralkodnak, akkor sok jó megoldás lehetséges. De annyi a szétesett család, annyi a rossz tapasztalat. Hány regény, sőt, ballada szól a rossz példákról, amikor a szülők és gyermekek közti ellentét tragédiához vezetett – jegyezte meg egyetemistánk.

– Ha egy családban a meg nem értés, az állandó veszekedés a jellemző, akkor nem érdemes ezt a témát feszegetni: mindenkinek az a legjobb, hogy amint lehet, szűnjék meg a közösködés. De ez nem törvényszerű: a normális családi kapcsolat alapja a szeretet. A szülők szerető gondoskodásával kezdődik, és ez teremti meg az összetartozás meghitt, biztonságos tudatát – érvelt az igaza mellett tanár néni.

– Soha ne az egyéni érdekeket tegyük az első helyre, mert azok, ha akarjuk, ha nem, a család ellen dolgoznak. Ahol kölcsönös szeretet, megértés, tapintat uralkodik, ott biztos, hogy mindig meg lehet találni a legjobb közös megoldást. És soha nem kell odafigyelni senki kívülálló, senki „fogadatlan prókátor” véleményére sem – mondta ki a végszót teológus barátunk.

Cédulák XLII.

– *Legnagyobb titkunk az ember.* Thomas Mann írta ezt – de aligha értjük mélységében, pedig látszólag oly egyszerű kijelentés... Igen, az ember teremtése, ennek célja, értelme titok. Régmúlt mesék szerint először félték tőle az angyalok, mivel Isten a Földet az emberekre bízta, s föl-szólította őket: szaporodjatok és sokasodjatok... Ez a parancs vezette volna Lót lányait is, akik a parázna Szodoma és Gomora kénköves elpusztítását látva azt hitték, az egész világ velük pusztul, ezért apjukat lerészegítették, és egymás után vele háltak, hogy az emberi nemet fenntarthassák – olvashatod a Bibliában... Ez a parancsolat ösztönözte Noét is a szent bárka ácsolására – megmenteni, átmenteni az embert a jövőnek... Ilyen mérhetetlen súlyú titkokra is utalt az a néhány szó, de lehet, egészen köznapiakra is... Olvasom egy névtelen asszony vallomását, akit ötvenéves kora előtt elhagyott a férje. Két felnőtt gyerek, apu kevéssel túl az ötvenen, egyetemi tanszékvezető. Egy este mosolyogva bejelenti, nem titkolózik tovább, őt behálózta egy friss diplomás kolléganője, új életet kezd vele, hadd ne vessenek rajta is a többiek. Csak a legszükségesebbeket viszi, majd visszajön, ha valami pótolhatatlan itt maradt... Mosolyogva elköszön, kulcsát az asztalra teszi. Az asszony mozdulni sem tud, valami eszelős félelmet érez, egész éjjel ott ül a fotelben, a tévét sem tudja kikapcsolni... Ilyen lidérces ködben múlnak a napok, hónapok, alig eszik, nem is főz magának, egyszerűen nem érti, mi történik vele... Tán egy jó évvel később, hajnalban valami álmot lát, nagyon távol, de megjelent előtte a férje, szótlanul. Gyerekkora óta hisz az álmokban, most is tudja – valami történik... Néhány nappal később csörög a mobil, volt férje... Fél éve egyedül él, könyörög, szabadítsa meg ettől az örülettől, ő egy barom, szörnyű hibát követett el, bocsásson meg, engedje vissza... És az asszony, kezében a mobillal, úgy érzi, mint aki feljött a víz alól..., de

egyszerre dühroham önti el, ha tehetné, megölné ezt a férget, eltaposná – tomboló indulatától nem tud megszólalni... Amikor vallomását leírta, már több hét telt el, a férjét továbbra sem fogadta vissza, az virágot, tortát küldözget, és egyvégtében könyörög... Az asszony továbbra is önmagával küzd, de egyelőre haragja erősebb. Lehet, egyszer visszafogadja a nyomorultat, de az még odébb lesz..., bár már a gyerekeik is kérik... És az külön dühíti, hogy legbelül örülni fog neki, ha találkoznak... Érthető ez?

– *„Bocsásd meg vétkeinket, amiképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek...”* – tiszta beszéd, afféle erkölcsi alkuajánlat... ha Te úgy, én is... Működése, mert nem egyenlő felek közötti az ajánlat – bizonytalan. Megtörténhet, de éppen el is maradhat, ha az Úr másként ítél. Az asszony emlékezete szerint az anyjával közös élete, gyermekora, egészen addig, amíg otthon élt – pokoli tortúra volt. Anyja talán a válásukat akarta megbosszulni, amiről ő szinte semmit sem tudott, kétéves lehetett, amikor az apja elment, ketten maradtak. Az anyja onnantól kezdve mindenbe beleszólt... Nem is beleszólt – döntött, helyette. A szabadidejétől kezdve a pólója színéig bezáróan mindenről... Osztálytársnői már évek óta tangában villogtak, ő még mindig égette magát a nagyibugyikban... Harmadikos gimisként még verést kapott, mert nem vett föl ünneplőt a tanévnyitóra... Barát szóba sem jött, nem akart újabb balhékat... Megtanulta a hallgatás parancsát egy életre. Arcizma sem rezdült, csak befelé sírt, később ez is elmaradt – viselte a sorsát. Minden idegszálával a jövőjére készült – de anyja nélkül! Érettségi után fővárosi egyetemre került, kollégista lett. Az első karácsonyra sem ment haza, vizsgaidőszak van, készül – telefonálta az anyjának egy utcai fülkéből. Nem, nem és nem. Semmilyen kapcsolatot nem tartottak.

Ezt elhatározta és gyakorolta is. Férjhez ment, gyerekei lettek, otthon ő volt a főnök, de igyekezett nagyon megértő lenni. Aztán sok év után levelet kapott szülővárosától, az önkormányzat értesítette, anyját szociális gondozóba helyezték, de nem elég hozzá a nyugdíja, támogatását kérték. Megküldte minden hónapban – fillérre. Forinttal sem többet. Egyszer csak írt neki a szociális otthon, mikor lesz a temetés. Töprengett, de végül nem ment el. Fizetett, élt tovább. Nemrégiben eltemette a férjét, majd nagymama lett. Egy éjjel az anyja ránevetett álmában, valami bokorból. Vizes lett az izgalomtól, nem is tudott visszaaludni. Azóta azon rágódik, mit rontott el. Altatót szed, és titkon pálinkázik. Még nincs 70...

– vajon mit szól ma a világhoz Francis Fukuyama, aki csak őszre lesz 70 éves? A magyar és a kelet-európai rendszerváltás vélhetően őt is megbűvölte, és elhitte a diadalmas amerikai meg a saját álma ígézetét – a világ útja bele-torkollik a minden ütközést elnyelő megértésbe, győz az egyetemes szeretet, keblemre, testvérem! Úgy tűnik, ezt a dolgot az akkor még a kelet-németeknél dolgozó Putyin nem olvasta, de az USA azóta lett elnökei sem, vagy elfeledték. Meghagyták a nyugati világ értelmiségi elitjének rugózni rajta. Huntingtonnak így 30 évvel később nagyobb sikere lett diagnózisával, *A civilizációk összezsugorításáról* szóló elméletével, legalábbis az iszlám nyugat-európai hódítását tekintve erősen közelíti a lehetséges jövőt... Már ha így maradnak a viszonyok és államközi kapcsolatok, ahogy – mondjuk – egy jó hónappal ezelőtt még voltak... Mára viszont a *régi rend*, ami még tavaly év végén igaz volt – erősen megrendült... A világ megint nem akar igazodni a jövődőléshez, ami már Marx esetében is bebizonyosodott. Oroszország mára újra világhatalomként cselekszik, ugyanolyan könyörtelen erővel, mint az elmúlt évszázadban mindig is. Kína még kivár, de ha elérkezettnek látja az időt – vélhetően megteszi, amit szeretne. Amerika új helyzetbe került. Európa eddigi pozíciója teljességgel megváltozott, már értéktelen vagy majdnem az a Római Birodalom óta őrzött kulturális monopóliuma, lásd internet világa... Utódaink megint egyszer új útra lépnek – mint az ember történetében annyiszor... „*Kisérje két szülője szemmel: a szellem és a szerelem!*”

– hiába is próbálnék bármi másra gondolni – a háború mindent fölülír. Alaktalan félelem, sötét. Pedig az elmúlt években mindvégig háborúk dörögtek a kontinenseken, Ázsiától Afrikáig – ez mégis más. Itt, a szomszédban! Sok tízezren menekültek már eddig is hozzánk, és a távlatok nem beláthatók... Állítólag mértékadó források milliókat jövendőnek. Olyan emberek özönlenek már, vagy készülnek indulni, mint bárki közülünk. Anyuka gyerekekkel a karján, másoknak kezét fogja – elindultak az ismeretlenbe. Nem úgy néznek ki, mint akiknek vaskos bankszámlája van, jellem, különben is befagyasztották volna... Eszedbe ötlük, sokan idejöttek ismerős, rokoni kapcsolattal nélkül... Hogyan tovább? Láthatod a szétlőtt, lebombázott lakótelepeket, ahonnan elindultak, hallhatod a helyzetképeket: nincs tovább kenyér a boltban, a vízvezetékrendszert fölrobbantották... Áramellátás, fűtés... helyettük rakéták, bombák... Nincsenek szavak, csak fohászkodsz... Mindez a 21. században, az emberi elme fényes diadala, sikerei előterében... Szüleid régen odaát, ők még átélték idegen katonák bevonulását – neked eszedbe nem jutott volna ilyen, itt az internet, a mobil, a féktelen szabadság, a gender – és akkor a háború! S ha ez most megtörténhetett – holnap?

– hajnali 5-kor a szokott ébredés, majd egy pillantás az internetre, este a tévé súlyos mínuszokat mondott. Mi van? Nem annyira kemény a fagy, talán kibírják a kiültetett virágok. Még egy pillantás a képernyőre, és ha lenne, lefagyna a mosoly. Amerika elnöke bejelentette, a harmadik világháború kockázatával is megvédjük a NATO-tagállamokat. Azóta akadt más jelentkező is, s megszorítással ugyan, de csatlakozna a beavatkozáshoz... Hajnalban is, most is az ötlött föl, hogy ez egy lehetetlen forgatókönyv. Választott vezetőik odadobnák milliók életét? Az elnök erkölcsi parancsra hivatkozik, de vajon osztja ezt mindenki, legalábbis a nagy többség a *nép* közül? Mindünknek egyként vállalt parancs lenne a szolidaritás, halálunk árán is akár...? Könnyű a képmutató válasz, de a magányos öregeken kívül a többiek szeretteikért is felelnek! És a kegyetlen kétely: életünk árán vajon biztosítható-e a megmaradók boldogsága, de legalább a szenvedése kiváltható-e? Keserves tapasztalás: olykor a legjobb szándék is ballépésnek bizo-

nyul... a történések csak a maguk útján mennek, az egyén, legyen bármily elszánt, *nagy hatalmú*, kívül marad... az eddigi világháborúkat sem úgy akarták résztvevői... Fohászkozhatunk...

– 1956. november 4. előtti napokban mi akkor csak annyit tudtunk, Makó felől végeleáthatatlan tankoszlop dübörög át Újszegeden, a mai sportcsarnoknál kanyarodva a Temesvári körútról és a Székely soron végigcsörömpölve föltekeredik az akkor egyetlen hídra, s a színház mellett ráfordul a Kossuth Lajos sugárútra – Budapest felé... Valaki, szegény örült úgy a múzeum magasságában lefeküdt a hídra, testével akarta megállítani a tankokat, még szerencse, hogy barátai időben visszacipelték a járdára, mert a tank nem látszott megállni... A vonulást követően a híd újszegedi lábánál letáborozott egy szovjet tank, benne lakott egy kiskatona, aki több napig ott élt, a hóban mosdott, és őrizte a hidat, nehogy fölrobbantsák a magyarok... Mi, gyerekek a strand bejáratáig merészeltünk elmenni, onnan bámultuk... A mai ukrán helyzethez képest ez a békés kép ötlík eszembe, amikor hallom a háborús híreket. Vagy elmesélhetném az orosz bevonulás máig őrzött képeit 1944-ből, apám fehérre dermedt arcát, anyám reszkető kézzel vasalt, összekormozottan, rémülten várta őket... 1849, Világos; 1944, Battonya, majd Szeged és 1956. Románia felől Nagylakon át Szegeden keresztül a fővárosba – leverni, fölszabadítani, el- és visszafoglalni, hódítani... Valamiként mindet túléltek... Most Ukrajna leverése a harmadik világháborúval fenyeget. Aligha gondolta volna bárki is, ezt hozza 2022 – s még mit? Csodálkozásnak, netán Tolsztojnak, Puskinnak, Szolzsenyicinnek megint nincs helye.

– mint a halál csapott le ránk ez a háború. Váratlan, kéretlen, semmi esélyt sem hagyva valami épeszű békére. Gyermekkorunktól fogva féltünk, mai öregek nemzedékei, mi még úgy nőttünk fel – tudtuk, eljöhét az atombomba! A '70-es évekre ez már elmúlt, hiszen megúsztuk a '63-as kubai rakétaválságot, utóbb hallottuk, hogy Kennedy elnök Hruscsovval folytatott telefonja után sírgörcsöt kapott az iszonyatos felelősség terhétől. Hruscsov tán eljárt egy ukrán guggoló táncot, a *gopakot*, mint ahogy egykori szörnyeteg ura ezt életében annyiszor tette azokon a vodkás éjsza-

kákon, a „gazda” gyilkos tekintete előtt... Ki tudja, mit érzett, mindenesetre ez a két ember akkor megmentette a világot. Most ki lehetne ez a ket-tő? Jelzem, a Krím „tulajdonlásáról” éppen Nyikita Szergejevics Hruscsov döntött egykor... Megint csak ki tudja, milyen megfontolás nyomán... Vagy semmi megfontolás, csak odaadta, oszt' jó napot! És akkor most olyan kifejezést hallunk, mint atomháború, amit világhatalmat gyakorló aktív politikus ki nem mondott volna évtizedeken keresztül... Jöhetnének a nagy szólamok – íme az ember, meg ilyenek... És valóban ilyen – gögös-ségében már-már korlátlan... pedig ez itten a szűkösség világa! Nincs elég életből, örömből, reményből, s időnk is folyvást fogytán... Megalá-zott, gyötört, magányos emberből van fölösen, meg az ő vágyaiból... Akárhogy is, ezt a háborút nem számítottuk bele a 21. század látképébe... A 20. század világháborúi után tán joggal remél-tük a felvilágosult értelem békéjét... Isten nem engedheti az eszelős indulatok uralmát – vélik a jámborok... Ó, irgalom atyja, ne hagyj el!

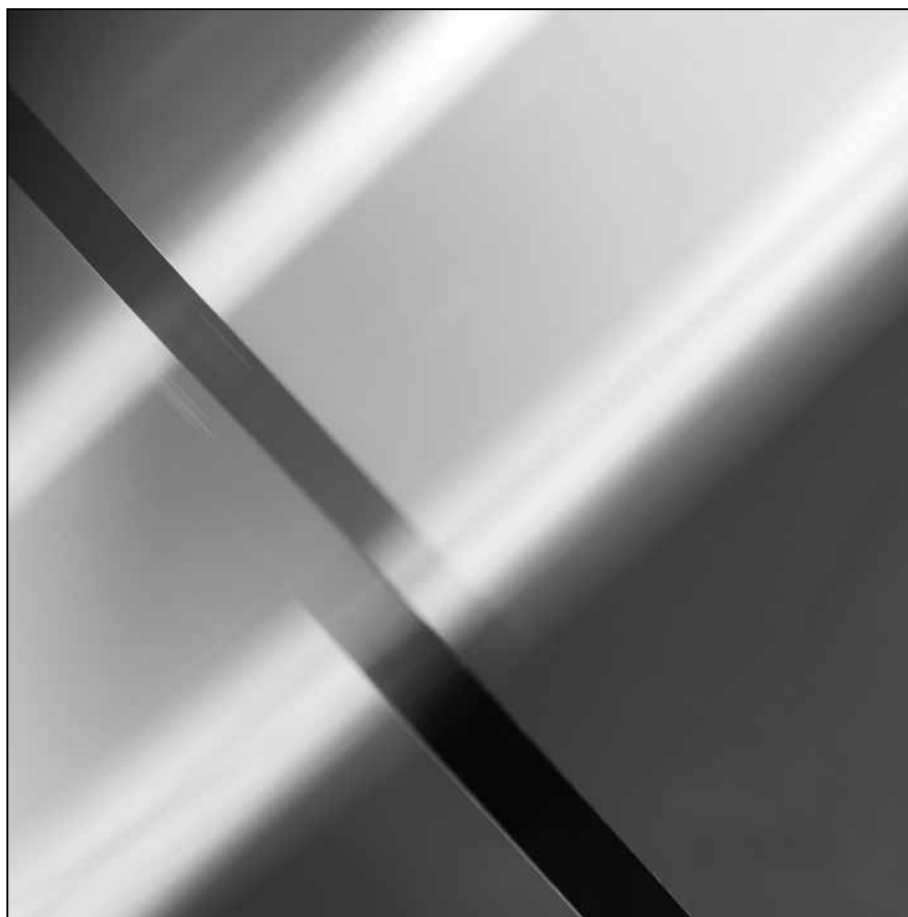
– Uram, ha már odaát leszünk, ott aligha kérdezhetünk, de amíg itt vagyok, ne múljon el fölöttem az óra hallgatással... Tudom, nincs vá-lasz, talán jobb is így, még összerándulna lel-künk szavaid hallatán, de mégis kérdezem – mi végre teremtetted az embert? Dicsőítésedre, a Föld urának szántad, társalkodó partnerednek? De hiszen már az első emberpár megszegte pa-rancsod! Lehet, becsapta, álnokul rávette őket a kígyó, amely különben a gyógyítás jelképe... Ba-rátom látott egy filmet, amelyben Noé, a vízözön hőse kérdi az Úrtól, miért kellett neki az ember, miután már megvoltak angyalai. A filmben valami olyan válasz hangzik el – az angyalok mindig is maradnak, akik voltak, de az ember változik, az ember mássá lesz, akár még jobb is lehet! Talán a fejlődő ember ígérete teljesüléséért türelmes az Úr? Ennek lehetőségét hordozzuk még ma is? Uram, mondani is szégyen, de nem tudunk sem egymással, sem gyakran önmagunkkal békében élni... Amióta a szabadság eszméje ránk tört, a légy önmagad, valósítsd meg álmaid – ez a nyil-vános program uralkodik! És az államok, a nem-zetek kapcsolataiban is! Amióta emberi közössé-gek élnek a földön – egymást uralták, csakúgy, miként ez most is történik... Az állat nem gyilkol,

szükségletből öl. Az ember? Mondják, próbatétel e földi lét, a gyöngye elhajol, az erős megállja... És ez vége-hossza nincs csata folyik ezredéve... Még látsz esélyt az új ember megjelenésére, Uram? És ha most Nemes Nagy Ágnes citálom, okkal teszem. „Egy szót sem szóltam.”

„Előtted a küzdés, előtted a pálya,
Az erőtlen csügged, az erős megállja.
És tudod: az erő micsoda? - Akarat,
Mely előbb vagy utóbb, de borostyánt arat.”
(Arany János)

– és akkor íme mindez: vagy csak *A mai nyomorúságunk egy része a 19. század, vagy A határ a csillagos ég!* világképében előadva, alig leplezett *Ide nekem az oroszánt is!* kiáltással... Miközben mára már-már mindegyiküket csak sajnáljuk: tehetetlen. Kít, mert 20 év után elhagy-

ta a férje, másikat, mert évtizedek óta csak a narkó segít neki lenyugodni, amazt meg azért, mert eszelős módon fegyvert vásárolt iskolai ütközései rendezésére – de szülei, önvédelemből is, feladták a rendőrségen... Talán az utolsó pillanatban... Sajnáljuk, szenvedünk miatta is – ennyi. Nem tudom elmarasztalni, mert mint Ferenc pápa is mondta a minap egy vétkezőre – ki vagyok én, hogy elítéljem? Buborékban élek, mint a többiek, talán ők is így éreznek, de mégsem tárgyaljuk meg, nem döntünk felőle, látszatra Jézus intelmét követve, hogy az vesse rá az első követ, aki nem vétkezett... Valójában nem ennek okán hallgatunk, hanem a közöny miatt... Mindenki sáros, mindenkinek vaj van a füle mögött – most pont ezt a szerencsétlent büntessük? És különben is – ki vagyok én, hogy ítéljek? Ma nem karddal ölnek, nem szemtől szemben lövéssel – ne lásd az arcát, nem is te tetted... Ő csak elhunyt...

A fény csöndje

Szemelvények J. A. Comenius pedagógiai és filozófiai elveiből*

A művelt világ népei tanítómesterüknek fogadták el. Pedagógiai munkásságát és didaktikai módszereit ismerjük, de őt mint korának egyik kiemelkedő filozófusát kevésbé.

Annak ellenére, hogy október 5-én emlékeznek meg a tanárok világnapjáról (World Teachers' Day), nálunk, Felvidéken és Csehországban március 28-án ünneplik. Talán így van ez jól, hiszen az a személy, akinek a születéséhez van kötve ez az emléknap, sokkal közelebb áll hozzánk, mint gondolnánk. Míg Csehszlovákiában a tantermekben a köztársasági elnök képe mellett ott függött a neveléstudomány nagy művelőjének, Comeniusnak a portréja is, Szlovákia önállósága után ez csaknem eltűnt az iskolákból. Mi több néhányan azon is csodálkoznak, hogy a pozsonyi egyetem még most is ennek a cseh pedagógusnak a nevét viseli. Pedig ha tudnák azt, amit néhány cseh tudós már korábban felfedezett, hogy Comenius a kései kézírásos *Clamores Eliae (Élítés [Illés] kiáltásai)* jegyzeteiben tanúbizonyságát adta, hogy családja valódi neve Szeges... Az egyik Comenius-kutató szerint a legértékesebb Komenský „ismételt bevallása” – méghozzá az élete végén – az, hogy a nivnici Szeges nevet előnyben részesítette a világban már elhíresült szokásos Komenský–Comeniusszal szemben. „Ez kétségtelen tanúsága annak, hogy Nivnicén született, és nem Uherský Brodban, és a Szeges nemzetséghez tartozik, amely gyökereivel Magyarország szlovák részéről származik.”¹ Tehát Comenius gyökerei a felső-magyarországi Szeges nemzetségből erednek. A Komenský–Comenius nevet a Komná településről eredezteti, ahonnan édesapja származott, majd később a közeli Magyarrréven telepedett le, és a vagyonosabb polgári réteghez tartozott.

Ha valóban Kolumbusz Kristóf fedezte fel Amerikát, akkor e dátum után száz évre született Johannes Amos Comenius (Jan Amos Komenský). A kozmikus időmérő 28 718 napot szabott ki az életének, egészen 1670. november 15-ig, amikor Amszterdamban 78 éves korában elhalálozott. Felnőtt élete alatt összesen öt Habsburg-császár uralkodott (II. Mátyás, II. Ferdinánd, III. Ferdinánd, IV. Ferdinánd és I. Lipót), akiket ugyan cseh királlyá is koronáztak, de ténylegesen a cseh nép és cseh rendek ellenségeként ténykedtek. Sőt volt időszak, amikor még az egyik koronázott király élt, de már a fiát megkoronázták. Az egyetlen rövid időszak, amely kivételnek számít, amikor II. Ferdinándot lemondatták a trónról, és helyét Pfalzi Frigyes (1619–1620) foglalta el. Comenius könyörtelen bírálattal illette a római pápaság intézményét. Felnőtt élete során a pápai trónon hat pápa cserélődött ki (V. Pál, 1605–1621; XV. Gergely, 1621–1623; VIII. Orbán, 1623–1644; X. Ince, 1644–1655; VII. Sándor, 1655–1667 és IX. Kelemen, 1667–1669).

Amint említettük, pontosan azt sem tudjuk, hol született, bár a saját bevallása szerint a morvaországi Nivnicén, de a szakirodalom több helységet említ. Uherský Brod Morvaországnak azon a részén terül el, ahol a Testvériség, pontosabban a Testvéri Egység – Unitas Fratrum felekezet tagjai éltek, és ahol a Magyar Királyság felé vezető út kezdődött. Nem véletlenül nevezik Magyarbródnak vagy Magyarrrévnek, hiszen az „uher” a „hungar” szlávósított – csehesített változata. De a települést annak idején Hunnobrodnak nevezték, valószínűleg a latin–cseh megnevezés alapján. Ezt másfépp nem lehet lefordítani, csak úgy, mint Hun-rév.

A Habsburgok uralomra jutásával mind Magyarország, mind Csehország elvesztette önál-

* Az *Aracs XXII. évf. 1. számában (2022. márc. 15.)* megjelent tanulmánnyal kapcsolatos további szemelvények a szerző *Comenius újralfedezése (Püski, Budapest, 2020)* című könyve alapján.

¹ Škarka, Antonín: *Půl tisíciletí českého písemnictví*. Praha: Odeon, 1986, 438. old.

lóságát, és egy nagy közép-európai birodalom részévé vált, ahol a birodalom az alárendelt országokkal és tartományokkal úgy rendelkezett, mintha az uralkodó saját tulajdonai lettek volna. Az idegen dinasztia nem a nemzeti fejlődést előmozdító, hanem az azt gátló tényezővé vált. Bár Róma ekkor már nem egyedül uralta a keresztény világot, a Habsburgok egyházpolitikája egyértelműen a római pápákra támaszkodott. Ne feledjük, a kor egyáltalán nem kedvezett az újítóknak! Nemcsak a vallásiaknak, a világiaknak sem: 1600-ban megégették Giordano Brunót, ugyanabban az időben hallgattatták el Galileo Galileit, és a katolikus egyház jó- és rosszindulata között mozgott Kepler és Kopernikusz élete is. A jó szándékú, elfojtott reformtörekvések hamar eretnekségekké váltak. Mivel a Habsburgok saját hatalmuk veszélyét látták a reformációban és a protestantizmusban, elsődleges feladatuknak tekintették ezeknek a mozgalmaknak a megtörését. Ezt könyörtelenül meg is valósították. Emiatt kellett a Cseh- és Morvaországban élő nem katolikusoknak, köztük Comeniusnak is elhagyniuk hazájukat.

Sárospatak

Közismert, hogy Comenius bizonyos ideig Sárospatakon élt és működött. Sárospatakra érkezését viszontagságos események sorozata előzte meg. 28 éves korában hagyja el hazáját, számkivetettként vagy ünnepest tudósként megjárja Európa számos országát és városát, hogy aztán 58 évesen megérkezzen Sárospatakra. A történelmi hagyomány szerint Lorántffy Zsuzsannának, I. Rákóczi György feleségének a meghívására érkezik oda, amit még Ady Endre is megemlíti az egyik prózai művében: „Comenius Amost erdélyi asszony veszi észre.”² Hozzá kell azonban tenni, hogy egyszer már elutasította a meghívást, amikor I. Rákóczi György meghívta őt a gyulafehérvári iskola élére. Az óvatos és körültekintő I. Rákóczi Györgyből akár magyar király is lehetett volna, s ezzel Közép-Európa erőviszo-

nyai bizonyára másképp alakultak volna, de még idejében visszahúzta a korona után nyúlt kezét, valószínűleg felesége figyelmeztetésére. Comenius bár kapott egy udvarias meghívást Lorántffy Zsuzsannától, mégis inkább kényszerből utazott oda 1658-ban. Kiábrándult ugyanis az angolokból és a svédekből is, így egyetlen reménye maradt, a fejedelmi Erdély. Az erdélyi fejedelmeket magához közelieknek érezte, főleg a reformációhoz való hűségük okán és abbéli törekvésükért, hogy fellendítsék a hazai oktatást és nevelést. Comenius azonban azt is elvárta volna, hogy fontosabb helyet foglaljanak el a Habsburgok elleni harcban. A hasonlat, hogy „úgy jött 1650-ben Sárospatakra, mint Platón Syracusába: megvalósítani, ha nem is az eszményi államot, de legalábbis annak előcsarnokát, az eszményi iskolát”,³ kifejezi göröngyös életútjának utolsó nagy lehetőségét. Ennek előtte ugyanis se hazájában, se máshol erre nem voltak adottak a feltételek. „A nagy államfilozófusok és a nagy elméleti pedagógusok közös jellemvonása az, hogy elveik a gyakorlatban mindig csődöt mondanak. Platón Syracusából, Comenius Sárospatakról keserű ízzel távozott.”⁴ Ez csak részben felel meg a valóságnak, hiszen Comeniusnak legalább módjában állt a gyakorlatban kipróbálni a kidolgozott pedagógiai elveket. A comeniusi elvek győzelmet arattak, s ezzel a magyarországi neveléstudomány sokkal gazdagabb lett. Volt azonban a sárospataki tartózkodásának egy negatív mozzanata is. Comenius 1648-ban, tehát Patakra érkezése előtt két évvel, megjelentetett egy röpiratot – *Függetlenség – az örök viszály eredete (Independentia aeternarum confusionum origo)* címmel –, amelyben megtámadta a puritánok törekvéseit. A puritanizmus központi hittétele azon az elven alapult, hogy Isten az emberi ügyek feletti legfelsőbb tekintély, s ezt az egyház bibliai alapokon való vezetésére vonatkoztatták – az egyházi vezetők és hagyományok helyett. A puritán mozgalom ügyében (amelybe beletartozott a presbitérium szervezésének a kérdése is) maga I. Rákóczi György fejedelem zsinatot hívott össze 1646-ban Szatmárnémetibe, és ezen Tolnai

² Ady Endre az Ismeretlen Korvin-kódex margójára című írása a Nyugat elődjében, a Figyelőben jelent meg 1905-ben.

³ Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet (Hetedik kiadás). Magvető Kiadó, Budapest, 1982, 127. old.

⁴ Uo. 127–128. old.

Dali Jánost⁵ néhány társával együtt elmozdította hivatalukból. Pedig Tolnait épp I. Rákóczi György fejedelem tette a sárospataki kollégium rektorává még 1639-ben. Állás híján Rákóczi Zsigmond udvarában húzódott meg Tolnai, majd 1649-ben újra elfoglalhatta a rektori állást, ahol háborítatlanul működhetett. A Comenius által bírált puritán mozgalomnak egyik pataki képviselője nem volt más, mint az említett Tolnai Dali János, aki a puritanizmus bírálatát a magyarországi kálvinisták belügyeibe való beavatkozásaként értelmezte. Kettejük viszonyát Patakon való tartózkodása alatt ez eléggé elmérgesítette.

Tehát amikor Comenius útnak indult, már közeledett a hatvanadik életéhez. Bátor tettnek számít, hogy megállt szülőhazájában, Csehországban is. Ha felismerik, akkor a legnehezebb következményekkel kellett volna számolnia. Magyarországon keresztül még megállt a Trencsén megyei Puhón.⁶ Itt találkozott az ugyancsak morvaországi származású protestáns lelkésszel, Drabík Miklóssal (lat. Nicolaus Drabicius),⁷ aki üldöztetése előtt a közeli Ledniczen (ma Lednica, Szlovákiában) telepedett le. Drabík látomásairól már korábban tudott Comenius, és épp azok a próféciák keltették fel a figyelmét, amelyekben Rákóczi Zsigmond a Habsburg-uralom megdöntőjeként szerepelt. Ugyanis Drabík látomásai először a Györgynél vallásosabb öccsét, Zsigmondot jelölték meg a jövő nagy dolgok letéteményeseként. Valószínűleg Drabík hatása miatt döntött úgy Comenius, hogy éppen a fejedelmi családhoz utazik.⁸ A következő év elején Drabík meg is látogatta őt Patakon azzal, hogy majd Zsigmond fogadja, akinek személyesen is előadja a jóslata-

it. Zsigmond azonban ezt elutasította. 1651. június 26-án Comenius eskette Rákóczi Zsigmondot⁹ és Henrietta Mária pfalzi hercegnőt.¹⁰ Ebből az alkalomból írja meg a *Náthán bizalmas beszéde Dávidhoz (Sermos secreto Nathanis ad Davidem)* és kiegészítésként a *Sermo secretior (Még bizalmasabb)* című művét, amelyekben képletesen felszólítja Zsigmondot, hogy forduljon szembe a Habsburgokkal (és a törökkel), hogy a magyarokat és Európa többi népét felszabadítsa. Comenius azért érte kemény kritika főleg a francia felvilágosult filozófusok részéről, mert hitt Drabík látomásaiban, és bízott a próféciákba kivetített kívánságaiban. Zsigmond egy évre rá meghal, s így Comenius reménye elszáll, de a drabíki jóslatok kudarc ellenére mégis megmutatkozott Comenius széles körű politikai és stratégiai látóköre. Drabík ügyesen azt hajtogatta, hogy Zsigmond korai halála azért következett be, mert nem engedelmeskedett az isteni sugallatnak, s így kapta meg II. Rákóczi György a megbüntetett öccse helyett a dicsőséges feladatot. Az említett művekkel kapcsolatban zárójelben megjegyeznénk, hogy van bennük utalás Comenius rózsakeresztes mozgalommal való kapcsolatára, ill. szimpatizálására, mivel Zsigmondot egy ilyenfajta titkos társaság létrehozására buzdította.¹¹

Zsigmondba vetett bizalmának kudarcra sem tudta Comenius meggátolni a tudományos és pedagógiai munkájában. Még Zsigmond kérésére készítette el a *A nagyfényű pataki főiskola eszméje (Illustris Patakinaena scholae idea)* című tervezetet, amely elnyerte a fejedelmi család tetszését, és megbízták őt az iskola újjászervezésével. Megpróbálta megvalósítani tervét a hétoztályos

⁵ Tolnai Dali János (1606–1660) teológus, református lelkész, a magyarországi puritán mozgalom kiemelkedő alakja, a sárospataki iskola pedagógusa.

⁶ Ma Púchov, Szlovákia területén.

⁷ Drabíkot jóslatai és izgató beszédei miatt 1671-ben a Wesselényi-féle összeesküvés kapcsán Pozsonyban lefejezték.

⁸ Erről részletesen ír Péter Katalin Comenius és a Rákócziak című tanulmányában. In: Comenius és a magyar művelődés. (Szerk. Csorba Csaba et al.) Bibliotheca Comeniana V., Sárospatak, 1994, 26–29. old.

⁹ Rákóczi Zsigmond (1622–1652) I. Rákóczi György erdélyi fejedelem és Lorántffy Zsuzsanna fia, II. Rákóczi György öccse. Az esküvőről lásd részletesebben Kármán Gábor: Rákóczi Zsigmond két esküvője. In: Szerencsénk elegendő forgása (szerk. Kármán Gábor és Szabó András Péter). L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009, 243–269. old.

¹⁰ A hercegnő a Csehországban rövid ideig uralkodó, a már említett cseh „téli király”, Pfalzi Frigyes lánya. Amikor kíséretével 1651. június 21-én áthaladt a felső-magyarországi Szepeskapáttalan (ma Spišská Kapitula, Szlovákia) területén, esküvőjének tiszteletére a jezsuiták ún. iskoladrámát adtak elő Talasio – Menyegzői ének címen. Lásd Kármán Gábor: Jezsuita iskoladráma Rákóczi Zsigmond tiszteletére. In: Dráma – Múlt, Színház – Jelen. Tanulmányok a dráma és színháztörténet köréből. Erdélyi Múzeum Egyesület. Partium Kiadó, 2009, 289–296. old.

¹¹ Részleteiben Péter Katalin: Comenius magyarországi elképzeléseiről. A Sermo secretus és a Gentis felicitas. In: Egyháztörténeti Szemle, 7. évfolyam, 2. sz. (2006), ugyancsak Péter Katalin: Comenius és a Rákócziak. In: Egyháztörténeti Szemle, 7. évfolyam, 2. sz. (2006)

pánszofikus iskoláról. Az első osztályt a *Lelki tehetségek kiműveléséről (De cultura ingeniorum oratio)* című beköszöntő beszédével nyitotta meg, amelyben szólt a magyar néphez, és a közoktatás nagyobb támogatását kérte. Sárospatakon több pedagógiai munkája született. Az iskola használatára újra átdolgozta a latin nyelvkönyvek sorozatát. Kiemelkedők eredeti gondolatai a tananyag jobb elsajátítását és az iskola megszerettetését célzó drámajátékaiban. Ezzel kapcsolatban nyolc didaktikai játékot írt, amelyeket *Iskola játékkal (Schola ludus, 1654)* címen adott ki. Hasonló eredeti ötlet volt, amely a szemléltetés módszerén alapult, a latin nyelvű tankönyv, a *Világ képekben (Orbis pictus)*, amely 1658-ban jelent meg Nürnbergben, latin–német kiadásban, majd később, 1669-ben ugyanott latin–német–magyar kiadásban, 1685-ben pedig a lőcsei nyomda is kinyomtatta latin, magyar és német nyelven. A könyvben a tananyagot illusztrációk egészítették ki, így a tanulók az őket körülvevő világról is képet alkothattak. Abban a korban ez valóban az első ilyen próbálkozás volt. Érdekesség, hogy még a tárogató sípot mint hangszert is megemlíti. Ezen nincs mit csodálkozni, mert már jóval előtte, a *Januában (Janua linguarum aurea reserata [Nyelvek kitárt arany kapuja])* is ír a tamburáról mint húros hangszerről.¹² Mindez arról tanúskodik, hogy a zene sem állt távol tőle, és egyházi emberként illet foglalkoznia zenével is. Csak csodálhatjuk, hány elképzelést tudott Comenius Sárospatakon megvalósítani. Az a törekvése, hogy az addigi száraz tanítást felváltja az öröm és játék, hogy tökéletes iskolát hozzon létre minden oktatási szinten, Sárospatakon akadályokba ütközött, és csak részben sikerült neki. De az ottani működése nélkülözhetetlen gyakorlati tapasztalatokat adott, amelyeket felhasznált didaktikai munkáinak további kidolgozásakor.

Filozófiai gondolatai

Bár pedagógiai és tudományos tevékenysége Sárospatakon nagyon gazdag volt, nem szabad megfeledkeznünk filozófiai rendszeréről sem,

amely felöleli a Sárospatak előtti és utáni gondolkodását. Erről ugyanis eddig a szakirodalom sem tett említést.

Comeniust már fiatal korában vonzották a filozófiai jellegű kérdések. Annak ellenére, hogy nem írt egyetlen nagyobb munkát sem, amelynek a címében ott lenne a filozófia szócska¹³, valójában minden filozófiai jellegű kérdés érdekelte. A filozófia iránti érdeklődés egész életét végigkíséri, annak ellenére, hogy a filozófusokkal szemben sok volt a fenntartása. A filozófiához való viszonyulását elárulják többek között *A világ útvesztője* c. művében a bolyongók, bujdosók szavai. Azok után, hogy a bujdosó meglátogatta a különféle tudósok szobáit, beavatva tudományuk titkaiba, kísérőjével a filozófusok közé lép. Comenius a vándor szavaival nem a leghízelgőbben nyilatkozik a filozófusokról: „Hát ezek lennének a világ világossága? [...] Akik nem tesznek egyebet, mint hogy ki-ki fújja a maga nótáját, mint ittas parasztok a korcsmában...” A bujdosónak az az érzése, hogy nagy itt az elmék és a nyelvek kavardása. Míg az egyik filozófus állít valamit, a másik tagadja azt, és teljesen ellentéteset hirdet, közben mindegyik mindenáron a saját állítását véli különlegesnek, olyannak, amit előtte még senki nem mondott ki. Ebből származik az a nézet- és véleménykeveredés, amelytől az egyszerű halandónak szédül a feje és zúg a füle. Jó lenne egy vörös fonal, amely kivezetne ebből a kaotikus útvesztőből. A vándor nem találja meg ezt, s úgy tűnik neki, hogy a filozófusoktól nem tanul meg semmit, csak a fejét zavarhatják össze. Amit Comenius a filozófusok rovására ír, az egyezik a mű stílusával, a negatív allegória technikájával, amely arra irányul, hogy felfedje a világ tagadó, nemleges oldalát, negatív értelmét és jellemzőit. Egy különleges szemüvegen keresztül szemléli a világot, és a filozófusként szereplő vének is csak az emberi hangyaboly karikatúrái.

Comenius szerint a valódi filozófus a világ, az emberiség világossága, de ezt a küldetést nem a saját dicsőségére, hanem az ember mint az utolsó, legtökéletesebb és legkiválóbb lény jólétének és boldogulásának a szolgálatára teljesíti.

¹² Johann Amos Comenii *Janua Linguae Latinae* [...] in *Hungaricam Linguam translata*, Per Stephanum Beniamin Szilagyi ejusdem Scholae Rectorem, Varadini, Apud Abrahamum Szenci, 1643. 168. old.

¹³ Az egyetlen kisebb munkája, amelynek címében benne van a filozófia szó, az a metafizika tankönyv, amelyet a lengyelországi Lesznoóban írt, és ma a szentpétervári Szaltikov-Scsedrin Könyvtárban őriznek *Prima philosophia (Első filozófia)* címen.

A filozófiának és a ráépített bölcsességnek a nép hasznára kell válnia, ezért érthetőnek és hozzáférhetőnek kell lennie. A bölcsesség felé és a felhasználásához vezető út kapuja az **anyanyelv**.

Gazdag filozófiai gondolatainak az alapja és lényege az **általános harmónia** eszméje, amely szerint a valóság rétegekből van felépítve, és ezek harmonikusan kiegészítik egymást. Az általános harmónia gondolatának nagy szerepe van a világ „harmonizálásában”. Comenius világlátása szerint a világunk megismerhető és megérthető lesz egységes módon, egységes módszer alapján. Ez alapján a **tudomány** nem tagozódik részekre, hanem **egységes tudás lesz a mindenségről – pánszófia** (egyetemes bölcsesség). A 19. század óta a tudomány Comeniusnak ezt az integrációs elgondolását újra felélesztette, és a gyakorlat igazolta is ennek szükségességét, természetesen a rész tudományoknak a viszonylagos önállósodása mellett.

Comenius pánszófiája a **pánharmóniára** épül, amelynek szerves része az **ember**, aki Comenius elképzelése szerint leszáll az isteni tökéletességből az anyalokon mint nem anyagi intelligens lényeken keresztül (akiknek a létezésében nem kételkedik) az idő és az anyagi természet világába, az anyagi univerzumba, amelynek az ember is része mint ennek a csúcса, koronája. Az embert nem elszigetelt szellemi szubsztanciaként fogja fel, aki szellemi önbizonyításra vágyik (mint ahogy ezt Descartes-nál láthatjuk a „cogito, ergo sum” tézisében), hanem mint aki élő kapcsolatban van a természeti és társadalmi környezettel. Az ember összeköti a szellemi-lelki és a természeti valóságot. Ebben a harmóniában az ember nemcsak az egésznek a része, hanem aktív tényező is, aki pozitív cselekvésével irányt ad a fejlődésnek, és tökéletesebb szintre emelt értékeket alkot. Comenius ezzel bekapcsolta az embert a világmindenségbe, de egyben megkülönböztette őt annak tárgyi, passzív és élettelen elemeitől. Így az ember, tevékenységének anyagi és szellemi egységével, betetőzi a teremtés művét. Nem passzív eszközként szerepel az Isten kezében, hanem mint Isten munkatársa.

Comenius szerint főleg az embertől függ, ki tudja-e használni a lehetőségeket, hogy helyrehozza tévedését, amely az emberiség történetének kezdetén eredeti bűnként jelentkezett. Végeredményben mindig azoknak a nagy téve-

déseknek a jóvátetéséről van szó, amelyekkel az ember történelmében keresztül önmaga és Isten ellen vétkezett. Ezért fejt ki az ösztudományról és az életre szóló művelődésről szóló elméletét, amelynek gyakorlati síkja a széles körű társadalmi jóvátétel. Az emberi cselekvéssel átalakított világ („Isten segítségével”) a létben magasabb fokú, mint Ádám és Éva édeni világa. A jövőbeli Ádámok és Évák gazdagabbak és boldogabbak, mert a saját érdemük, hogy nyomot hagytak, alakítottak ezeken az értékeken.

Comenius világfelfogásában nyilvánvaló a panteista irányzat. Úgy véli, hogy az egész természet, az emberrel együtt, Isten teremtménye; de az Isten nem létezik a természetben és a világon kívül, hanem bennük van megtestesítve. A természetnek és különösen az embernek – mint mikrokozmosznak a makrokozmoszban – isteni attribútumokat tulajdonít, s így megnyitja az utat a végtelen emberi lehetőségekhez: a végtelen világ, önmaga és Isten megismeréséhez. Az ismeret tárgya az, amit Isten és az emberek teremtettek. Comenius nézeteiben nagyra kell értékelnünk a passzív megismerés elvetését és azt a hangsúlyt, amelyet az aktív megismerés formáira helyezett, azzal a céllal, hogy az ismeretek az ember jólétét és boldogulását szolgálják.

Elméleti munkásságában Comenius a saját emberi értékeit és tulajdonságait is kifejezte. Bátran helyezett egyenlőségjelet Isten és ember közé. Ennek az egyenrangúságnak a tudata nem istenkáromlás, mert nem Isten művének értékét alacsonyítja le. Az egyenrangúság az embernek annyi alkotóerőt ad, hogy fölemelkedni törekedjék saját „példaképéhez”. Elgondolásában sehol sem találkozunk azzal a kihívással, hogy az ember ezt a rendszeresített állapotot megtörje. Az ilyen elképzelés ellentétben lett volna nemcsak a keresztény világnézettel, de a platóni logika ideális „modelles” világokról való elképzelésével és az összharmónia gondolatával is.

A mai korosztályok számára tanulságos Comeniusnak a megismerés és művelődés általános elveiről vallott nézete. Ezekhez az elvekhez sorolja az ösztudomány gondolatát, vagyis az emberi megismerésnek és a tudománynak az egységét (például olyan ágazatokban, mint az orvostudomány, pedagógia, jogtudomány, fizika és logika). Comeniusra e problémakörben

bizonyosan hatottak különféle befolyások, pl. a karteziánizmus, amely azt állította, hogy itt egyesítő médiumként szolgálhatnak a matematika axiomatikus elemei, amelyek lehetővé teszik az ún. **pantométria** (összmérés) létrehozását. Ma már tudjuk, hogy egyetlen tudomány messze ható egységesítése áldatlan következményekhez vezethet, de az adott korban ez nagyon is haladó és forradalmi irányzat volt.

Sok elméleti kérdés comeniusi megoldásának módját csak azzal a hitvallással tudjuk megmagyarázni, amelynek az elkötelezettje volt. Elméleti munkásságának világnézeti, logikai és társadalmi hátterét is ez alkotja. Eszmei arculatához elválaszthatatlanul hozzátartozik a mély hit, a szilárd vallási meggyőződés. Érzelmileg felerősített hite kiteljesíti személyiségét, arculatát. A hit teljes mértékben részt vesz a világról való elképzelésében, és hatással van a valóság megismeréséről vallott nézeteire. De hitvallása nem azonos a korabeli egyház vallási dogmaival. Számára a hit nem dogma, nem úgy szemléli, mint az egyházi hierarchiának alávetett vak engedelmességet, hanem mint olyan hitvallást, amely azonosul az étellel, az emberek szükségleteivel és értékeivel. Számára a vallás egyfajta eszköz az ember jellemének, erkölcsi magatartásának alakítására és nemesítésére, ami hozzájárul a világ igazságos elrendezéséhez.

Az érthetőség követelménye – Comeniusnak ez a nézete az ember iránti elfogultságából eredeztethető. Elmélete szerint nemcsak a „homo philosophicus” alkalmas a tudományos és filozófiai megismerésre, mert az ész minden ember sajátja. Minden ember rendelkezik vele – rendi, műveltségi, vagyoni, nemzeti, nemi és egyéb megkülönböztetés nélkül. Szerinte nem jó, hogy csak a kimagasló egyéniségek ajándékának tekintsük, akik uralkodnak a tudatlan tömegen. Az értelem az egész emberiség attribútuma, mindenki éppen azért rendelkezik vele, mert ember. Csak megfelelő művelődés szükségeltetik ahhoz, hogy az értelmi képességek kifejlődjenek. A műveltség mindenkinek természetes joga, nem csak a kiválasztottnak vagy tehetségeseknek. A műveltség megvonása valakitől csak a fogyatékos társadalomban lehetséges, vétek az emberi természetesség ellen, akadály a teljes értékű ember lehetőségének nevelés révén valósággá váljanak.

Mi az alapja a helyes művelődésnek, illetve a szó tágabb értelmében a megfelelő nevelésnek? Comenius szerint – a tökéletes didaktikai módszeren kívül, amelynek létezésében egyáltalán nem kételkedett – ez nem más, mint az igaz, logikai ellentmondások nélküli, könnyen elfogadható ismeretek rendszere, vagyis a pánszófia. Ahhoz, hogy lehetséges legyen egy ilyen ismeretrendszert felépíteni, szükség van egy helyes, univerzális módszerre. Mai értelmezésben módszertani funkcióval járó tudományt létrehozni, amelyen a metafizikát (filozófiát) érti. Egy ellentétmentes axiomatikus rendszert szeretne felépíteni, amelytől egyben megköveteli, hogy beleférjen a konkrét, valós világ minden gazdagsága, s főleg, hogy általában hozzáférhető és érthető legyen.

Még egy fontos elem következik Comenius gondolatrendszeréből, amely következményeivel az emberiség lényegét érinti: ha az ész az ember attribútuma, akkor nyilvánvaló, hogy az emberrel mint észszerű lényel kell bánni. Ez a gondolat akár általános, mindentől független erkölcsi szabály is lehetne. Ez többek között azt jelenti, hogy **az embert észszerű eszközökkel kell meggyőzni**, az értelmi fegyverek erejével, nem pedig lelketlen erőszakkal. Comenius gyönyörű gondolata szerint az emberrel mint fatöngkel, kövel, nem emberrel való bánásmódot jelent az erőszak alkalmazása. Hiszen a szobrász sem hajt végre a kövön „erőszakot”, hanem valamiféle tökéletesebbet, átszellemültet alkot belőle.

Ha az emberi dolgok javítása jótékony eredményeket jelent, háborúk és konfliktusok kiküszöbölését, ha az emberi fejlődésnek mit sem sejthető lehetőségei vannak, és ha mindez az egyetemes fejlődéstől függ, az pedig a helyes módszertől, akkor nem nehéz kitalálni, miért keresi Comenius olyan lázas igyekezettel ezt a módszert.

Az emberi dolgok megjavítása (emendatio rerum humanarum) életének nagy vágya volt, amit a „világ útvesztőjének” személyes átélése és át-szenvedése váltott ki. Az összjavításra való törekvés elmélete éppoly ellentmondásos és bonyolult, mint a kor, amelyben élt és alkotott. Hogy némely munkáját a 21. század emberének írta, nem túlzott kijelentés. Csak remélni merjük, hogy a fejlettebbnek vélt civilizáció embere jobban meg tudja érteni, sőt részben meg is tudja valósítani azt, amit Comenius századokkal ezelőtt írásában felvázolt.

A történelmi Torontál vármegye Párdányi járásának etnikai és vallási viszonyai

I. rész

Előszó

Torontál vármegye a történelmi Magyarország 63 vármegyéje¹ közül 1910-ben a negyedik legnagyobb kiterjedésű vármegyének számított.² Területe 9903 km² volt. Ugyanakkor a vármegyéhez „kötődött” a tőle független – azzal közjogi értelemben azonos jogállással rendelkezett – Pancsova (Панчево/Pančevo) törvényhatósági jogú város, amelynek területe 113 km²-t tett ki. A dualizmus korában (1867–1918) a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal is elkülönítette a vármegyék és a törvényhatósági jogú városok értékeit. Pancsova törvényhatósági jogú város statisztikai adatait – Torontál vármegye mellett – külön közölték, Nagybecskerek (Зрењанин/Zrenjanin) és Nagyikinda (Кикинда/Kikinda) rendezett tanácsú városok értékeit pedig végül a tizennégy járás adataival összesítették.

Torontál vármegye határai Szegedtől a mai szerb fővárosig, Belgrádig (Београд/Beograd), hosszasan elnyúló, lapályos síkvidéken húzódtak, ahol csak a Deliblát homokbuckái képeztek jelentősebb „magaslatot”. A táj egyhangúsága ellenére a térség az ország egyik „éléstára” volt.

Gabonanövények (búza, zab, árpa), de különösen kukorica („tengeri”) termesztésére kiválóan alkalmas vidék.

A történelmi Torontál vármegye az 1910. évi magyar népszámlálás idején két rendezett tanácsú városra (Nagybecskerek és Nagyikinda) és tizennégy járásra – ezeken belül 210 településre – tagolódott. A járasok közül az egyik volt a tizenhárom településnek otthont adó Párdányi járás, amely „elegyesen” szerbek, németek, magyarok és románok által lakott térség volt.

Jelen tanulmány szerzője arra tesz kísérletet, hogy – egyedülálló módon a magyar, szerb (jugoszláv) és román népszámlálások településsooros adatai segítségével – bemutassa a történelmi Torontál vármegye egykori Párdányi járásának etnikai (anyanyelvi-nemzetiségi), illetve felekezeti statisztikai adatait. Továbbá feladatául tűzte ki, hogy vázlatos áttekintést adjon az egyes „történelmi” települések népesedéstörténetéről is. A járás szerbek, németek, magyarok és románok által lakott térség volt, ezért a tanulmány jobbra e négy népcsoport betelepülését, statisztikai adatait, valamint a németek eltűnésének „kálváriáját” ismerteti. Jelen munka nyomon követi az

¹ Közvetlenül a trianoni békeszerződés aláírását megelőzően a magyar Szent Korona országainak területe 325 411 km² volt. A legnagyobb „alkotóelem”, a Magyar Királyság területe 282 849 km² kiterjedésű volt. A Magyar Királyság 63 vármegyét és 26 törvényhatósági jogú várost ölelt fel. A második alkotórész a magyar Szent Korona országainak sorában Horvát-Szlavónország volt. Területe 42 541 km²-t tett ki. Területén nyolc vármegye és négy törvényhatósági jogú város helyezkedett el. A harmadik „közjogi alkotóelem” a „Corpus Separatum”, vagyis „Fiume város és kerülete” volt. Ezt a 21 km² kiterjedésű, speciális jogállású közigazgatási egységet szokták a „laikusok” tévesen a 64. magyar vármegyének tekinteni. EDELÉNYI-SZABÓ DÉNES: *Magyarország közjogi alkotórészeinek és törvényhatóságainak területváltozásai. Különlenyomat a „Magyar Statisztikai Szemle” 1928. (VI.) évfolyamából.* Hornyánszky Viktor Részvénytársaság, Magyar Királyi Udvari Könyvnyomda, Budapest, 1928. 5. p.

² Ha a vármegyék és a hozzájuk kötődő törvényhatósági jogú városok területét összesítenénk – habár nem szokás –, akkor Torontál vármegye az ötödik helyre szorulna vissza a képzeletbeli rangsorban. Ennek oka, hogy a szomszédos Bács-Bodrog vármegye (8834 km²) és a hozzá egykoron kötődött négy törvényhatósági jogú város – Baja, 87 km², Szabadka (Суботица/Subotica), 974 km², Újvidék (Нови Сад/Novi Sad), 159 km², illetve Zombor (Сомбор/Sombor), 308 km², összesen 1528 km² – együttes területe (10 362 km²) meghaladta Torontál vármegye és Pancsova „összevont” területét (10 016 km²).

sége veszett ki. Azonban ezeket a helységeket is újratelepítették a 18–19. században. Fényt (1767) jobbára románokkal, Magyarszentmártont (1806) és Óteleket (1793) magyarokkal, valamint Újpécset (1720–1730) németekkel.

gyesnek” mondható. Az utolsó magyar népszámlálás eszmei időpontjában – 1910. december 31-én éjfélkor – a járás lakosainak száma 27 171 fő volt, ebből a relatív többség, 9708 fő (35,7%) szerb. A jobbára római katolikus németek – 7153

A Párdányi járás helységeinek névváltozásai (1880–1910)

Népszámlálás				
	1880	1890	1900	1910
1.	Ittebe (Magyar-)	Magyar-Ittebe	Magyarittebe	Alsóittebe
2.	Csebza	Csebza	Csebza	Csebze
3.	Ittebe (Szerb-)	Szerb-Ittebe	Szerbittebe	Felsőittebe
4.	Főeny	Fény	Fény	Fény
5.	Ivánda	Ivánda	Ivánda	Ivánd
6.	Jánosföld	Jánosföld	Jánosföld	Jánosföldre
7.	Szent-Márton (Magyar-)	Magyar-Szt.-Márton	Magyarszentmárton	Magyarszentmárton
8.	Telek (Ó-)	Ó-Telek	Ótelek	Ótelek
9.	Párdány (Német-) Párdány (Szerb-)	Német-Párdány Szerb-Párdány	Németpárdány Szerbpárdány	Párdány
10.	Szent-Márton (Szerb-)	Szerb-Szent-Márton	Szerbszentmárton	Szerbszentmárton
11.	Dinyás	Dinyás	Dinyás	Torontáldinyás
12.	Gyülvész	Gyülvész	Gyülvész	Torontálgyülvész
13.	Újpécs	Új-Pécs	Újpécs	Újpécs

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A dualizmus korában (1867–1918) a járás településeinek száma az 1880., az 1890., az 1900. és az 1910. évi magyar népszámlálás alatt csak egy tekintetben változott. A járási székhely, Párdány az 1880., az 1890. és az 1900. évi magyar népszámlálás eszmei időpontjában még két önálló településből, Német- és Szerbpárdányból állt. A két települést az 1910. évi magyar népszámlálás eszmei időpontjára már egyesítették.

A járás településeinek népessége etnikai – anyanyelvi – szempontból meglehetősen „ele-

fővel (26,3%) – a második legjelentősebb népcsoport voltak. A szerbeket és a németeket a magyarok követték 6098 fővel (22,4%). A sorban a negyedik népcsoport – 4007 fővel (14,8%) – a románság volt. Az egyéb anyanyelvűek száma mindössze 205 főt (0,8%) tett ki.

A Párdányi járás települései anyanyelvi és felekezeti szempontból viszonylag jól elhatárolhatóak egymástól. A szerb települések voltak túlsúlyban: Felsőittebe, Ivánd, Szerbszentmárton és Torontáldinyás lakossága kizárólagosan, il-

A Párdányi járás anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	24 384	4870	6044	22	3794	–	8476 ^{II}		120+1058 ^{III}
1890	27 169	5651	7528	17	4119	1	5	9 729	119
1900	27 706	5764	7790	8	4008	–	26	10 030	80
1910	27 171	6098	7153	13	4007	–	21	9 708	171

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{II} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^{III} Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. A Párdányi járás esetében az első érték (120 fő) az egyéb hazai (109 fő) és az egyéb külföldi (11 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

letve jobbra szerb többséget képezett. Magyar, német, illetve román többségű faluból három-három volt a járás területén. A magyar falvak Alsóittebe, Magyarszentmárton és Ótelek voltak. Jobbra németek által lakott település volt Jánosföldre, Párdány és Újpecs. A románság Csebbe, Fény és Torontálgyűlész helységeiben alkotott többséget. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a magyarság a szerb többségű Felsőittebén, a jobbra román ajkú Fényen és a többnyire németek által lakott Párdányon is jelentősebb kisebbséget képezett. A németek a szerb többségű Felsőittebén és Ivádon, valamint a román többségű Torontálgyűlészen képviselték magukat nagyobb számban, akárcsak a szerbek a román ajkú Fényen és a német többségű Párdányban. A románság csak a szerb többségű Felsőittebén alkotott jelentősebb közösséget.

A Párdányi járás vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	24 384	9 215	12 743	35	2069	238	84
1890	27 169	10 680	13 683	34	2298	248	226
1900	27 706	11 222	13 966	25	2227	148	118
1910	27 171	10 941	13 890	98	1994	133	115

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Vallási téren – 1910-ben – a népességen belül két nagy vallási közösség dominált, egyfelől az ortodox (51,1%), másfelől a római katolikus egyház (40,3%). Előbbibe a szerbek és a románság, utóbbiba főképp a németek és kisebb részben a magyarok tartoztak. A harmadik legjelentősebb vallás (7,3%) – lényegesen elmaradva az első kettő mögött – a református volt. Hívei szinte kizárólagosan Alsóittebe magyar protestáns lakói közül kerültek ki. A többi valláshoz tartozók száma (346 fő) és aránya (1,3%) elhanyagolható volt.⁵

A Párdányi járás területén – 1910-ben – 9012 fő, azaz a teljes népesség 33,2%-a beszélt magyarul. Ez az érték elmaradt a vármegye egészétől; Torontál vármegye népességének 36,5%-a beszélt magyarul. A Párdányi járás népessége a magyar nyelv ismerete tekintetében a „közép-

mezőnyben”, a nyolcadik helyen zárt. A járás településeit tekintve – valószínűleg nem meglepő, hogy – a magyar ajkú községek érték el a legjobb eredményt. Őket követték igencsak elmaradva a német, majd a román és szerb települések.

A Párdányi járás területén 15 310 fő – a népesség 56,3%-a – tudott írni és olvasni.⁶ Ezzel az értékkel a járás népessége ugyancsak a vármegyei „középmezőnyben”, a hetedik helyen végzett. A legjobb értékeket a német, majd a magyar települések mutatták.

A trianoni békeszerződés a Párdányi járás teljes területét elvette Magyarországtól, és felosztotta a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és a Román Királyság között. Az utódállamok közötti határvonal megállapítása azonban nem ment egyszerűen. Mind a románok, mind a délszlávok a lehető legnagyobb részt próbálták megszerezni

a Bánság területéből. Az 1910. évi magyar népszámlálás idején tizenhárom települést számláló Párdányi járásból kezdetben két település, a magyar ajkú Alsóittebe és a jórészt szerbek által lakott Felsőittebe került a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz, a többi – a járás székhelyével, Párdánnyal együtt – a román állam része lett. A végleges határt – az 1923. november 24-i belgrádi egyezmény alapján – csak 1924. április 10-én állapították meg. Ennek értelmében – területcseré ellenében – a járási székhely, Párdány is – Romániától – a délszláv államhoz került. Megjegyezzük, hogy a határvonal meghúzásával több szerb ajkú település (Ivánd, Szerbszentmárton és Torontáldinnyés) is Romániához került. A tárgyilagosság kedvéért említjük meg, hogy a Bánság hosszú időn át etnikai értelemben Európa

⁵ A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912. 370–371. pp. (A továbbiakban: Népszámlálás 1910, 1912)

⁶ Népszámlálás 1910, 1912. 371. p.

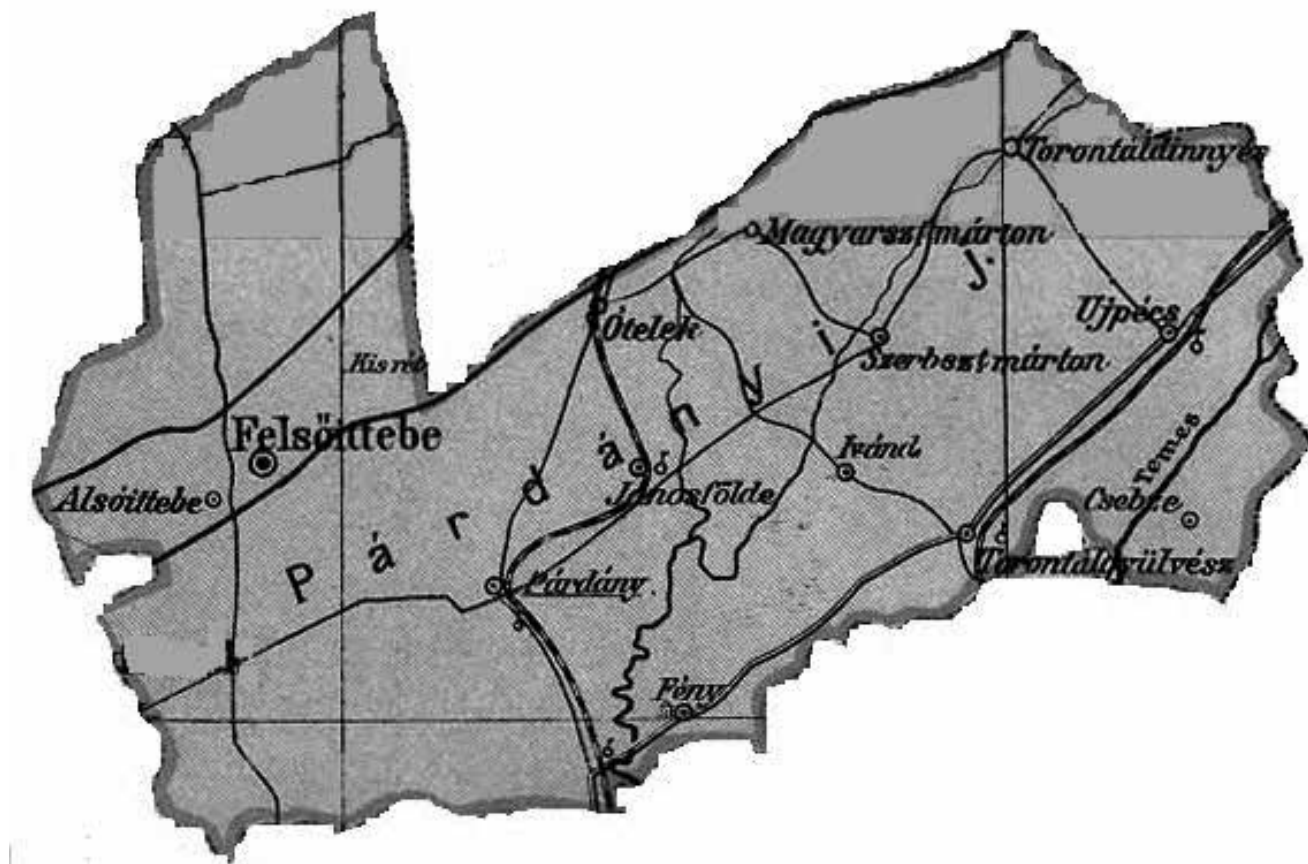
A magyarul beszélni, illetve az írni és olvasni tudó népesség száma és aránya településenként (1910)

Település	„Magyarul beszélni tud”		„Ír és olvas”	
	Fő	%	Fő	%
Alsóittebe	2226	99,5	1411	63
Csebze	222	13,6	871	53,2
Felsőittebe	1056	21,9	2437	50,5
Fény	394	19,3	829	40,7
Ivánd	301	20,4	692	46,9
Jánosföldre	405	23,7	1203	70,4
Magyarszentmárton	779	99,7	474	60,7
Ótelek	1920	99,9	1060	55,2
Párdány	910	28,3	1994	62,1
Szerbszentmárton	99	5,6	930	53
Torontáldinnyés	118	7,1	775	46,5
Torontálgyűlvész	160	10,9	773	52,7
Újpécs	422	17,3	1862	76,2
Összesen	9012	33,2	15 310	56,3

Forrás: Népszámlálás 1910, 1912. 369., 371. pp.

egyik legkevertebb területe volt, ezért a határvonal etnikai alapon történő meghúzása egyenesen lehetetlen vállalkozás lett volna.

Az elcsatolt, két részre osztott egykori járás szerb és román részei között hosszú évtizedekig nem volt átjárás. A térség a perifériára szorult. Ez

A Párdányi járás térképe

Forrás: KOGUTOWICZ MANÓ: *Torontál vármegye térképe. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbízásából.* Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet Rt. Budapest, 1905 – alapulvételével saját szerkesztés.

meghatározta a népességmegtartó erőt is – az a határhelyzet miatt nemigen volt. A helységek népességszáma – az elvándorlás, az előregedés etc. miatt – mindkét oldalon rohamos fogyásnak indult. Az „utóbbi időben” – 2014-ben – nyílt meg ismét a közúti határátkelőhely a romániai Fény településnél Módos (Јаша Томић/Jaša Tomić) irányában.⁷ Korábban az utóbb a délszláv államhoz került Párdány és a Romániához került Jánosföldre között volt vasúti összeköttetés, azonban az már évtizedekkel ezelőtt megszűnt.

I. 1. Alsóittebe

Alsóittebe (németül: Neu Itebe, szerbül: Нови Итебеj/Novi Itebej) a Párdányi járás központjától, Párdánytól északnyugatra elhelyezkedő település. Napjainkban Magyarittabé a magyar neve. A középkori eredetű helységet először 1221-ben említették, Itebő, illetve Ittebő néven. Ekkor már monostora és prépostsága is volt, amely a tatárjárás (1241–1242) idején a faluval együtt elpusztult. Az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzék is említette a helységet. Az ún. *vegyesházi királyok* uralkodása (1301–1526) idejéből több birtokosáról is maradt fenn adat. A török hódoltság alatt a falu magyar lakossága elmenekült, illetve elveszett, helyükre szerbek telepedtek le. Ezért a település nem halt ki. Az 1723–1725. évi gróf Mercy-féle térképen is lakott helyként jelölték. Lakói minden bizonnyal továbbra is ortodox szerbek lehettek.

A helységet 1781-ben Kiss Izsák vásárolta meg. Mivel a szerb lakosok nem akartak magyar földesúr uralma alatt élni, 1783–1784 körül délre, a katonai határőrvidék bánági területeire vándoroltak. Ezért a földesúr 1786-ban Békés vármegyéből telepített a faluba a református felekezethez tartozó magyarokat, akik lelkészükkel együtt érkeztek.

A korabeli viszonyokról Vályi András (1764–1801) statisztikus, geográfus a következőt jegyezte fel: „*Ittebe. Magyar, és Rátz Ittebe. Két falu Torontal Várm. földes Ura Kis Uraság, lakosai M. Ittebének reformátusok, Rátz Ittebének ó hitűek, fekszenek egymástól 1/4, Párdány Modoshoz 1 órányira, határjaik gazdagok, és kövérek, szőlejek nints, piatzok N. Becskereken, Temesváron, Csakován, és Pántsován.*”⁸

A Kiss család az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharcig volt a helység birtokosa. Utolsó földesura az aradi vértanú, Kiss Ernő (1799–1849) altábornagy volt. A szabadságharc pusztításait a falu és annak lakossága is megérezte. A szerb martalócoktól való félelmük miatt a magyarok 1849. január 19-én elmenekültek a faluból, Hódmezővásárhelyre, Makóra, valamint a Temes vármegyei Nagymajlátra (Mailat) mentek. Ezt a menekülést a népnyelv a mai napig *Sára-napi szaladásnak* hívja. A lakosok csak 1849 tavaszán tértek vissza, ekkor a falut romokban találták, mivel azt a szerbek teljesen kifosztották és felégették. Az újjáépítést nehezítette, hogy ebben az időben a településen kolerajárvány robbant ki, amely sok áldozatot szedett.⁹

Csokalyi Fényes Elek (1807–1876) statisztikus a következőket írta a helységről: „*Magyar-Ittebe, magyar falu, Torontál vmegyében, ut. p. Becskerekhez keletre 4 1/2 mfdnyire, a Bege partján: 44 kath., 2360 ref., 6 óhitű, 10 zsidó lak., ref. anyatemplommal, 68 4/8 egész telekkel. Határa minden trágya nélkül gazdagon terem. F. u. Ittebei Kiss Erneszt örökösei.*”¹⁰

A falu közepén, a főtéren álló református templomot 1861 és 1866 között építették. A templom felépítése érdekében a helyiek szó szerint „minden követ megmozgattak”, hatalmas elszántsággal és hittel emelték fel az istenházát. Az alsóittebeiek égették ki a 400 ezer téglát, és maguk mentek el Erdélybe, illetve vágták ki ott az épületfák anyagát, és úsztatták le a Béga folyón.

⁷ Október 15-én megnyílik a Módos–Fény-határátkelő. 2014. szeptember 16. Magyar Szó:

<http://www.magjarszo.rs/hu/2464/kozelet/115864/Okt%C3%B3ber-15-%C3%A9n-megny%C3%ADlik-a-M%C3%B3dos%E2%80%93F%C3%A9ny-hat%C3%A1r%C3%A1tkel%C5%91.htm> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

⁸ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. II. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1797. Arcanum Adatbázis Kiadó: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/2-kotet-828BA/i-82E06/ittebe-82E9E/> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

⁹ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei.* In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 19. p. (A továbbiakban: REISZIG 1912)

¹⁰ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I. kötet.* Nyomatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851. 138. p. (A továbbiakban: FÉNYES [I. kötet] 1851); Vö. FÉNYES ELEK: *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. IV. kötet.* Trattner-Károlyi Tulajdona. Pest, 1839. 389. p. (A továbbiakban: [FÉNYES IV. kötet] 1839)

Alsóittebe (Magyarittabé) nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2156	2029	12	1	1	–	2 ^{IV}		111 ^V
1890	2243	2204	31	–	–	–	–	1	7
1900	2265	2189	49	–	13	–	2	12	–
1910	2238	2208	1	–	8	–	–	7	14

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{IV} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^V Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

A templom mellett állt a sok viszontagságot túlélt Kossuth Lajos-mellszobor, amelyet 1904-ben lepleztek le. Egy, a településre bevonuló szerb katona 1918-ban a mellszobrot „szíven” lőtte. A lyuk később is látható volt. Az alkotást – amelyet a szerb főhatalom elől hosszú ideig a református templomban rejtettek el – 2015-ben lopták el. Az elkövetők valószínűleg színesfémtolvajok voltak. A szomorú esemény után, szerencsére, a település nem sokáig maradt szobor nélkül. „Az új Kossuth-szobor egy szintén Horvay János által készített, soltvadkerti szobor alapján készült a vajdasági Magyar Nemzeti Tanács és Soltvadkert önkormányzata együttműködésében. Az új szobrot Biacsi Karolina kőszobrász-restaurátor vezetésével állították fel.”¹¹

illetően a falu lakossága drasztikusan csökkent. 15–20 évvel ezelőtt még azt lehetett mondani, hogy 1 000 református lelket számoltak a faluban, jelenleg valamivel több mint 500-an vannak. Az életvitelszerűen külföldön vagy Vajdaság egyéb részein tartózkodó magyarittabéiekkal együtt 700–800 református főről van szó. Sajnos, a munkanélküliség elvonzza a fiatalokat. 50 évvel ezelőtt, 1965-ben 21 keresztlő volt Magyarittabén, 40 évvel ezelőtt már csak 11, 30 évvel ezelőtt 10, 20 évvel ezelőtt kicsit emelkedett a szám, és így volt 14, 10 évvel ezelőtt 7, 2014-ben pedig 3 – sorolta Marton Károly az elszomorító adatokat. Körülbelül 1 000 lakosa van a falunak, amelynek 75–80 százaléka magyar. 2014-ben egy házasságkötés volt, hét gyermek konfirmált, három keresztlő és huszonegy te-

Alsóittebe (Magyarittabé) nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2156	233	4	3	1896	20	–
1890	2243	195	–	2	2038	2	6
1900	2265	217	31	–	2004	4	9
1910	2238	259	104	3	1821	12	39

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Magyarittabé magyarságának helyzetéről Marton Károly, a helyi református lelkész 2015-ben az alábbiakat nyilatkozta: „A reformátusságot

metés volt. Hozzá kell még tenni, hogy tizenegy, a faluból elszármazott elhunytért harangoztunk, egészítette ki a lelkész a beszámolóját.”¹²

¹¹ Alfahír – honlap: http://alfahir.hu/csak_azert_is_magyarittabe_kossuth_lajos_visszatert (Letöltés ideje: 2016. augusztus 5.)

¹² VADÓCZ MÁRK: Magyarittabé. A település története egyidős a falu református egyházának történetével. Szórványlétben 23. Magyar Szó, 2015. augusztus 16. Magyar Szó Online: <http://www.magyarso.rs/hu/2799/hetvege/131669/Magyarittab%C3%A9.htm> (Letöltés ideje: 2025. február 4.); VADÓCZ MÁRK: A békési reformátusok utódai. Magyarittabé. In: Fodor István (szerk.): Szórványlétben. Magyar Szó. Újvidék, 2016. 114. p.

Alsóittebe (Magyarittabé) etnikai adatai (1921–2022)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	1930	Nincs adat.						
1953	1930	1895	Nincs adat.			1	10	24
1961	1868	1814	Nincs adat.			1	10	43
1971	1750	1682	Nincs adat.			1	17	50
1981	1553	1427	Nincs adat.			3	22	101
1991	1521	1325	1	2	15	3	62	113
2002	1315	1077	3	1	1	4	103	126
2011	1147	932	4	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	109	Nincs adat.
2022	893	635	Nincs adat.	Nincs adat.	4	Nincs adat.	126	Nincs adat.

Megjegyzés: A 2011. és 2022. évi szerb népszámlálás során a „Nincs adat.” megjegyzés esetén adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, ezért – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az 1991 és 2022 közötti népszámlálások esetében az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” kategóriák adatai is beleértendők. Forrás: Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#serbia> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

A fenti drámai adatokat az előbb jugoszláv, majd szerb népszámlálási adatok is alátámasztják. Alsóittebének 1910-ben még 2238 lakosa volt – kevés kivételtől eltekintve magyar anyanyelvűek voltak. A következő bő egy évszázad alatt rendre fogyott a népesség száma. A legutóbbi szerb népszámlálás (2022) mindössze 893 főt mutatott ki a településen. Az első szembeötlő változás, hogy 1910 és 2022 között 60,1%-kal csökkent a népesség száma. Másfelől beszédes adat az is, hogy a szerbség lassan, de növeli arányát a népességen belül, a magyarság száma és aránya viszont az elvándorlás, az elöregedés etc. miatt zuhanórepülésben van. Az egykoron szinte színmagyar faluban a magyarság – a legutóbbi (2022) szerb census szerint – már csak 71,1%-os többséget tett ki.¹³

A teljesség igényével jegyezzük meg, hogy Alsóittebe (Magyarittabé) testvértelepülési kapcsolatot ápol a Békés vármegyében fekvő Békés városával. A hivatalos kapcsolat a két település

között még 2006–2007-ben jött létre. *„Mint az közismert, a szerbiai Magyarittabé lakosainak ősei több mint 200 évvel ezelőtt Békés területéről indultak útnak, hogy a török üldöztetés után új életet kezdjenek. Magyarittabé lakói ma is a békésihez hasonló tájszólást beszélnek, és őrzik őseik szokásait is. 2007. szeptember 7-én írták alá a testvértelepülési szerződést.”*¹⁴

I. 2. Csebze

Csebze (németül: Cebza, románul: Cebza, szerbül: Чебза/Čebza) a járás központjától, Párdánytól keletre, közvetlenül a történelmi Temes vármegye határa mellett elhelyezkedő település.

A középkorban Temes vármegyéhez tartozó helységet először az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzékben említették Cosa alakban. Később Chevze, Chuze, Cheuze (Csöze) alakban jelent meg a falu neve.

¹³ Vö. Népszámlálás 1910, 1912. 369. p.; Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#serbia> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

¹⁴ A szándéknyilatkozatot még 2006. szeptember 9-én, a testvértelepülési szerződést pedig közel egy évre rá, 2007. szeptember 7-én írták alá a települések képviselői. *Testvérvárosok – Magyarittabé. Békés – a hidak városa*: <https://www.bekesvaros.hu/magyarittabe> (Letöltés ideje: 2025. február 7.)

Csebze nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1403	14	37	–	1305	–	14 ^{VI}		1+32 ^{VII}
1890	1614	54	60	1	1474	–	–	3	22
1900	1728	73	81	–	1513	–	3	51	7
1910	1638	36 ^{VIII}	85	–	1493	–	–	16	8

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{VI} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^{VII} Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb hazai anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte.

^{VIII} „A Pollákovics-uradalmat parcellázták, a magyar cselédség elköltözött.” VARGA E. ÁRPÁD (szerk.): *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. III. kötet. Arad, Krassó-Szörény és Temes megye. Népszámlálási adatok 1850–2002 között.* Teleki László Alapítvány – Pro-Print Kiadó, Budapest–Csíkszereda, 2000. 474. p. (A továbbiakban: VARGA E. [III. kötet] 2000)

A *vegyesházi királyok* uralkodása (1301–1526) alatti időszakból több birtokosáról is vannak értesüléseink. A helység a török hódoltság idején feltehetően nem pusztult el, mivel az 1717. évi kincstári összeírás alkalmával lakott helyként került említésre, 80 lakott házzal. Továbbá az 1723–1725. évi gróf Mercy-féle térképen is feltüntették a települést. Lakói minden bizonnyal románok voltak.

Fényes Elek a 19. században a következőket írta a faluról: „Csebza, oláh falu, Torontál vármegyében, a Temes szigetjében, Csakovához 1 mfdnyire: 2 160 óhitű lak., s anyatemplommal. Földe szerfelett termékeny; legelője, rétje igen sok; 97 5/8 egész telket számlál. F. u. a kamara. Ut. p. *Detta*.”¹⁵

A faluban 1887-ben árvíz pusztított, majd pedig 1888-ban kolerajárvány tizedelte meg a lakosságot.

Csebze a történelmi múltban is románok által lakott település volt, amelynek lakosai jobbára a román ortodox egyházhoz tartoztak. A régi ortodox román templom még a 18. század közepén épült, majd annak helyébe 1880-ban új templomot emeltek. A templom védőszentje Keresztelő Szent János (Nașterea Sf. Ioan Botezătorul). Ünnepe napját június 24-én tartják. A település temetőjében áll egy fából épített, alacsony, zsinde-

tornyos-tetős ortodox templom és egy nőkolostor is. Előbbinek pontos építési ideje nem ismert, körülbelül a 15. és 17. század közé teszik. Az itteni szentkút vizének gyógyhatást tulajdonítanak a környékbeli románok, akik Szent György napján és pünkösdkor búcsúra járnak ide. A templomot a Szent Kereszt felmagasztalásának (Înălțarea Sf. Cruci), valamint Szent Györgynek (Sf. Gheorghe) a tiszteletére szentelték fel.¹⁶

A gyógyító forrás a fatemplom oltára mögött található. A templom a román ortodox építészet gyönyörű alkotása. Érdekes, hogy sem a templomot, sem az ikonosztázt nem díszítik festmények, csak leakasztható szentképek. A két nagy méretű – Szűz Máriát és Jézus Krisztust ábrázoló – szentképet feltehetően a 19. század elején adományozták a Temesvárról (Timișoara) idelátogató zarándokok. Az egyik évszám is látható: 1829.¹⁷ „A templom hossza 16 m, valószínűleg azért ilyen hosszú, hogy a forrás az oltár mögé kerüljön. A forrás gyógyító erejének híre megtalálta a legtávolabban élő hívőket is. Évek óta zarándokolnak ide az emberek. A templom alacsony (2,40 m), a kicsiny verandát pedig 4 oszlop tartja. [...] A templomon zsindeletető van, akárcsak a mindössze 2,30 m magas tornyon is.”¹⁸

¹⁵ FÉNYES (I. kötet) 1851, 204. p., Vö. FÉNYES (IV. kötet) 1839, 394. p.

¹⁶ *Mănăstirea Cebza*. Biserici.org: <http://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=2735> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

¹⁷ *A csebzei kolostor. Welcome to Romania*:

http://www.welcometoromania.ro/E70_Timisoara_Moravita/E70_Timisoara_Moravita_Cebza_m.htm

(Letöltés ideje: 2025. február 4.)

¹⁸ *A csebzei kolostor. Welcome to Romania*:

http://www.welcometoromania.ro/E70_Timisoara_Moravita/E70_Timisoara_Moravita_Cebza_m.htm (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

Csebbe nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1403	28	1306	1	–	24	44
1890	1614	99	1327	1	14	23	150
1900	1728	136	1518	4	6	15	49
1910	1638	88	1512	8	2	13	15

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Csebbe etnikai adatai (1920–2021)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	1505	42	46	Nincs adat.	1416	Nincs adat.	Nincs adat.	1
1930a	1387	27	22	–	1338	Nincs adat.	–	–
1930n	1387	27	22	–	1329	Nincs adat.	–	9
1941n	1276	18	13	Nincs adat.	1221	Nincs adat.	Nincs adat.	24
1956	1249	Nincs adat.						
1966a	1095	5	3	–	1080	Nincs adat.	–	7
1966n	1095	5	3	–	1078	Nincs adat.	2	7
1977n	1061	13	4	–	1015	–	3	26
1992n	760	6	1	–	724	–	3	26
2002a	745	6	Nincs adat.	–	727	–	Nincs adat.	12
2002n	745	11	Nincs adat.	–	712	–	Nincs adat.	22
2011n	734	21	1	–	644	–	10	58
2021	838	A településsoros nemzetiségi adatok még nem elérhetők.						

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: VARGA E. (III. kötet) 2000, 473–474. pp.; Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#romania> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

I. 3. Felsőttebe

Felsőttebe (németül: Serbisch-Itebe, románul: Itebe, szerbül: Српски Итебеј/Srpski Itebej) az egykori Párdányi járás központjától, Párdánytól északnyugatra elhelyezkedő település. Napjainkban már a Szerbittabé elnevezést használják.

A középkori eredetű helység a török hódoltság időszakában lakott maradt. Az 1723–1725. évi gróf Mercy-féle térképen Itebej alakban la-

kott településként volt feltüntetve. Már ekkor is szerbek éltek itt, pravoszláv templomuk állt a faluban. „Az 1788-ban, az orosz-török háború kitörésekor Szerbiából hazánkba menekült szerbek közül 11 család itt nyert elhelyezést. 1781–86 között a Kiss család birtokába került. Legutolsó földesura Kiss Ernő honvédtábornok volt.”¹⁹ Vályi András statisztikus, geográfus is megemlékezett a településről, azonban Alsó- (Magyar-) és Felsőttebéről (Szerbittebe) közösen közölt

¹⁹ REISZIG 1912, 47. p.

adatokat. (Vályi gondolatait az előbbieken, Alsóittebénél [Magyarittabénél] már idéztük.) Közel fél évszázaddal később Fényes Elek statisztikus az alábbiakat írta a helységről: „*Rácztelte, rácztel falu, Torontál vgyében, Magyar-Ittebe szomszédságából: 40 kath., 14 ref., 3072 n. e. óhitű lak., s anyateplommal. Határában gyönyörű fáczányosok vannak; 172 egész telket számlál. F. u. Ittebei Kiss Erneszt örök.*”²⁰

A faluban két templom található. A településen élő szerbség a szerb ortodox egyházhoz

tartozik. A mostani, ma is létező pravoszláv templomot 1769 és 1774 között építették. Védőszentje Szent Száva (Свети Сава/Sveti Sava). Ünnepnapját május 10-én tartják. A faluban álló – németek és magyarok által használt – római katolikus templomot 1897-ben építették.²¹ Védőszentje: Fogolykiváltó Boldogasszony; ünnepnapját szeptember 24-én tartják.²² A liturgikus nyelv a német volt, most a magyar. Jelenleg nem önálló plébánia, hanem Tamásfalva (Хетин/Хетин) leányegyháza.²³

Felsőittebe (Szerbittabé) nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	4308	419	200	7	38	–	3408 ^{IX}		55+181 ^X
1890	4802	387	442	3	70	–	3	3838	59
1900	4960	372	518	5	66	–	–	3973	26
1910	4827	393	499	2	117	–	13	3764	39

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{IX} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^X Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Felsőittebe esetében az első érték (55 fő) az egyéb hazai (52 fő) és az egyéb külföldi (3 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

Felsőittebe (Szerbittabé) nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	4308	479	3615	13	133	61	7
1890	4802	600	3904	25	161	71	41
1900	4960	723	4025	5	151	55	1
1910	4827	712	3913	44	113	39	6

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

²⁰ FÉNYES (I. kötet) 1851, 138. p.; Vö. FÉNYES (IV. kötet) 1839, 389. p.

²¹ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. Logos Kiadó, Tóthfalva, 1993. 418–421. pp.

²² „Fogolykiváltó Boldogasszony, BMV de Mercede: Ünneplése a mercedáriusok rendjében kezdődött. 1218. VIII. 1: éjszaka a Boldogságos Szűz látomásban buzdította Nolascoi Szt Pétert fogolykiváltó rend alapítására. E jelenés emlékére – melynek hatására Nolascoi Szent Péter és Pennaforti Szent Rajmund megalapította a mercedáriusok fogolykiváltó rendjét – kezdték ünnepelni a fogolykiváltó Boldogasszonyt. Mint rendi ünnepet a pápa 1615: hagyta jóvá. Spanyolországban és Franciaországban augusztus első vasárnapján ülték. Az egész Egyház számára 1696: vált kötelezővé, IX. 24-ét jelölték ki napjául. 1969 óta nem szerepel a liturgikus naptárban, de a Fogolykiváltó Boldogasszony tiszteletének tartalma bővült a szenvedélybetegek, különböző függőségekben szenvedők szabadulásának kérésével.” DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. III. kötet (Éhi–Gar). Szent István Társulat, Budapest, 1997. 733. p.

²³ Tamásfalva. Dioecesis Zrenianensis – Nagybecskereki Egyházmegye: <http://www.catholic-zr.org.rs/tamasfalva/> (Letöltés ideje: 2024. február 4.)

Felsőittebe (Szerbittabé) etnikai adatai (1921–2022)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	5376	Nincs adat.						
1953	5013	706	Nincs adat.			14	4017	276
1961	4634	700	Nincs adat.			13	3816	105
1971	4058	527	Nincs adat.			26	3354	151
1981	3281	356	Nincs adat.			18	2586	321
1991	2873	291	1	2	15	15	2145	404
2002	2405	255	1	2	6	10	1881	250
2011	1969	219	Nincs adat.	Nincs adat.	12	6	1470	Nincs adat.
2022	1612	152	Nincs adat.	Nincs adat.	7	5	1215	Nincs adat.

Megjegyzés: A 2011. és 2022. évi szerb népszámlálás során a „Nincs adat.” megjegyzés esetén adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, ezért – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az 1991 és 2022 közötti népszámlálások esetében az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” kategóriák adatai is beleértendők. Forrás: Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#serbia> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

I. 4. Fény

Fény (németül: Föen, románul: Foeni, szerbül: Фењ/Fenj) az egykori Párdányi járás központjától, Párdánytól délkeletre elhelyezkedő település.

A középkorban Temes vármegyéhez tartozó helység első említése – 1289-ben – Fűen alakban történt, később pedig Fövenyföldre néven szerepelt az oklevelekben. A falu a török hódoltság időszakában elpusztult, csak 1767-ben népesítették be újra, ekkor a Maros partjáról tele-

pítettek ide románokat. Kisebb lélekszámú szerb közössége is volt, de az idővel – 1783-1784 körül – délebbre, a katonai határőrvidékre települt át.

Vályi András statisztikus, geográfus még „elegyes” falunak írta le a helységet: „*Fény. Elegyes falu Torontal Vármegyében, földes Ura Motsonyi Uraság, lakosai katolikusok, fekszik Csákova falunak szomszédságában. Határja jó termékenyséű.*”²⁴

A település birtokosai előbb a Mocsonyiak, majd a Szapáry grófok, végül pedig a Csávossy

Fény nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	2015	58	41	–	1409	–	441 ^{XI}		2+64 ^{XII}
1890	2098	98	59	–	1428	–	–	512	1
1900	2119	194	100	–	1323	–	11	489	2
1910	2037	249	45	1	1232	–	6	491	13

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{XI} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^{XII} Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb külföldi anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte.

²⁴ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. I. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1796. Arcanum Adatbázis Kiadó: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFeny-es-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszag-nak-leirasa-87F85/1-kotet-81A16/f-82750/feny-827ED/> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

bároi család voltak. A településen álló – szebb napokat is megélt – kastélyt még 1812-ben a Mocsonyiak építették.

Fényes Elek statisztikus már románok által lakott faluként írt a településről: „Fény, oláh f., Torontál vmegyében, Párdányhoz 1 mfdnyire: 2026 óhitű lak., s anyatemplommal, szép kastélylyal, 94 6/8 egész jobbágytelekkel. F. u. Mocsonyi János.”²⁵

A településen álló két templom közül az egyik a románságé, a másik a szerbeké. Mindkét nép-

csoport az ortodox egyházhoz tartozik. A román ortodox templomot 1875-ben, a szerb pravoszláv templomot pedig 1888-ban építették. A románok templomát Nagyboldogasszony (Adormirea Maicii Domnului) tiszteletére szentelték fel. Ünnepe napját augusztus 15-én tartják. A szerbek neoklasszikus stílusú, pravoszláv templomát ugyancsak Nagyboldogasszony (Узнесеня Блажене Девнице Марије/Uznesenje Blažene Djevice Marije) tiszteletére szentelték fel.²⁶

Fény nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	2015	77	1916	–	10	11	1
1890	2098	157	1941	–	–	–	–
1900	2119	267	1825	–	8	10	9
1910	2037	275	1742	–	16	4	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Fény etnikai adatai (1920–2021)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	1791	161	29	Nincs adat.	1164	Nincs adat.	Nincs adat.	437
1930a	1938	135	23	–	1338	Nincs adat.	440	2
1930n	1938	135	20	–	1332	Nincs adat.	441	10
1941n	1873	95	14	Nincs adat.	1305	Nincs adat.	Nincs adat.	459
1956	1536	Nincs adat.						
1966a	1480	61	2	–	1097	Nincs adat.	320	–
1966n	1480	66	2	–	1090	Nincs adat.	320	2
1977n	1313	34	8	–	999	–	256	16
1992n	1175	15	2	–	986	–	162	10
2002a	1180	14	–	–	1050	–	115	1
2002n	1180	13	–	–	1046	–	120	1
2011n	1204	20	2	–	1013	1	97	71
2021	985	A településsoros nemzetiségi adatok még nem elérhetők.						

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: VARGA E. (III. kötet) 2000, 494. p.; Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#romania> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

²⁵ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. II. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851. 16. p. (A továbbiakban: FÉNYES [II. kötet] 1851); Vö. FÉNYES (IV. kötet) 1839, 394. p.

²⁶ Foeni. Timiș. Biserici.org: <https://www.biserici.org/index.php?menu=CU> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

I. 5. Ivánd

Ivánd (németül: Iwanda, románul: Ivanda, illetve Iovănești [1924], szerbül: Иванда/Ivanda) az egykori Párdányi járás központjától, Párdánytól északkeletre elhelyezkedő település.

A helység a középkorban az egykori Temes vármegyéhez tartozott. Az első okiratos említése az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzékben található. A török hódoltság alatt lakott hely maradt, és a törökök kiűzése után készült, 1717. évi kincstári összeírás is lakotként jelölte, azonban nem sokkal később elnéptelenedett. Az 1781-es esztendőben Moska Naum és Konstantin vették meg a falut, amely ekkor már ismét lakott volt. Szerb lakosai 1783-1784 körül délebbre, a katonai határőrvidék bánsági területeire költöztek, és a helyükre római katolikus vallású németek érkeztek.²⁷ Ennek ellenére számos szerb maradt a faluban, mert Vályi András óhitű faluként szölte Ivándról: „Ivanda. Rátz falu Torontal Várm. földes Ura Moszka Uraság, lakosai ó hitűek, fekszik Csakovához 1 mértföldnyire, határja jó, búzáat közepszerűen, egyebet bőven terem, szőlője is van, piatza Temesváron, Csakován, néha Becskereken is.”²⁸

A 19. század közepén Fényes Elek is szerb településként írta le Ivándot: „Ivanda, ráciz falu, Torontal vmegyében, Gyülvészhez 1/2 órányira:

1178 óhitű lak., s anyateplommal, 64 7/8 egész telekkel. F. u. Ivandai Karácson István. Ut. p. Temesvár.”²⁹

Az egykor szerb többségű Ivánd, amely korábban egy jelentősebb német kisebbségnek is otthont adott, mára jobbára elrománosodott. A németek eltűntek a településről, és a szerbség is igencsak megtizedelődött. A Bărăgan területére történt deportálások, a szerbek el-, a németek kivándorlása, az asszimiláció, az elöregedés etc. teljes mértékben megváltoztatta a helységben az etnikai és részben a vallási viszonyokat.

A településen egykor többséget képező szerbség a szerb pravoszláv egyházhoz tartozott. A szerbek ortodox templomát 1830-ban építették.³⁰ A templom védőszentje Szent Gábor arkangyal (Сабор Светог архангела Гаврила/Sabor Svetog arhangela Gavriila) volt. Ünnepe napját július 26-án tartják. A településen élő németek, illetve magyarok a római katolikus felekezethez tartoztak. A római katolikus templomot 1896-ban építették, 1931-ben pedig átépítették. Védőszentje Szent Rafael arkangyal (Erzengel Raphael) volt. Ünnepe napját október 24-én tartották. A liturgikus nyelv a német volt. A jóformán hívek nélkül maradt templom másfél évtizede, 2010-ben összedőlt.³¹ A településen már a románság is rendelkezik egy kisebb román ortodox templommal, amelyet 2007-ben építettek,

Ivánd nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1360	184	172	–	25	–	925 ^{XIII}		9+45 ^{XIV}
1890	1545	178	241	–	5	–	–	1120	1
1900	1511	114	322	1	48	–	–	1021	5
1910	1477	62	301	–	49	–	–	1034	31

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{XIII} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^{XIV} Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb hazai anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte.

²⁷ REISZIG 1912, 57. p.

²⁸ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. II. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1796. Arcanum, Adatbázis Kiadó: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/2-kotet-828BA/i-82E06/ivanda-82EAD/> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

²⁹ FÉNYES (II. kötet) 1851, 139. p.; FÉNYES (IV. kötet) 1839, 395. p.

³⁰ REISZIG 1912, 57. p.

³¹ VOGEL, HEINZ: *Iwanda, Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat:* <http://www.banatergottesheuser.ro/iwanda.htm> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

és Partos-i Szent József (Sf. Iosif cel Nou de la Partos) tiszteletére szenteltek fel. Ünnepnapját szeptember 15-én tartják.

pontjától, Párdánytól északkeletre elhelyezkedő település. Múltja az 1800-as évek legelejére nyúlik vissza, amikor gróf Buttler János a falut

Ivánd nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1360	311	1002	7	–	36	4
1890	1545	369	1127	–	7	42	–
1900	1511	423	1036	–	3	10	39
1910	1477	344	1116	–	1	16	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Ivánd etnikai adatai (1920–2021)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	1441	132	312	Nincs adat.	16	Nincs adat.	Nincs adat.	981
1930a	1456	99	319	–	54	Nincs adat.	975	9
1930n	1456	97	318	1	56	Nincs adat.	975	9
1941n	1422	167	267	Nincs adat.	72	Nincs adat.	Nincs adat.	916
1956	1047	Nincs adat.						
1966a	836	43	54	–	134	Nincs adat.	605	–
1966n	836	43	54	–	137	Nincs adat.	602	–
1977n	655	32	20	–	241	–	362	–
1992n	539	20	5	–	344	–	168	2
2002a	613	20	Nincs adat.	–	444	–	141	8
2002n	613	20	Nincs adat.	–	438	–	148	7
2011n	596	14	4	–	478	–	71	29
2021	593	A településsoros nemzetiségi adatok még nem elérhetőek.						

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: VARGA E. (III. kötet) 2000, 505. p.; Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#romania> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

I. 6. Jánosföldre

Jánosföldre (németül: Johannisfeld, románul: Iohanisfeld vagy Ionel, illetve Ionești [1924], szerbül: Јоханисфелд/Johanisfeld) a járás köz-

római katolikus német lakosokkal telepítette be.³² A helység telepítője egyben a település névadója is. A németek a magyar elnevezést vették át (Johannisfeld), és a román megnevezésekben is ezt érhetjük tetten.

³² REISZIG 1912, 58. p.

Fényes Elek híres „geográfiai szótárában” német falunak írta le: „Jánosföld, német falu, Torontál vmegyében, Párdányhoz nem messze: 1348 kath., 10 zsidó lak., kath. paroch. templommal. Lakosai contractualisták, s vagyonos emberek. F. u. gr. Buttler János örökös. Ut. p. N. Becskerek.”³³

megszűnt. A településen a második világháború után többséggé, majd kizárólagossá váló román-ság a román ortodox egyházhoz tartozik. Ortodox templomukat 2011-ben építették, és Szent Péter és Pál apostolok (Sfinții Apostoli Petru și Pavel) tiszteletére szentelték fel.³⁶

Jánosföldre nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1766	11	1646	–	–	–	10 ^{XV}		5+94 ^{XVI}
1890	1858	21	1829	–	1	–	–	7	–
1900	1866	69	1763	–	–	–	–	21	13
1910	1710	91	1572	–	13	–	–	34	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{XV} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^{XVI} Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb hazai anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte.

Jánosföldre nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1766	1755	10	–	–	1	–
1890	1858	1850	8	–	–	–	–
1900	1866	1843	21	2	–	–	–
1910	1710	1664	38	–	–	1	7

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A német lakosság római katolikus plébániáját már 1826-ban felépítették, de a neoklasszikus stílusú, római katolikus templom csak 1833-ban készült el. Orgonája újabb, 1925-ből való. A templom védőszentje Keresztelő Szent János (Hl. Johannes der Täufer).³⁴ Ünnepnapiját június 24-én tartották. A liturgikus nyelv a német volt. A plébánia egykoron a Csanádi Egyházmegye Alsó-torontáli Esperesi Kerületéhez tartozott.³⁵ A német nyelvű hitélet, a németség kivándorlása miatt, mára

Jánosföldre németsége a második világháborút követően fogyott meg. 1951 és 1956 között a Bărăgan területére történt deportálás csökkentette a németek számát, ekkor 253 németet hurcoltak el. A román kommunizmus idején a sorvadás, az asszimiláció, az elöregedés, a fejpénz ellenében történt kivándorlás apasztotta a németek számát. A német iskola előbb alsó tagozatra redukálódott, majd 1990 után megszűnt. A kommunizmus bukásával a németség Németországba vándorolt ki, ez a helység elrománosodását idézte elő.

³³ FÉNYES (I. kötet) 1851, 148. p.; Vö. FÉNYES (IV. kötet) 1839, 395. p.

³⁴ Keresztelő Szent János a bánági (és a bácskai) németek körében kifejezetten népszerű szent volt. Több helyen a templom védőszentjének választották. „János, Keresztelő, Szent (lat. Ioannes Baptista), Nyakavágó János (Kr. e. 4 k.-Kr. u. 29): Jézus előhírnöke, Zakariás pap és Erzsébet fia (Lk 1,5). Föllépése és népszerűsége egyre erősödő népmozgalmat idézett elő, ezért Keresztelő Szent János kimondja, hogy nem ő a Messiás, hanem csak a Messiás előfutára.” Tevékenysége miatt Heródes Antipász – Galilea és Perea uralkodója – elfogatta, és Kr. u. 29-ben lefejeztette. „Ünnepe. Az Egyház megünnepli ~ vértanúságának (égi születésének) napját (augusztus 29.) és test szerinti (földi) születésnapját is (június 24.)...” DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon. V. kötet (Homo–J). Szent István Társulat, Budapest, 2000. 655. p.

³⁵ DIÓS – VICZIÁN 2000, 655. p.

³⁶ Iohanisfeld. Biserici.org: <http://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=19468> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

Jánosföldre etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	1668	40	1602	Nincs adat.	6	Nincs adat.	Nincs adat.	20
1930a	1730	30	1654	–	23	Nincs adat.	22	1
1930n	1730	29	1656	–	23	Nincs adat.	21	1
1941n	1730	67	1621	Nincs adat.	30	Nincs adat.	Nincs adat.	12
1956	1586	Nincs adat.						
1966a	1365	20	1049	–	285	Nincs adat.	4	7
1966n	1365	22	1043	–	289	Nincs adat.	4	7
1977n	1056	16	635	–	401	1	2	1
1992n	814	15	41	–	754	–	4	–
2002a	899	6	6	–	886	–	1	–
2002n	899	10	14	1	873	–	1	–
2011n	756	9	9	–	706	–	2	30
2021	879	A településsoros nemzetiségi adatok még nem elérhetők.						

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: VARGA E. (III. kötet) 2000, 559–560. pp.; Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#romania> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

Vadász György: Radnóti Miklós Művelődési Központ (RaM), Budapest

Az Aracs folyóirat

24. évfolyamának repertórium

Tanulmányok, esszék, publicisztika

1. [Az ARACSNÁK...] : [in memoriam Gubás Jenő] / [az Aracs folyóirat szerkesztői] ; fotó Molnár Edvárd. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 4.
Tartalmazza még: [„– – A múltkoriban egyik cikkemben...]. / Kondor Katalin. – III.
2. DORMÁN László fotográfus, fotóművész, újságíró, szerkesztő. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 115–116.
Tartalmazza még: [Részletek Hornyik Miklós beszédéből 1991-ben]. – III.
3. [PÁRKÁNYI Raab Péter rövid életrajza]. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 111–112.
Tartalmazza még: Az „újklasszicitás” demonstrációja : [részlet] / Péntek Imre. – III.
4. BAKONYI István
Iancu Laura lírai indulása / Bakonyi István. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), p. 36–40.
5. BÉRES Klára
Igaz művész, igaz magyar ember : a Magyar Örökség díjas Józsa Judit laudációja / Béres Klára. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), p. 41–42.
Tartalmazza még: [Az Aracs szerkesztőinek a gratulációja].
6. BERTHA Zoltán
Függetlenség, szuverenitás : (Magyarország a magyaroké) / Bertha Zoltán. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 14–19.
7. BOGNER István
Leplezetlenül, a tények erejével a délvidéki magyarság elleni népiirtásról : (Botlik József: Eltitkolt népiirtás a Délvidéken. Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, Budapest, 2023) / Bogner István. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 38–42.
Könyvismertető. – Tartalmazza még: [Idézetek az Őszszegzés és kitekintés c. fejezetből / Botlik József ; Gubás Ágota válogatása]. – III.
8. BOTLIK, József
Eltitkolt népiirtás a Délvidéken : (1944. október – 1948. március) : részletek a könyvből : [80 éve történt : in memoriam a délvidéki magyar holokauszt] / Botlik József. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 28–39.
Tartalmazza még: De profundis. 1 : [vers] / Jung Tamás címzetes püspök.
9. CSÁMPAI Ottó
Magyar évezredek – magyar küldetés / Csámpai Ottó. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), p. 25–34.
Az előadás első, rövidebb változata elhangzott a Magyarságunk forrása régen és ma címmel megrendezett konferencián, Budapesten 2022-ben.
10. CSÁMPAI Ottó
Vászoly könnye – Vazul nyitrai herceg tragédiája / Csámpai Ottó. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 25–28.

Csámpai Ottó *Vászoly könnye* című könyvéről. – Tartalmazza még: Vak Vazul herceg panaszkodása : [részlet a könyvből]. – III.

11. DALMAY Árpád

Petőfi Sándor Szibériában élő burját leszámazottairól / Dalmay Árpád. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), p. 83–85.

A beszámoló hosszabb változata elhangzott 2024-ben a Magyarok Világszövetségének kongresszusán. – Leonyid Budunov *Petőfi Sándor – Új történetek* című könyvéről. – Tartalmazza még: Petőfi Sándor emlékére : [vers] / [Ligyija Budajevna Cirenova] ; (Dalmay Árpád ford.). – III.

12. FELEDY Balázs

Látott és soha nem látott szobrok : Párkányi Raab Péter művészetéről / Feledy Balázs. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 106–110.

13. GUBÁS Ágota

Egyenes beszéd egy kényszerpályás életről és korról : (Huszár Zoltán *Kényszerpályán*, Aracs Alapítvány, Horgos, 2024) / Gubás Ágota. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), p. 58–60.

Huszár Zoltán *Kényszerpályán* című könyvének előszava. – III.

14. GUBÁS Ágota

Keresztekből katedrálist – méltó emléket vértanúinknak : 80 éve történt : in memoriam a délvidéki magyar holokauszt / Gubás Ágota ; fotó Ternovác István. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 11–14.

III.

15. GUBÁS Jenő

Lelki rokkantságunkról a távoli és a közelmúltban. És a jövő? : a szerzőnek egy meg nem jelent és egy 40 évvel későbbi hasonló témakörű írását adja közre a szerkesztőség e közös cím alatt : [in memoriam Gubás Jenő] / Gubás Jenő. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 19–23.

Tartalom: Lelki rokkantságunk forrásai ; Árulásaink. – III.

16. GYÉMÁNT Richárd

Nagykikinda népesedésének évszázadai – dióhéjban. 1. rész / Gyémánt Richárd. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 87–94.

17. GYÉMÁNT Richárd

Nagykikinda népesedésének évszázadai – dióhéjban. 2. rész / [írta és fényképezte] Gyémánt Richárd. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 94–105.

18. GYÉMÁNT Richárd

A történelmi Torontál vármegye Antalfalvai járásának etnikai és vallási viszonyai. 1. rész / Gyémánt Richárd. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), p. 96–109.

III.

19. GYÉMÁNT Richárd

A történelmi Torontál vármegye Antalfalvai járásának etnikai és vallási viszonyai. 2. rész / Gyémánt Richárd. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 97–114.

III.

20. HASCÁK Mária

„Még kér a nép – – –” / Hascák Mária. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 28.

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség munkájáról.

21. HASCÁK Mária

„Nincs is itt haszna szépszónak s imának, csak harcnak és a hatalom nyilának” / Hascák Mária. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 5–6.

III.

22. HASCÁK Mária

„Nyári napnak alkonyúlatánál Megállék a kanyargó Tiszánál – – –” / Hascák Mária. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), p. 5–6.

23. JUHÁSZ Lili

Okulni a kényszer szülte helyzetből – közoktatás a Covid-járvány alatt / Juhász Lili. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 87–90.

A tanulók távoktatással kapcsolatos tapasztalatairól.

24. KONDOR Katalin

Mit vártunk, mit kaptunk? / Kondor Katalin. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 55–59.

- Dr. Habsburg Ottó, Fekete György, Duray Miklós, dr. Bolberitz Pál, Ágoston András, Czine Mihály, Szokolay Sándor, Makovecz Imre, Tőkés László, Tempfli József előadásának részlete, amely elhangzott a TF-estéken.
25. KONDOR Katalin
Mit vártunk, mit kaptunk?. 2. rész / Kondor Katalin. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 66–69.
- Dr. Kellermayer Miklós, Tőkéczi László, Andrásfalvy Bertalan, Kányádi Sándor, Nemeskürty István, dr. Papp Lajos, Jókai Anna előadásának részlete, amely elhangzott a TF-estéken.
26. KONDOR Katalin
Üzen a régmúlt? : (avagy távol s mégis közel) / Kondor Katalin. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), p. 86–87.
27. MAKKAI Béla
Magyar–horvát torlódott múlt : kultúrharca Monarchiában; nemzetiségi ellentétek a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban / Makkai Béla. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 76–86.
- Dr. Sebestyén Mátyás *Ahogy én láttam* – – – című emlékiratáról.
28. MIHÁLYI Katalin
Szívén viselte magyarságunk sorsát : dr. Gubás Jenő : (1937–2023) : [in memoriam dr. Gubás Jenő] / Mihályi Katalin. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 6–7.
- III.
29. PAPDI Izabella
Az Aracs repertórium / [Papdi Izabella]. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 100–111.
- Az Aracs folyóirat 23. évfolyamának repertórium.
30. SÁGI Zoltán
A bűnbakképzés anatómiája / Sági Zoltán. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 78–80.
31. SÁGI Zoltán
A halál elfogadása, a végső elengedés / Sági Zoltán. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 29–32.
32. SÁGI Zoltán
A hatalmi harc megmérgezi minden kapcsolatot egyéni, közösségi szinten egyaránt / Sági Zoltán. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), p. 79–82.
33. SIFLIS Zoltán
A kommunizmus délvidéki mártírja / Siflis Zoltán. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), p. 61–63.
- Siflis Zoltán *A kapus halála* című dokumentumfilmjéről, amely Siflis Géza (1907–1948) életéről szól.
34. SIFLIS Zoltán
Tényfeltáró dokumentumfilmekkel hatni a társadalomra / Siflis Zoltán. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 81–86.
- Javaslat a délvidéki magyar filmarchívum létrehozásáról. – III.
35. STANYÓ Tóth Gizella
Szellemi műhelye kisugárzott a délvidéki magyar közéletre : hagyatéka mustármagként találjon táptalajra / Stanyó Tóth Gizella ; [fotók a Gubás család archívumából]. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 8–18.
- Tartalmaz még néhány részletet dr. Gubás Jenő írásából és róla szóló írásokból. – III.
36. SZAKOLCZAY Lajos
Groteszk létimádat : Arató Antal: Perei Zoltán / Szokolay Lajos. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), p. 110–111.
- Perei Zoltán (1913–1992) grafikusáról.
37. VARGA Domokos György
Már annak kínos, aki tagadja : (Nehéz Mihály: Rabkenyéren. Petőfi Barguzinban. Szerkesztő, kiadó: Borzák Tibor, BT-Press Könyv- és Lapkiadó Bt., 2024) / Varga Domokos György. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 91–96.

Könyvismertető. – Tartalmazza még: Fuksz Sándor levele Szörényi Lászlónak. – A Szilaj Csikó honlapról átvett írás rövidített változata. – III.

38. VÁRI FÁBIÁN László

A halál és a feltámadás között / Vári Fábán László. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 8.

39. W.-NEMESSURI Zoltán

Zebegény ölelése / W.-Nemessuri Zoltán. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 97–98.

Csilléry Orsolya életéről és munkásságáról.

Az Aracs szerkesztőségi közleménye

40.

E számunk szerzői / [a szerkesztőség]. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 112.

41.

E számunk szerzői / [a szerkesztőség]. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 116.

42.

E számunk szerzői / [a szerkesztőség]. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), p. 112.

43.

E számunk szerzői / [a szerkesztőség]. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 120.

44.

TISZTELT Olvasóink! / [a szerkesztőség]. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 111.

Felhívás az Aracs Alapítvány munkájának támogatására. – III.

Versek

45.

[LENGYEL költők versei] / (Semsei Ferenc fordításai). = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 79–80.

Tartalom: Credo / Jerzy Binkowski ; Jó reggelt Néked, Uram / Anna Kamieńska ; XXV. Zsoltár / Dariusz Tomas

Lebioda ; Egy fegyvergyári munkás / Karol Wojtyła. – A szerzőkről.

46. BATA János

Mert a halál fölülír mindent : in memoriam Gubás Jenő / Bata János. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 5.

47. BORSÁNYI Katinka

Két képeslap Recskről / Borsányi Katinka. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 70.

48. BORSÁNYI Katinka

Versek / Borsányi Katinka. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), p. 43.

Tartalom: Idős asszony éneke ; Utcalány éneke. – Az Ikerablak – Bifora című verseskötetből.

49. BORSÁNYI Katinka

Via Lucis / Borsányi Katinka ; fotók Sárba Katalin, Párkányi Raab Péter. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 35–37.

Elhangzott Párkányi Raab Péter fotókiállítás-megnyitóján, Rómában 2023-ban.

50. DÖBRENTAI Kornél

Tél / Döbrentei Kornél. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 10.

51. IANCU Laura

Versek / Iancu Laura. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), p. 35.

Tartalom: Félig nyitott ; Este a házban ; Mit mondjak neki ; Kettős látás.

52. IANCU Laura

Versek / Iancu Laura. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 6.

Tartalom: Akkor majd színről színre ; Vizeskanna ; Módszertani alakzatok.

53. JULESZ János

Létünk bóbítája : részletek / Julesz János. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 65.

Tartalom: Könnyű nyári zápor ; 1944 ; Tél végi eső.

54. JULESZ János

Az öregség dalaiból : [versek] / Julesz János. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 77.

Tartalom: Volt egyszer egy forradalom ; Nostradamus a XXI. századról ; Hattyúdalom, hallgass tovább!

55. MAKLÁRI Éva, P.

A gólya / P. Maklári Éva. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 7.

56. OSZTROGONÁ CZ Miklós

A hős / Osztrogonác z Miklós. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 29.

57. RADNAI István

Csak négy betű ; 1933 : [versek] / Radnai István. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 63.

Színmű

58. ANDRÁSI Attila

Anjou : a liliom útvesztői : dráma két felvonásban / András i Attila. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 30–62.

III.

Próza

59. BATA János

„Próbálok család nélkül” : Horváth Emmának : [in memoriam Horváth Emma] / Bata János ; fotó B. J. [Bata János]. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 24–25.

III.

60. RADNAI István

Állomás száz évvel Azután / Radnai István. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 24.

61. TRÁSER László

Cédulák. 38. / Tráser László. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 60–64.

62. TRÁSER László

Cédulák. 39. / Tráser László. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 20–23.

Tartalmazza még: Üdvö zlet a győ ző nek : [vers] / Ady Endre.

63. TRÁSER László

Cédulák. 40. / Tráser László. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), p. 44–48.

64. TRÁSER László

Cédulák. 41. / Tráser László. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 67–69.

Elbeszélések, novellák

65. GUTAI István

Aszályos év : (Rákosi 60) / Gutai István. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), p. 64–77.

66. MEZEY László Miklós

Kitérő / Mezey László Miklós. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 63–65.

Az *Egyedül* című elbeszéléskötet egyik novellája.

67. MOLNÁR Imre

Az asztal / Molnár Imre. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 33–34.

Beszéd

68. FELFÖLDI László

A megújulásnak a közösség az ereje, forrása a családi asztal és az oltár / Felföldi László ; fotók Kátai Edit. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 9–13.

Elhangzott 2024-ben Csíksomlyón. – Megjelent a Magyar Kurír hírportálon. – Tartalmazza még: Ezt! Itt! Most! : (részlet) / Váci Mihály ; Ave Maria : [vers]. – III.

69. MEZEY Katalin

Konrad Sutarski ünneplése / Mezey Katalin. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 52–54.

Elhangzott 2024-ben Budapesten. – Konrad Sutarski a Szelle mi Honvédő díj egyik kitüntetettje.

70. MOLNÁR Adrienne

Eltitkolt népiértés – rekviem a délvidéki magyarokért : kerekasztal-beszélgetés : [80 éve történt : in memoriam a délvidéki magyar holokauszt] / Molnár Adrienne. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 43–52.

Botlik József az *Eltitkolt népiértés a Délvidéken* című könyv írója. – Mező Gábor könyvének címe: *A népiértés csöndje – Rekviem a délvidéki magyarokért.* – A könyveikről Molnár Adriennel beszélgettek 2024-ben Budapesten. – III.

71. ORBÁN Viktor

Orbán Viktor előadása a XXXIII. Bálványosi Nyári Szabadegyetemen és Diáktáborban 2024. július 27. – Tusnádfürdő (Băile Tușnad) / Orbán Viktor. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), p. 11–24.

Interjú

72. BALÁZS Lajos

Nyergestető, a nemzeti kegyelet örökmécsese : vajon képes-e magyarságuk öntudatát felébreszteni? – beszélgetés dr. Balázs Lajossal, a Csíkszeredában élő néprajztudóssal / [beszélgetőtárs] Perjés Klára ; fotók Szén János. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 66–75.

Tartalmazza még: Nyergestető : [vers] / Kányádi Sándor. – III.

73. CSILLÉRY Orsolya

Magamról / Csilléry Orsolya ; [beszélgetőtárs Bőjtös Kinga] ; fotó Galisz Virág. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 99.

Idézet a Vizitkártya blogról. – III.

74. HEGYI Margit

Egy keresztrel sem tudják sírját megjelölni : Hegyi József emlékezik lányára, Margit / [beszélgetőtárs] Perjés Klára ; fotó Sóti István. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 15–23.

III.

75. KOSZORÚS Ferenc

„Ember az embertelenségben” – az 1944-es év történelmünk tiszta tükrében : beszélgetés ifj. Ko-

szorús Ferencsel és Hantó Zsuzsa történésszel / [beszélgetőtárs] Perjés Klára. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), p. 49–57.

III.

76. MEZEY Katalin

Olvasónapló : a Szabadkai Magyar Rádió irodalmi műsorának szerkesztője beszélget Mezey Katalin és Vári Fábán László írókkal / [beszélgetőtárs] Bencsik István. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 43–49.

Tartalmazza még: Fohász utoljára ; Túl sok a lyukas zokni odaát ; Amerre ; Uram, aki ; Ahogy fény-ezred-éveket : [versek] / Mezey Katalin ; Változatok a halotti beszédre ; Árnyékodban, itt – – : [versek] / Vári Fábán László.

77. MEZŐ Gábor

Bele merünk nézni végre a szerbekkel a történelmi bűnök mély kútjába? : interjú Mező Gáborral [80 éve történt : in memoriam a délvidéki magyar holokauszt] / [beszélgetőtárs] Vizvári Soma. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 40–42.

Megjelent 2024-ben a Hirado.hu honlapján.

78. PÁRKÁNYI Raab Péter

Szobortörténelem : látogatóban Párkányi Raab Péter szobrászművésznél / [beszélgetőtárs] Kondor Katalin. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 71–76.

79. ZÉTÉNYI Zsolt

Harminc év üzenete : a neves jogtudóssal Kondor Katalin beszélget / Zétényi Zsolt ; [beszélgetőtárs] Kondor Katalin. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 70–78.

Önéletrajz, napló, emlékezések

80. BALOGH Gábor

Ha közösségben akarunk élni, kellenek a közös célok és érdekek / Balogh Gábor ; [összeállították Csámpai Ottó és barátai]. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 91–93.

A felvidéki magyarok kulturális és érdekvédelmi szervezetéről, a Csemadokról (a Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetségről) és Balogh Gáborról (1945–2023). – Tartalmazza még: [Balogh Gábor fiatal korától kezdve...] / [Csámpai Ottó].

81. DORMÁN László

Szabálytalan, hevenyészett emlékidéző / [írta és fényképezte] Dormán László. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 7–9.

Hornyik Miklós (1944–2012) életéről és munkásságáról. – III.

82. DORMÁN László

A Vergődő madár körüli konspiráció egykor és ma : [80 éve történt : in memoriam a délvidéki magyar holokauszt] / Dormán László. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 53–55.

III.

83. GUTAI István

Hogyan mondjuk el a Miatyánkot? : Ökrös Sándorné Oravec Benke Julianna (Mozsor, 1927) : [80 éve történt : in memoriam a délvidéki magyar holokauszt] / Gutai István. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 24–27.

84. HASCÁK Mária

„Kegyelem néktek és békesség Istentől, a mi Atyánktól és a mi Urunk Jézus Krisztustól” / Hascák Mária. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 5.

85. LŐRINC Zsuzsanna

A Tanárnő : [in memoriam Horváth Emma] / Lőrinc Zsuzsanna. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 26–27.

86. MEZEY Katalin

Naplójegyzetek. 24. / Mezey Katalin. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 50–51.

87. MEZEY Katalin

Naplójegyzetek. 25. / Mezey Katalin. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 81–84.

88. MEZEY Katalin

Naplójegyzetek. 26. / Mezey Katalin. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), p. 7–10.

89. MEZEY Katalin

Naplójegyzetek. 27. / Mezey Katalin. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 64–66.

90. ORSZÁG György

Őszi gondolatok / Ország György. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), p. 95–96.

91. STANYÓ Tóth Gizella

Higgyünk a szeretet összetartó és megtartó erejében! / Stanyó Tóth Gizella ; fotók Stanyó Tóth Gizella és Halász család albumából. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), p. 85–90.

92. STANYÓ Tóth Gizella

Séta az újvidéki katonatemetőben, ahova a Makovecz-emlékművet megálmoldták : naplójegyzet : [80 éve történt : in memoriam a délvidéki magyar holokauszt] / [írta és fényképezte] Stanyó Tóth Gizella = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), p. 56–62.

III.

93. STANYÓ Tóth Gizella

Vadvirágos üdvözlét Banja Kanjižáról – avagy kinek és mi alól kellene „felszabadítani” Magyarokországot? : naplójegyzet / Stanyó Tóth Gizella. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), p. 88–95.

III.

Műmellékletek, illusztrációk

94. CSILLÉRY Orsolya

[Válogatás Csilléry Orsolya grafikus, festőművész alkotásaiból] / Csilléry Orsolya. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.).

95. DORMÁN László

[Válogatás Dormán László fotóiból] / Dormán László. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.).

96. GYURKOVICS Hunor

Emlékmű I–III. : (a triptichon első tagja) / Gyurkovics Hunor. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), B4.

97. PÁRKÁNYI Raab Péter

[Málenkij robot című emlékmű] / Párkányi Raab Péter. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), címlap, p. 121.

98. PÁRKÁNYI Raab Péter

[Válogatás Párkányi Raab Péter szobrász alkotásaiból] / [fotók] Párkányi Raab Péter. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.).

99. PEREI Zoltán

[Válogatás Perei Zoltán grafikus alkotásaiból] / Perei Zoltán. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.).

Hirdetés

100.

ÉLETRE kelt kézirat : [hirdetés]. = 24. évf., 2. [93.] sz. (2024. június 4.), B2.

A Magyar Művészeti Akadémia kiadásában jelent meg Szilágyi István *Az emlékezés göröngyein* című könyve. – III.

101.

ESSENTIA artis : összművészeti kiállítás és programsorozat az MMA [Magyar Művészeti Akadémia] művészeti ösztöndíjasainak alkotásaiból, Pesti Vigadó... 2024. március 1. – május 7. : [hirdetés]. = 24. évf., 1. [92.] sz. (2024. március 15.), B2.

III.

102.

„LEGYEN a zene mindenkié!": [hirdetés]. = 24. évf., 4. [95.] sz. (2024. október 23. – december 24.), B2.

A Magyar Művészeti Akadémia kiadványai: Ittész Mihály: *Kodály és a magyar zenekultúra*, Scholz Anna: *Bartha Dénes*, Demeter Tamás: *A zeneesztétika feladata*, Sipos János: *Bartók Anatóliában*. – III.

103.

Egy POLGÁR élete : minden Márairól : [hirdetés]. = 24. évf., 3. [94.] sz. (2024. augusztus 20.), B2.
Mészáros Tibor könyve, *Egy 20. századi Odüsszeia* 1. és 2. kötet, MMA Kiadó.

Névmutató

Ady Endre 62
Ágoston András 24
Andrásfalvy Bertalan 25
Andrási Attila 58
Arató Antal 36
Bakonyi István 4
Balázs Lajos 72
Balogh Gábor 80
Bartha Dénes 102
Bartók Béla 102
Bata János 46, 59
Bencsik István 76
Béres Klára 5
Bertha Zoltán 6
Binkowski, Jerzy 45
Bogner István 7
Bolberitz Pál 24
Borsányi Katinka 47–49
Borzák Tibor 37
Botlik József 7, 8, 70
Böjtös Kinga 73
Budajevna Cirenova, Ligyija 11
Budunov, Leonyid 11
Czine Mihály 24
Csámpai Ottó 9, 10, 80
Csilléry Orsolya 73, 94
Dalmay Árpád 11
Demeter Tamás 102
Dormán László 2, 81, 82, 95
Döbrentei Kornél 50
Duray Miklós 24
Fekete György 24
Feledy Balázs 12
Felföldi László 68
Fuksz Sándor 37
Galisz Virág 73
Gubás (család) 35
Gubás Ágota 7, 13, 14
Gubás Jenő 1, 15, 28, 35, 46
Gutai István 65, 83
Gyémánt Richárd 16–19
Gyurkovics Hunor 96
Habsburg Ottó 24

Halász (család) 91	Párkányi Raab Péter 3, 12, 49, 78, 97, 98
Hantó Zsuzsanna 75	Péntek Imre 3
Hascák Mária 20–22, 84	Perei Zoltán 36, 99
Hegyi Margit 74	Perjés Klára 72, 74, 75
Hegyi József 74	Petőfi Sándor 11
Hornyik Miklós 2, 81	Radnai István 57, 60
Horváth Emma 59, 85	Rákosi Mátyás 65
Huszár Zoltán 13	Sági Zoltán 30–32
Iancu Laura 4, 51, 52	Sárba Katalin 49
Ittész Mihály 102	Scholz Anna 102
Jókai Anna 25	Sebestyén Mátyás 27
Józsa Judit 5	Semsei Ferenc 45
Juhász Lili 23	Siflis Géza 33
Julesz János 53, 54	Siflis Zoltán 33, 34
Jung Tamás 8	Sipos János 102
Kamieńska, Anna 45	Sóti István 74
Kányádi Sándor 25, 72	Stanyó Tóth Gizella 35, 91–93
Kátai Edit 68	Sutarski, Konrad 69
Kellermayer Miklós 25	Szakolczay Lajos 36
Kodály Zoltán 102	Szén János 72
Kondor Katalin 1, 24–26, 78, 79	Szilágyi István 100
Koszorú Ferenc, ifj. 75	Szokolay Sándor 24
Lebioda, Dariusz Tamas 45	Szörényi László 37
Lőrincz Zsuzsanna 85	Tempfli József 24
Makkai Béla 27	Ternovác István 14
Maklári Éva, P. 55	Tökéczki László 25
Makovecz Imre 24, 92	Tökés László 24
Márai Sándor 103	Trásér László 61–64
Mészáros Tibor 103	Váci Mihály 68
Mezey Katalin 69, 76, 86–89	Varga Domokos György 37
Mezey László Miklós 66	Vári Fábán László 38, 76
Mező Gábor 70, 77	Vazul (Vászoly) herceg 10
Mihályi Katalin 28	Vizvári Soma 77
Molnár Adrienne 70	W.-Nemessuri Zoltán 39
Molnár Edvárd 1	Wojtyła, Karol 45
Molnár Imre 67	Zétényi Zsolt 79
Nehéz Mihály 37	
Nemeskürty István 25	
Orbán Viktor 71	
Ország György 90	
Osztrogonác Miklós 56	
Ökrös Sándorné Oravecz Benke Julianna 83	
Papdi Izabella 29	
Papp Lajos 25	

A repertóriumban használt rövidítések jegyzéke

évf. – évfolyam

ill. – illusztrált

p. – pagina (oldal)

sz. – szám

Botlik József Eltitkolt népi- a Délvidéken című tanulmányához

(*Aracs*, 2024. október 23. – december 24., XXIV. évfolyam, 4. szám)

Sajnálatos módon az *Aracs* fentebb idézett számának 28. oldalán lemaradt a szerző, **Botlik József** neve.

A 38. oldal 2. hasábjának 10–11. sorában, korábbi szerkesztési és lektori hiba miatt, amely nem az *Aracs*-ban történt, hibás és téves mondat található: „Összesen: 35 963 vértanú, akiknek többsége német, kisebb része magyar volt.”

Helyesen: **Összesen 35 963 magyar vértanú.** (Ezt támasztja alá a 28. oldal 1. hasábjának 7–8. sora is.)

A szerzőtől és olvasóinktól mulasztásunkért elnézést kérünk!

A szerző, Botlik József kérésére, tanulmánya kiegészítéseként, ami a könyvből is kimaradt, az alábbi adalékot közöljük:

A „keresztút” – „križni put”

Az áldozatok számát – amelyet a vajdasági kutatások figyelmen kívül hagytak! – gyarapítja az a feltehetően több ezer magyar, akik 1945. május elejétől Ostmark német tartomány (volt Ausztria) délkeleti, karintiai részére (Bleiburgba és környékére) menekültek, ahol összegyűlemltek. Jelentős részüket június elejétől a már újjáalakuló Jugoszlávia területén keresztül való visszahajtás közben, az ún. „keresztút”-on („križni put”) a következő hetekben legyilkolták Tito marsall partizánosztagai. Mindez azt követően történt, hogy a brit katonai hatóságok több százezer menekültet hivatalosan „repatriáltak”, valójában egyszerűen átadtak Tito

partizánhadseregének.¹ Köztük a hivatalos brit katonai adatok, Frederick E. Morgan (1894–1967) tábornok jelentése 15 ezer, a War Office (Háborús Hivatal) 1945. május 19-i felterjesztése 24 ezer magyart említ.² E katonák a Független Horvát Állam (NDH) fegyveres erejébe szlávóniai, szerémségi és Horvátország más részeiből besorozott, valamint bosznia-hercegovinai magyarok voltak. A Harold Alexander (1891–1969) brit tábornok csapatai által elfoglalt osztrák területeken a „repatriálás” 1945. május 31-én fejeződött be.

Az előzmények: a Független Horvát Állam hadvezetése május 3-án rendelte el katonasága és a polgári lakosság visszavonulását Németország volt dél-ausztriai (karintiai) területeire. A horvát usztasa és a német katonai alakulatok május 6-án ürítették ki Zágrábot, amelyet a horvát kormány is elhagyott. Két nap múlva Tito marsall partizánhadserege bevonult a horvát fővárosba. A partizánoktól rettegve kb. 100 ezer polgári személy is csatlakozott a 150–200 ezer főre becsült visszavonuló horvát usztasa és domobran (honvéd-) alakulatokhoz, köztük sok ezer magyar s további több tízezer német, valamint szerb csetnik. A korabeli brit források jóval nagyobb, 500–600 ezres tömegekről szólnak. A fegyverletételről Ivan Herencić horvát tábornok tárgyalt a britekkel, akik arra hivatkoztak: a szövetségesek megegyezése szerint a hadifoglyokat annak a kormánynak kell átadniuk, amely ellen harcoltak. Ekkor már a szövetségesek nyugati hatalmai is Draža Mihajlović helyett a kommunista Tito marsallt ismerték el és támogatták,

¹ Az angol „repatriation” szó hazatelepítést, visszahonosítást jelent, amely lehet önkéntes vagy kényszerű. Jogi értelemben és brit szempontból a kifejezés elfogadható, de az „átadás” tényét az expulsion (kiutasítás) vagy a deportation (kitoloncolás) tényszerűbben fogalmazná meg. A „repatriálás” tudatos használata elhárítja, illetve kisebbíti a brit katonai fél felelősségét a mézárásokban.

² BOGNÁR András – HORVÁTH M. László – Vladimir GEIGER: A magyarok és németek vesztesége Horvátországban és Bácskában 1944/45-ben és a háború után. Szerk. Horváth M. László. Zágráb – Budapest, 2018. Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság (Zágráb), 14., 38., 47. old.

ezért a horvát foglyokat a magyar gyökerű Kosta Nađ tábornok parancsoksága alatt álló partizán-csapatok vehették át, amelyekben ekkor már sok ezer átállt csetnik is harcolt. A britek azért adták át sürgősen a foglyokat, mert a kommunista jugoszláv sereg igyekezett benyomulni Karintia déli részébe, Klagenfurt körzetébe, hogy – akárcsak Trieszt esetében – megerősítse országa későbbi területi követeléseit. A brit hadsereg azonban ezt nem kívánta lehetővé tenni: ezért minél gyorsabban igyekezett megszabadulni a horvát hadifoglyoktól s azok családtagjaitól, továbbá a hozzájuk csatlakozott civilektől és velük együtt – Winston Churchill (1874–1965) brit miniszterelnök utasítására – az osztrák földre benyomult Tito-féle csapatoktól is.

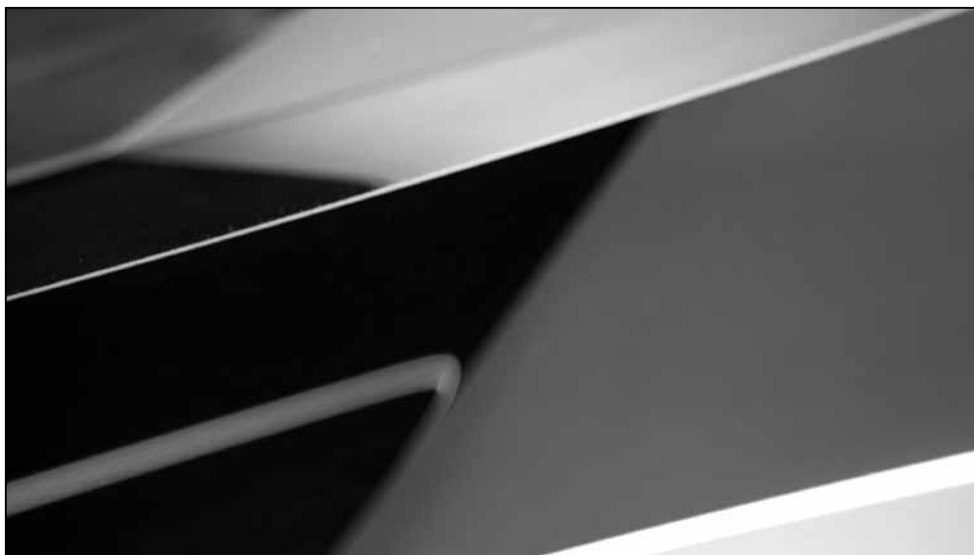
Az átadás után a jugoszláv partizánok már ott helyben, Bleiburg közelében, majd a szlovéniai Kočevski Rog mellett, aztán a Marburgba vezető úton a visszatereltek közül június elején néhány nap alatt tízezreket végeztek ki: hadifoglyokat, polgári személyeket, köztük sok száz magyart. Ezzel végrehajtották a második világháború befejezése utáni legnagyobb tömegmészárlást Európában. Ennek helyszínei Szlovéniában: Marburg/Maribor, Tezno, Celje, Teharje, Kočevje, Kočevski Rog, Laško, Huda Jama, Horvátországban Jazovka, Žumberak, Krapina, Samobor, Karlovac (Károlyváros), Sisak (Sziszek), Bjelovar (Bélavár) voltak. A partizánok az életben ha-

gyottakat gyalogmenetben az ún. „keresztút”-on (horvátul: „križni put”) az újjáalakuló Jugoszlávia különböző részeire, sőt a távoli Vajdaságban és Macedóniában felállított lágerekig hajtották, ahol aztán hosszú hónapokig raboskodtak. Az útközben legyilkoltakkal és a halálmenetben elpusztultakkal együtt óvatos becslések szerint legalább 50–55 ezer horvát és 20 ezer szlovén, bosnyák, szerb és magyar volt az áldozatok száma.³ A „keresztút”-on 1945 tavaszán életét veszített több ezer magyar közül mindössze 20 vértanút azonosított az idézett 2018. évi monográfia.

A horvátországi kutatók a bleiburgi és a „keresztút”-i veszteségeket legkevesebb 85 ezer, legtöbb 198 500 főre becsülik. Egyikük, Vladimir Žerjavić (1912–2001) horvát demográfus azonban csak kb. 65 ezer áldozatot említ, köztük mindössze kétezer horvát–szlavóniai magyart. Bognár András zágrábi akadémikus kezdeményezésére megbeszélte a demográfussal, hogy ezt az adatot a tények alapján egyeztetni fogják. Vladimir Žerjavić azonban rövidesen elhunyt, így a Bleiburgban és a „keresztút”-on a Tito marsall partizánjai által elpusztított horvátországi magyar áldozatokra vonatkozó adatokat nem módosíthatta.

A „keresztút” alulbecsült 2 ezer magyar áldozatát is hozzá kell számítanunk az általunk becsült, 35 963 délvidéki magyar vértanúhoz, akiknek száma ezzel kerekén 38 ezer főre növekedik.

³ SOKCSEVITS Dénes: Bleiburg, a horvát Katiny. In: História, 2010. 8. szám, 7–11. old.

Ritmus 4.

A „FÉNY képészének” vallom magam

Az Aranykazetta életműdíjas fotóművésszel beszélget Hamvas Béláról,
szőlőről és borról Angster Mária

Budapesten születél, ott is élsz. A művész-neved: szélágnes. A honlapodon is szereplő ars poeticád röviden: „Láttatni a láthatatlant”. Ma is gyakran szerepelsz kiállításokon építészeti, geometrikus és organikus fotóiddal – valahol a fotóművészet és a képzőművészet határán. Régi-új műfajod a gyógyító képek. A bor témájú kiállításod *In vino veritas*, illetve *Oremus*, korábbi változatában pedig *Pincefalvak* címen sokfelé elkerült. Járt Bordeaux-ban, egy borfesztiválon, Nagy-Britannia öt városában, 2000-ben pedig Oroszországban. Ez hogyan történt?

– Először a pincefalvokról készítettem kiállítást. A képanyagom elsősorban a szőlő és a bor szellemiségéhez kötődött. Idővel Hamvas Béla-idézetekkel hangoltam magam arra a vidékre, ahol éppen szerepelt a tárlatom. Aztán egyszer megszólított Budapesten, a villamoson Tadeusz Olszański költő, műfordító. Egy saját tervezésű tűzzománc kitűzőmre kérdezett rá, és meghívott Szykshnian Wanda akkor nyíló kiállítására a budapesti Lengyel Intézetbe. Elmondtam neki, hogy én a nyolcvanas évek közepe óta Hamvas Béla bűvöletében élek; a borvidékekről készült fotókiállításom képeihez Hamvas Béla-idézeteket kapcsoltam, sőt, a sok-sok utazással járó munkám során egy idő után mindig velem volt *Az öt géniusz* és *A bor filozófiája*. Olyan rongyosra olvastam az 1988-ban megjelent kis kék kötetet, hogy már el kellett vinnem egy könyvkötőhöz.

Olszański elmondta, hogy legutóbb *A Pál utcai fiúkat* fordította lengyelre, és ötletet kért, mi legyen a következő. *A bor filozófiáját* javasoltam. Nagyon örültem, hogy nekiállt Hamvas könyvét lefordítani, s ez 2001-ben meg is jelent lengyelül. Sokat köszönhetek Tadeusz Olszański igen praktikus gondolkodásának. Az ő révén kaptam meghívást a varsói Magyar Intézetbe, s a feleségével, Barbarával az otthonukban is vendégül láttak. A varsói Magyar Intézet szervezésében megvalósult, a magyar pin-

cefalvakat, borvidékeket bemutató kiállításomat Tadeusz Olszański és Jerzy Snopek nyitotta meg.

Tadeusznak kapcsolata volt az Agrármarketing Centrummal is. Ők vitték ki a 64 képből álló kiállításomat Franciaországba, Angliába és Oroszországba.

Egy asztalossal míves faladákat csináltattam a képeknek, hogy könnyen szállítható legyen az anyag. A ládikák itthon, a garázsból kialakított stúdiómban a fal mellett ülőkesorként szolgáltak. Hát, az építész- és belsőépítész-lelkem jött elő ekkor, még ha inkább a „FÉNY képészének” vallom is magam, immár negyven éve.

Kaptam egy telefonhívást 2004-ben. Megkérdezték, mi a tervem 2005 márciusának egy bizonyos napjára. Örömmel közölték, hogy aznap a Lorántffy Zsuzsanna Borrend tiszteletbeli borlovagjává avatnak Tolcsván. A tokaji aszú volt a „vizsgatétel”, és tokaji aszúval avattak, Kubik Annával együtt.

Ma is megvan épségben a boros kiállítási anyagom: 40 × 40 cm-es fekete paszpartuban vannak a képek, keskeny, fekete fakeretben. A képcímeket és egyéb információkat a hátlapokra jegyeztem föl. Tizenhat éve a lakásom melletti fagymentes kamrában tartom. De jó lenne, ha egyszer a Magyar Mezőgazdasági Múzeumba kerülhetne!

A kilencvennegyedik életévét taposó hajdani balatonboglári lengyel diák, Tadeusz Olszański 2023. húsvét táján hívott föl utoljára. Aztán szeptemberben meghalt a piasecznoi idősek otthonában, nyolc évvel túlélve a feleségét, Barbarát. Sok fontos magyar könyvet fordított lengyelre.

Nekem a fotografálásnál a belső indíték: a látható, reális világunkat a költészet síkjára emelni. Ehhez olyan technikai megoldásokat használok, mint a kis mélységelesség, a mozgás és a részletek.

A szőlő-bor téma fényképezését Baranyában és Tolnában kezdtem a nyolcvanas években, de a legintenzívebb korszak az 1990-es évek eleje volt. A népi építészet megismerésében, a helyismeret megszerzésében sokat köszönhetek Baranya me-

gye főépítészének, dr. Tihanyi Csabának és több más építész kollégának.

Volt egy fantasztikus élményem Budafokon, amikor fölkerésre a pezsgőpincészetet és a borászatot fotografáltam. Egy vörösbort és egy tokaji aszút kértem fényképezni, először lenni, a pincében. Utána mindkettőt kivittem a napra. A megtapasztalásom: a vörösbort a föld alatt, a pincében, gyertyafénynél csodás színeket és életerőt sugárzott, tehát a vörösbort a föld bora. A tokaji aszú viszont kint, a napfényben kelt életre – mert ez a nap bora! Megerősített, amikor évekkal később egy borásztól ugyanezt hallottam.

A borászokat azért kedvelem, mert ők a mezőgazdasággal foglalkozó összes szakember közül a legkölteibb lelkek. És úgy is állnak a borhoz! Végtelen bizalommal, elfogadással, türelemmel, a bort élőlénynek tekintve.

Ugye, volt kiállításod a Törley Pezsgőpincészetben?

– Igen, Quirin Károly meghívására. Készült egy tizenhárom oldalas falinaptár is a budafoki képeimből. Quirin Károlynak sokat köszönhetek: rengeteget tanultam tőle, és fontos támogatója volt több nagy egyéni kiállításom megnyitójának.

A bor géniusza című könyvedben hány év munkája van?

– Maga a fotografálás négy-öt esztendő telt ki. Aztán érdekesen alakult: a csongrádi boros kiállításom megnyitóján megszólított valaki: Szeretnék ebből albumot? Azt válaszoltam, hogy természetesen szeretnék. És mikor? – kérdezte. Majd ha eljön az ideje – mondtam. Névjegykártyát cseréltünk. Eltelt két esztendő. Megcsörrent a telefonom. Egy férfihang keresett, azzal, hogy eljött az album ideje. Bizony, a kiállításlátogató – Simon Zoltán – hívott: talált egy kiadót, akit érdekelnek a boros képeim és a képekhez válogatott Hamvas Béla-idézetek.

A könyvkiadót már a kötet kész forgatókönyvével kerestem föl. A grafikusukkal, Varsányi Györggyel nagyon jól megértettük egymást, teljesen elfogadta a borító grafikáját és a belívtervet. Én pedig elfogadtam két változtatási javaslatot. A borítót eredetileg tompazöld kreatív papírból terveztem, arannyal – ugyanevvel a szuggesztív grafikai megoldással. Végül borvörös színű kreatív papír mellett döntöttünk. Az, hogy a magyar nyelvű szövegváltozat plusz pauszlapokra kerüljön, túl drágává tette volna a könyvet, így lemondtam róla. A kiadóval

nem ment minden olyan simán, mint a grafikussal. Egyszer föl is álltam a tárgyalóasztaltól, mert sokkal „üzletiesebbre” szerettek volna kicseréltetni velem több fotót.

Karátson Gábort a kiadóval közösen kértük föl, hogy írjon bevezetőt. El is készült, őrzöm a kéziratát. Aztán a kiadó, talán politikai óvatosságból, visszatáncolt. Így Marghescu Mária szép bevezetőjével jelent meg a kötet.

A 2002-es első kiadás a Szép Magyar Könyv pályázaton bibliofil könyv kategóriában nyert, és elég hamar megjelent a második kiadás, majd szóltak a kiadóból: ha akarok még venni, siessek, merthogy már csak harminc példányuk van. A szerződésünk két kiadásra szólt.

Aztán az elmúlt közel két évtizedben már teljesen kimaradtam a boros könyvem ügyeiből. A könyvhéten látni szoktam, hogy ismét árulják... Ha tudok, veszek belőle, 20% kedvezménnyel, mint bárki más a könyvhét alatt.

Művész vagyok. Az üzleti élet nem az én világom. Segítenek a gyerekeim meg a húgomék. Nem vagyok képes eladásra kínálni a képeimet, de megörvendeztet, ha vásárolnak tőlem. Jó pár munkámat ajánlottam föl jótékonyági árverésekre. Szerencsére mindig elkeltek.

Hogyan tovább?

– Úgy érzem, megvalósult, amit megálmodtam *A bor géniuszában*. A könyvterv készítése során már tudtam, olyan kötetet szeretnék, amely egy „szellemi aperitif” tőlünk, magyaroktól az egész világnak. Ezért lett ötnyelvű. Négy verbális nyelv – magyar, francia, angol, német, az ötödik pedig a KÉPNYELV. A küllemét úgy formáltam: ha csak a „bütüje” látszik, akkor is oda kell vonzania a szemét meg a kezet, hogy leemeljék a könyvespolcra. Legyen nagyon bensőséges érzés egy kis időt együtt tölteni a könyvvel! A címét Hamvas Béla két munkájának a címéből – *Az öt géniusz*, *A bor filozófiája* – ötvöztem. Így lett *A bor géniusza*.

Az évek során az emigrációból is kaptam nagyon jó visszajelzéseket, és örültem, amikor fölfedeztem az interneten egy kisfilmet: dr. Papp Lajos szívsebész egy budafoki rendezvényen az én könyvemből olvasott föl Hamvas Béla-idézeteket.

Úgy érzem, most jött el az ideje egy lengyel és kínai szövegváltozattal kiegészített hétnyelvű kiadásnak. Tehát: magyar, francia, lengyel, angol, német, kínai és a hetedik: a KÉPNYELV.

Ember tervez, Isten végez...

Ars poetica, önéletrajz

Önarckép

Szél Ágnes (Budapest, 1944. július 25.)

Ars poetica

Az ÚTon járni, láttatni a láthatatlant, a szépet, szelídet, az ártatlant, magam és mások öröme, javára lenni-tenni. – Negyven éve Fénnyel írom, festem látható, teremtett és épített világunk lelkét. Az építészet, az üveg és a természet adja a témát, a vizek, nádak, felhők, fák, virágok, a szél és mindenütt a FÉNY. A fizikai valóságon túli, mindent átható teremtőerőt és lelkiséget szeretném érzékeltetni. Szellemiséget közvetíteni, érzéseket kelteni, mások öröme is.

Széljegyzeteimből

EGYSZERŰSÉG – eredmény, nem kiindulópont. / SZABADSÁG – amikor felismerjük és szabad akaratból követjük a kozmikus rendet. / MŰ – égi szándék anyagba öntve. Az anyag lehet fény, hang, szó, mozdulat, gesztus, üveg, fa, fém, kő, textil, papír... / A SZÉPSÉG – nem csupán látvány, hanem a belső tartalom és külső megnyilvánulás harmóniája. Az igazi mű hatni képes, szeretettel készül, és szeretetre tesz képessé. / MŰVÉSZ – a létrehívó, kapocs ég és az anyag között, azaz eszköz a földi teremtésben. ...az égiben a szellemi sugallat a szent... ...az anyagban a belső törvény a szent... ...a művészen az alázat a szent... Ha mindez együtt van, művészi alkotás születik, ami maga a szépség, kegyelem, ajándék.

***

Az oroszán jegyében születtem...

Balerinának készültem, aztán jelmez- vagy divattervezőnek... végül a humán gimnáziumi évek után a szülői szándéknak engedve mérnök lettem. 1968-ban diplomáztam a Műegyetemen. Építészként kezdtem szakmai életem. A fényképezéssel 1984-ben találkoztam, ami szerelmes hivatásommá vált. Kezdetben épületeket, településeket, pincefalvakat, ipari témát, üveget és természetet fényképeztem. Szakmai életemben a FÉNY és a KÉP került életem középpontjába. Fénnyel Képet alkotni, a látható téma mögött láthatatlanul jelen levőt megmutatni, az ÉRTÉKet felismerni, közvetíteni, teremteni vált célommá, feladatommá. Képeket készítettem cégek, irodák, magánemberek számára. Több mint 70 egyéni kiállításom volt. Csoportos kiállításoknak is résztvevője vagyok.

Rendszeresen működtem fotó- és képzőművészeti zsűrikben (MAOE, MVM).

Életem ajándéka gyermekeim, Viktor (1973), Mariann (1975) és unokám, Leácska (2008).

Könyveim

A fény felé (2019)
 Kert – Éden – a csönd világa (2008)
 Gyöngyfűzér az anyaságról (2004) – Szép Magyar Könyv oklevél
 A bor génusza – in memoriam Hamvas Béla (2002) – Szép Magyar Könyv díj

2019-ben elnyertem MAOE Fotótagozatának elismerését, az Aranykazetta életműdíjat.

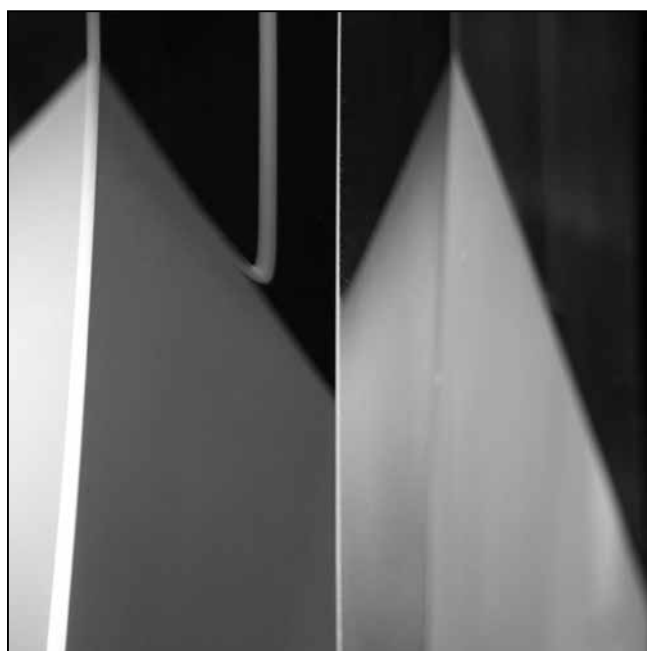
Fontosabb egyéni kiállításaim

2024 – Létörömben-Létörökben – Fénnyel írt lélekképek (Makkai-Kiss Nóra költővel)
 2022 – Békeüzenetek Nepálból
 2019 – Fénnyel írt Szél-jegyzet (életmű-kiállítás)
 2018 – Fénnyel írt lélekképek
 2014 – Táguló Virágegyetem (Kontur András szobrászművésszel)

2012 – Törékeny Fény (Botos Péter üvegművész-szel)
 2012 – Szél-Fény-Kép a Tiszánál
 2011 – Fényjáték
 2008 – Kert-Éden
 2006 – Ártatlan-Örök-Lét
 2005 – Virág-Világ
 2004 – Tihanyi képek (Gáborjáni-Szabó Péter építésszel)
 2002 – Fények-Tények
 2001 – Barangolás fényeken, tájakon
 1997 – Kép a képben
 1996 – Újra csend
 1994 – Csend
 1994 – Oremus
 1993 – Emlékképek a szülőföldről
 1993 – In vino veritas
 1992 – Baranya megyei sváb falvak
 1989 – Kalocsa környéki szálláshelyek világa

Ritmus 2.

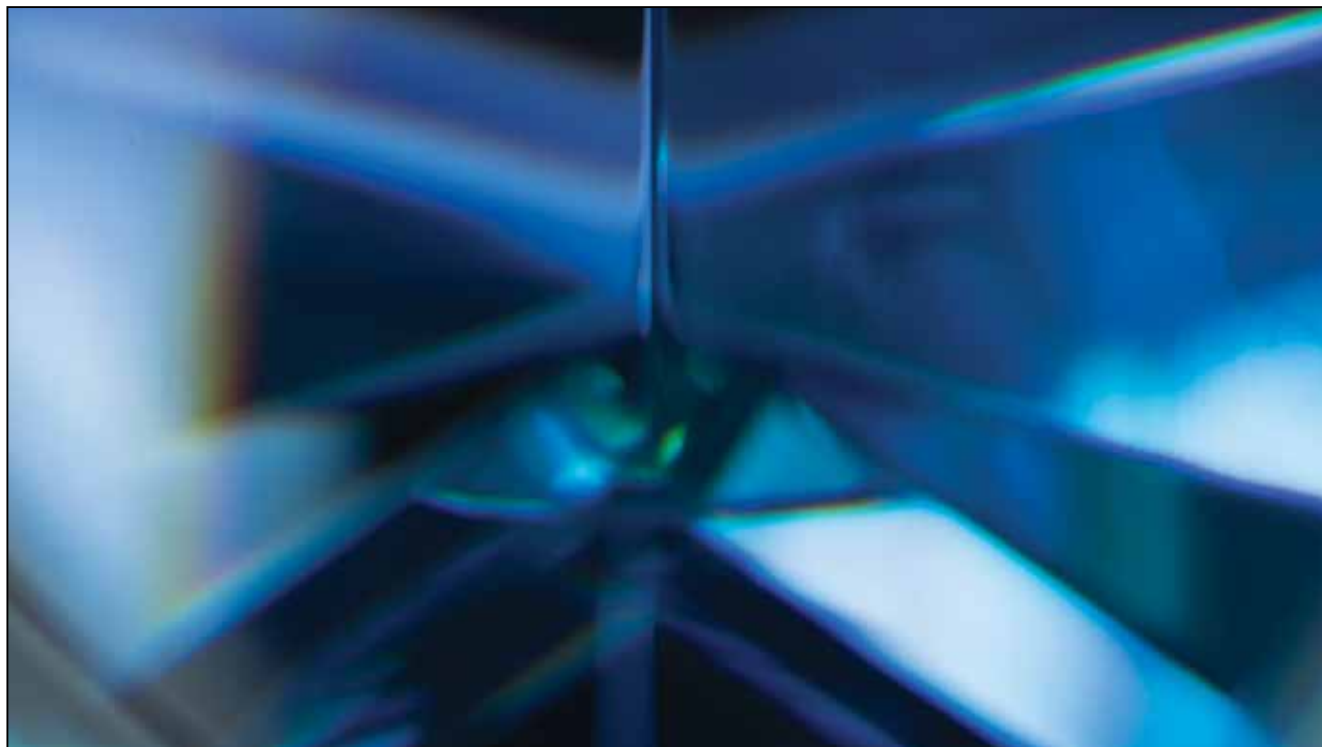

Ritmus 3.

E számunk szerzői

Angster Mária	mérnök, szakíró, kézműves, Budapest
Bertha Zoltán	író, irodalomtörténész, Debrecen
Bobory Zoltán	költő, Székesfehérvár
Botlik József	történész, Budapest
Csámpai Ottó	szociológus, író, Nyitrai-ecsehi
Döbrentei Kornél	költő, Pomáz
Gubás Ágota	újságíró, lapszerkesztő, Szabadka
Gyémánt Richárd	demográfus, jogász, Szeged
Hascák Mária	filológus, tolmács, Kárpátalja
Hódi Sándor	író, pszichológus
Iancu Laura	költő, író, néprajzkutató, Velence
Kondor Katalin	közíró, újságíró, Budapest
Kövér László	jogász, politikus, a Magyar Országgyűlés elnöke, Budapest
Mérey Katalin	író, Szeged
Mezey Katalin	költő, író, Budapest
Nagy Ervin	filozófus, közíró
Nagy Tibor	történész, Bácskossuthfalva
Papdi Izabella	könyvtáros, Csantavér
Perjés Klára	újságíró, szerkesztő, Budakeszi
P. Maklári Éva	költő, Székesfehérvár
Stanyó Tóth Gizella	újságíró, Újvidék
Szokolczay Lajos	művészeti író, Kismaros
Szél Ágnes	fotóművész, Budapest
Trásér László	író, újságíró, Szeged
Vajda Gábor	író, művelődéstörténész

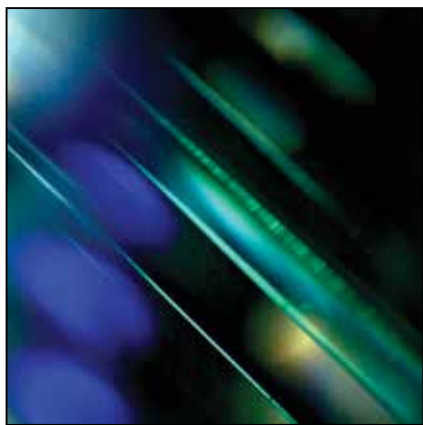
A Törékeny Fény fotóit Botos Péter üvegszobrai ihlették

Mindentlító

Suhanás

Szívhangok

Kék-Ék

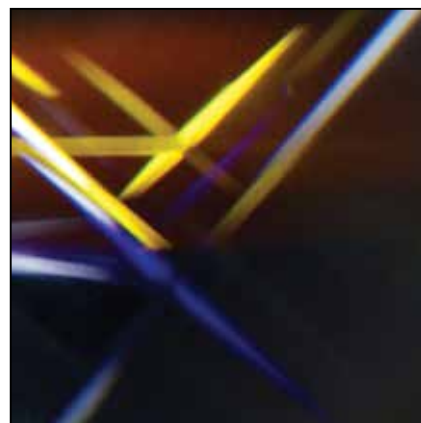
1313

1431

Fibonacci 2.

Fény-Jelek

Kereszt térben 2.

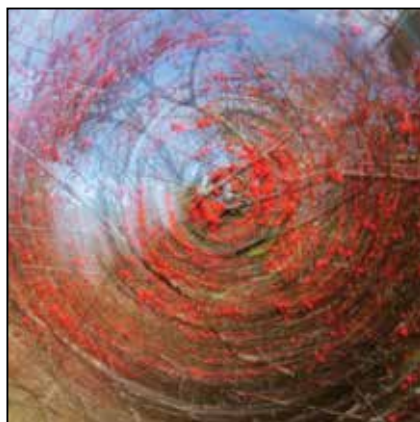

Narancs-Ék

Fényrajz

Virág – Lélek – Világ

B o l d o g s á g

szó nélkül mondani
hang nélkül dalolni
mozzanatlan táncolni
helyben száguldani
láng nélkül lobogni
árny nélkül fényleni
izzani fehéren izzani

Boldogság

Tűzmadár

„...az életet csak BÁTTRAN és SZABADON érdemes élni...”

Orchidea
„ÉL az ÉLET”

Rózsa-rózsa

Szikrázó öröm

Rózsamindenség

Fényár

Lélekzet

Nyáröröm

Szárak

Élet

Eső után

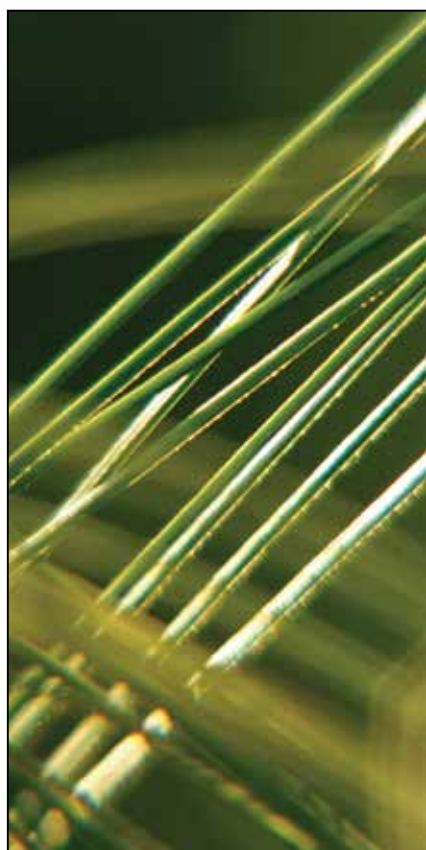
Lila világ

Isten tenyerén

Krókus 1.

Fenyő = Fény Ó

Krókus 2.

Szél – Víz – Fény

Szélben

Szélben-fényben 1.

Szélben-fényben 3.

Kék-arany

Vízifű álma

Égigérő

Sás

Biztonság

Nádas

Építészet

Gólyavár – részlet, Budapest

Vadász György: Családi ház, Szentendre

Vadász György: Radnóti Miklós Művelődési Központ, Budapest

ALUKOL – üvegfal, Budapest

Csete György: Református templom, Debrecen

SOTE – Rektori épület, aula, Budapest

Parlament, Látogatóközpont, Budapest

Vadász György: Családi ház, Szentendre

ALUKOL – üvegfal, Budapest

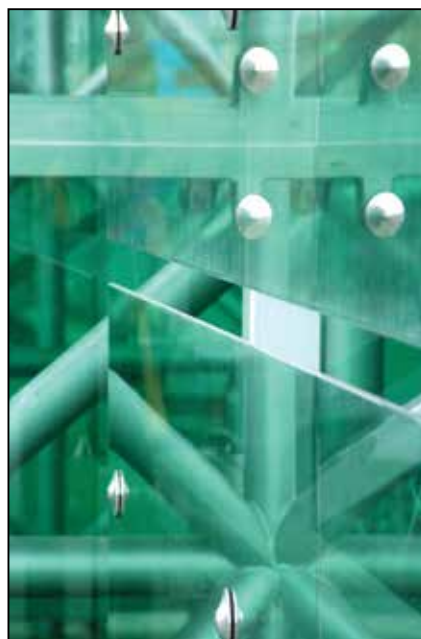
Tanos Márta: Családi ház, Budapest

ALUKOL – üvegtető, Budapest

SOTE – Rektori épület, Budapest

ALUKOL – üvegbejárat, részlet, Budapest